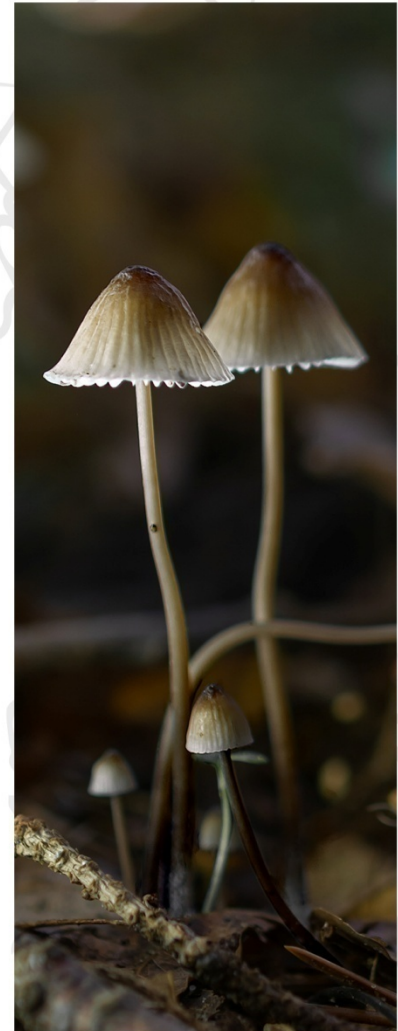
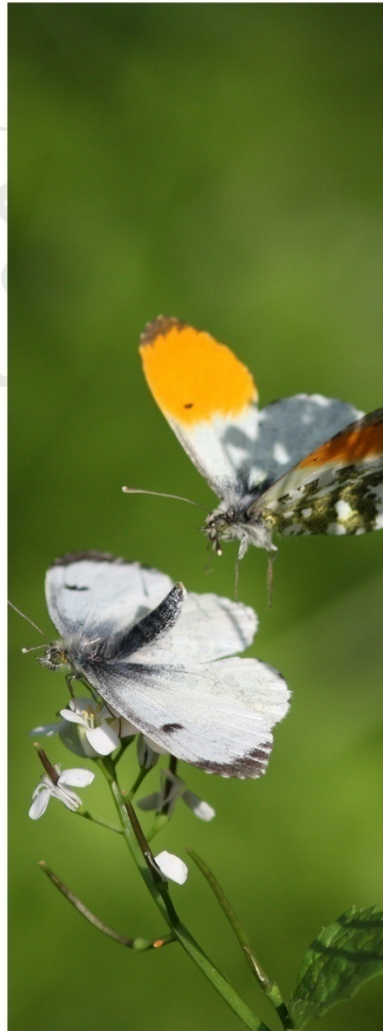

NYÍRSÉGI ERDŐK ÉS MEZŐK

TANULMÁNY ÖKOTURISZTIKAI PROGRAMCSOMAG ÖSSZEÁLLÍTÁSÁHOZ

HAJDÚK
VIDÉKFEJLESZTÉSI
EGYESÜLETE

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Mezőgazdasági
Vidékfejlesztési Alap

A VIDÉKI TÉRSÉGEKBE BERUHÁZÓ EURÓPA

BODASZÓLÓ, 2020. JANUÁR

NYÍRSÉGI ERDŐK ÉS MEZŐK

tanulmány ökoturisztikai programcsomag összeállításához

Összeállította

Dobó Diána
Lengyel István és
Szabó Tünde

Fotó

Molnár Antal
Varga Dániel

Grafika

Berki Bettina

BODROG EGYESÜLET
© Bodaszőlő, 2020. január

Tartalomjegyzék

Bevezetés.....	4
A Nyírség bemutatása.....	7
Érsemjén bemutatása.....	58
Ökoturisztikai programcsomagok Bodaszőlő és Érsemjén környékén.....	62
ÉRSEMJÉN és KÖRNYÉKE ökoturisztikai programajánló.....	76
Irodalomjegyzék.....	89
Internetes hivatkozások:.....	88

Bevezetés

Az ökoturizmus a fenntartható turizmushoz nyújt segítséget, hiszen fő elemei a természeti és kulturális erőforrások, az attrakciók, látványosságok védelme, bemutatása és megőrzése. Természetes területekre történő felelősséggel végzett utazás, mely óvja a környezetet és növeli a helyi lakosság jólétét. Fontos, hogy a területet olyan mértékben legyen terhelve, ami nem okoz benne kárt. A terhelést a látogatottság megléte érdekében nem szabad túl lépni, ezért a különösen érzékeny részek védettek és a turizmus azokon nem megengedett vagy pedig szigorúan felügyelt.

A Természetvédelmi Világszövetség (IUCN) az alábbiakban definiálja:

„Az ökológiai turizmus, vagy 'ökoturizmus' a környezetért felelősséget vállaló utazás és látogatás a viszonylag zavartalan természeti területeken, azok természeti, valamint jelen és múltbeli kulturális értékeinek élvezete és értékelése céljából, úgy, hogy kíméli azokat a látogatás hatásainak mérséklésével, valamint a helyi népesség társadalmi, gazdasági előnyökhöz való juttatásával.”

Az ökoturizmus egyúttal egy szemléletet is jelent, amely a turizmus valamennyi formájának fenntarthatóvá tételét célozza, hogy a turizmus járuljon hozzá az ökoszisztéma megőrzéséhez vagy helyreállításához, és ne járjon negatív hatásokkal a természeti erőforrásokra.

Az ökoturizmus, mint értékmentő mozgalom nagyon fontos, hiszen nagyon jó szemléletformáló hatása van. Ezt a szemléletváltást értelmezhetjük oda-vissza a kiránduló és vendéglátó között. Az ökoturizmusban az értékesítésre kerülő „termék” – az attrakció – olyan egyedülálló vonzerőn alapszik, mint a természet szépsége, gazdagsága, különlegessége, egyedi értékei stb. Ez a vonzerő rendkívüli figyelmet és törődést igényel úgy a terület gazdája, mint az oda látogatók részéről. A kirándulás célja a természeti vonzerőkön alapul, de nem csak a természeti vonzerők játszanak szerepet, hanem az épített környezet és a kulturális értékek is. Motivál a természeti-kulturális erőforrások fenntartható használatára, és az ökoszisztémák egyensúlyának fenntartására. Kis csoportlétszám a jellemző, így a résztvevők számára autentikus élményeket nyújt, valamint a terület értékeinek alapos és élményszerű megismerését teszi lehetővé és környezeti, természetvédelmi ismeretek elsajátításával.

Nem utolsó sorban tudatosan oktató és informáló szerepe van és ami nagyon fontos, hogy mindenki számára elérhető és nyitott. Az ökoturizmus mindenféleképpen egy hosszútávú, megalapozott, előrelátó gondolkodásmóddal párosul. Rengeteg élményt rejtő kis hazánkban sok érték tűnik el időseinkkel nyomtalan. Felgyorsult világunk lepelként fedi el népszokásainkat, hagyományainkat, természethez közeli tapasztalatainkat úgy hogy észre sem vesszük. Az ökoturisták növelik a helyiek önbecsülését és a táj iránti szeretetüket. A lakosok, látva, hogy a vendégek a helyi épületek, növények, állatok, gazdálkodás,

kézművesség, hagyományok iránt érdeklődnek, nagyobb figyelmet szentelnek ezeknek a kincsek

Hazánkban az ökoturizmus egyre nagyobb népszerűségnek örvend. Kezdetben, jellemzően a nemzeti parkok ökoturisztikai kínálata látta el és szolgálta ki a kirándulók igényeit, de mára már több vállalkozó, cég és magánszemély is biztosítja az ökoturizmus feltételeit. Megjelentek ugyanakkor az „egyéb” ökoturisztikai szolgáltatók is úgymint a natúrparkok, természetvédelmi civil szervezetek, erdei iskolák, önkormányzatok, vállalkozók. Az ökoturizmus kínálata nagyon sokszínű, hiszen vannak köztük látogatóközpontok, bemutatóhelyek, kilátók, megfigyelők, kerékpáros- és lovastúra-útvonalak, szolgáltatások, tanösvények, erdei iskolák, szervezett programok és szálláshelyek.

Az ökoturizmus 10 fontos szabálya:

1. Kutass, tájékozódj, derítsd fel a helyzetet!
2. Csak fényképet hozz, és csak a lábnyomodat hagyd magad után!
3. Helyben költsd el a pénzed!
4. Takarékoskodj a készletekkel!
5. Sétálj, amikor csak teheted!
6. Maradj a turistaúton!
7. Tanulj a kultúráról!
8. Használd a lehető legkevésbé szennyező közlekedési eszközt!
9. Ellensúlyozd az utazáskor keletkezett gázok kibocsátását!
10. Fogyassz helyben termelt élelmiszert!

Hajdúböszörmény-Bodaszőlő és Érsemjén települések közigazgatási területei bővelkednek a természeti értékekben, ezért ökoturisztikai „hasznosításra” kiválóak.

Natura 2000 oltalom alatt álló területek, ez az Európai Unió által létrehozott terület, egy olyan összefüggő európai ökológiai hálózat, amely a közösségi jelentőségű természetes élőhelytípusok, vadon élő állat- és növényfajok védelméen keresztül biztosítja a biológiai sokféleség megővését és hozzájárul kedvező természetvédelmi helyzetük fenntartásához, illetve helyreállításához.

Ezen kívül számos helyi- és országos jelentőségű védett terület fordul elő a két község közvetlen környezetében.

Természetvédelmi terület az ország, vagy egy település jellegzetes és különleges, természeti értékekben gazdag, kisebb összefüggő területe, amelynek elsődleges rendeltetése egy vagy több természeti érték (pl. növény- és állatfajok, társulások, élőhelyek), illetve ezek összefüggő rendszerének a védelme. Természetvédelmi területeket országos vagy helyi jelentőségű természetvédelmi érték megőrzésének céljából létesíthetnek.

Helyi jelentőségű védett területről akkor beszélünk, amikor a települési önkormányzat rendeletben nyilvánít védetté egy természetvédelmi területet. Helyi jelentőség esetén olyan értékek számíthatnak védelemre, amelyek az adott településekre vagy településcsoportokra vonatkozólag ritkának, tudományos, gazdasági, kulturális, turisztikai vagy esztétikai szempontból értékesnek számítanak. Ilyen érték lehet például bármelyik rét, legelő, mocsár, vagy éppen erdőfolt. Helyi jelentőségű védett terület esetén a hatósági szerepkört az illetékes jegyző látja el. A területre ugyanazok a jogszabályok és előírások érvényesek, mint az országos jelentőségű védett területekre. Megkülönböztetünk köztük természetvédelmi területeket és természeti emlékeket (fák, fasorok, történelmi emlékhelyek).

Országos jelentőségű védett területek esetén a miniszter rendeletben nyilvánít védetté. A védetté nyilvánítást bárki kezdeményezheti ebben az esetben is. A védetté nyilvánítással kapcsolatos kivizsgálást és eljárást az illetékes zöldhatóság hivatalból indítja meg. Egy országosan védett terület Magyarországon az alapeseten túl lehet ex lege (törvény erejénél fogva) vagy fokozottan védett is. Ezek védett természeti értékei az erőforrások, melyek lehetőséget adnak ökoturisztikai célú hasznosításhoz.

A projekt, amely keretében ez megvalósul, több eleme többek között egy-egy természetismereti feladatlap elkészítése, térképvázlatok szerkesztése és a legfontosabb egy kétnapos képzés sorozat, melyet a jövőbeli tanároknak és környezeti neveléssel foglalkozó civil szervezetek munkatársainak tart. A siker akkor valósul meg, ha a képzésen résztvevők, jövőbeli diákcsoportjukkal visszatérnek és igénybe veszik a szolgáltatásokat.

Bodaszőlő és Érsemjén természeti és kulturális értékei az erőforrások, amelyek lehetővé teszik a két község ökoturisztikai hasznosítását. Mindkettő település természetközeli és nem túl sérülékeny, ahhoz, hogy el tudja viselni a turisták látogatásait. Számos lehetőség kínálkozik, gyalogtúrák, faluséta, kerékpározás, lovas szekeres túra, a helyi programokon való részvétel, a kultúrtörténeti értékek megtekintése. Ezek mind élvezhető és érdekes időtöltési lehetőségek, lehet belőle tanulni és közben nem keletkezik kár a természetben, környezetben.

Növénytani, állattani és kultúrtörténeti értékekben mindkét település bővelkedik. Szép számban találhatóak itt védett növények, sőt növénytársulások, mint például a gyöngyvirágos tölgyes. Fokozottan védett állatoknak biztosítanak élőhelyet a Nyírség homokpusztái és az ezen megtelepedett erdők.

A Nyírség bemutatása

Magyarországon a Nyírség a második legnagyobb homokterület, kiterjedése 400 000 ha. Mészszegény homok és lösz-homok szigetként emelkedik a környező tájak fölé, mintegy 20-50 méterrel. Szomszédos területei, melyek körülhatárolják: Bodroghöz, Bereg-szatmári síkság, Érmellék, Berettyó-vidék, Hajdúság és Hajdúhát.

A Nyírség kistáj az Alföldön a Tiszántúl északi részén, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye területén. Északról a Tisza, nyugatról a Hortobágy és a Hajdúság, délről a Sárrét, keletről a Kraszna és a Tisza folyó határolja.

A Nyírség legészakibb és legdélebbi pontja között 120 km van, legnyugatibb és legkeletibb települései pedig 65 km-re találhatóak egymástól. Ezekhez a pontokhoz viszonyítva a terület 5100 km². A maga 94-100 méter tengerszintfeletti magasságával, a Rétköz a legalacsonyabb rész. Az éghajlatot pedig a tengerektől való távolság határozza meg.

A területet 5 kistájra lehet bontani: Közép-Nyírség (Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében), Északkelet-Nyírség (Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében), Délkelet-Nyírség (Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében), Dél-Nyírség (Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében) és Nyugati- vagy Löszös-Nyírség (Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében helyezkedik el).

„Mintha a levegőnek, a homoknak, a szélnek, a víznek, a legelőnek volna itt olyan varázsa, hogy vadmagyarrá lesz az is, akinek az apja még nem tudott magyarul... mintha az idevaló emberek éppen úgy élnék a nyarat és az őszt, mint a természet: belsejükben virítanak és lélekben elhervadnak, sárga nyírfalevél lesz az egész vármegye, tiszai kiöntések fölött állongó novemberi köd telepedik az elmékre, a szívekben visszhangzik a szél, amely a régi temetők harasztját zörget.” (1916, KRÚDY)

Természetes állapotban fennmaradt élőhelyei az üde lápok, kaszálók, erdős, mozaikos területek.

A Nyírség számos területe a Natura 2000 ökológiai hálózat része.

Kialakulása

Annak az óriási jégkori hordalékkúpnak a maradványa, amelyet az Erdély és az Északkeleti-Kárpátok felől érkező vizek építettek. Mikor a földtörténeti jelenkor hajnalán a Bereg-Szatmári-sík és a Bodroghöz megsüllyedt, a folyók egymás után elhagyták a Nyírséget, és megkezdődött a szél munkájának időszaka, amely szétterítette az üledéket.

A pliocén korszakban, a pannóniai felszínből történt a Nyírség létrejötte. Kialakulásában a folyó alakító képessége játszott nagy szerepet. Emellett areális erózió is kialakult, ami azt jelenti, hogy az üledék fedte, lejtős felszín, a nagy mennyiségű, esőből és hóolvadásból keletkező csapadék lemosta.

Az erodált pannóniai felszínek süllyedni kezdtek, a hegyvidéki részeken a folyók formáló ereje fokozódott, így bevágódtak, a hegységek lábánál viszont az intenzitás csökkent, hordalékkúpokat hoztak létre.

A jégkorszak végén, az elhagyott folyóvölgyek a szél által feltöltődtek homokkal. A medrek közötti lapos részek homokjából, a szél a pleisztocén végén futóhomokot fúj ki. Szélbarázdák, garmadák és maradékgerincek képződtek.

Éghajlata

Éghajlata kontinentális, de a Kárpátok, mint védvonal csökkenti a szelek erősségét. Az uralkodó szélirány: É-i, ÉK-i és DNY-i. Területe hűvösebb, mint az Alföld többi része, viszont az éves napfénytartam nagyobb, 1975 óra. Az évi középhőmérséklet 10 °C, januárban -2 °C, júliusban 21 °C. Az átlagos éves csapadékmennyiség 580 mm, eloszlása nem egyenletes. Az alföldi tájak közül a Nyírség sok csapadékban részesül.

A Nyírség területén nagyobb kiemelkedések nincsenek, emiatt az éghajlatában nincs területi változatosság, mint a hegyvidékeken. Klímájának egyik meghatározó jellemzője az Alföld délebbi részeinél kevésbé forró nyár és a több csapadék. Aszály előfordul, de ritkábban és kisebb mértékű, mint a Duna-Tisza közén vagy a Tiszántúlon.

A besugárzás a terület változatos felszíne miatt, változatos mikroklímát alakít ki. A völgyekben, mélyedésekben nedvesebb és hidegebb a talaj, ezáltal a levegő is. A völgyek közötti száraz domboldalak talajai felmelegednek, ezért a levegő is melegebb. Az alacsonyabb és a magasabb fekvésű homokfelszínek között emiatt a nyári időszakban több Celsius fok eltérés is lehet a hőmérsékletkülönbség. A homokfelszínek eltérő felmelegedését okozza még a parabolabuckák fekvése és a homok humusztartalma is.

A Nyírség éghajlata a zárt erdők kialakulását biztosítja, de a növényzet megvalósuló formáját a lokális talajviszonyok erősen befolyásolják.

Talajszerkezete

Szélbarázdák és csatornák tagolják a sík vidéket. A talajképző kőzet a homok, a löszös homok, homokos lösz, iszapos homok, homokos iszap. Jellemző talajai a barnaföldek, a rozsdabarna erdőtalajok, a kovárványos barna erdőtalajok, csernozjom barna erdőtalaj, réti talajok (Rétköz), humuszos homoktalaj, réti öntéstalaj, lapos réti talaj és nem utolsósorban a futóhomok. Felszínére a tiszai eredetű futóhomok (főleg a déli részén) a mélyebben fekvő területeken ártéri iszap, agyag, tőzeg, a peremterületeken és mozaikosan pedig lösztakaró jellemző.

Vízrajza

A Nyírség általában száraz, gyér lefolyású, vízhiányos terület. A vízfolyásokban bővebb vízhozamot csak kora tavasszal, néha nyár elején találunk. Az időszakosan előforduló csapadékos évek fölös vizét több száz km-es csatornahálózat vezeti le, részben a Tiszához, részben a Krasznához és a Lónyai-főcsatornához. A Nyírség fontosabb folyóvizei közé tartozik a Keleti-főcsatorna, a Lónyai-főcsatorna, a Tisza, a Kraszna és a Szamos. A jelentősebb állóvizei pedig a Vajai-tó, a Bátorligeti ősláp, Kállósemjéni Mohos-tó és a nyíregyházi Sós-tó.

A folyóinak mai arculata és hálózata, a pleisztocén legvégén alakultak ki. Az 1800-as években történtek lecsapolások a területen, azelőtt a Nyírség nagyjából lefolyástalan volt. Ezt az állapotot a geológiai felépítés, a domborzati viszonyok és a kevés csapadék idézték elő. A lehulló csapadék egy része beszivárgott a talajba.

A lecsapolásokra azért volt szükség, mert a területet elárasztó víz nem tette lehetővé a szántóföldi művelést, korlátozta a közlekedést és a pangó víz melegágyat biztosított betegségeknek, például a maláriának. Az elirányított víz elborította az alacsonyabb térszíneket. A kezdetleges szabályozás nagymennyiségű belvizet okozott nagyobb területeken, nem hozott hosszú távú megoldást. 1881-ben épült meg az akkor 44,6 km hosszú Lónyai-csatorna, amely a csatornákból összegyűjti a belvizet és a Tiszába vezeti. Újabb csatornákat létesítettek és a meglévőket hosszabbították és mélyítették az iszapolódás ellen.

A lecsapoló munkálatok következményeképpen maradt tavak: Nagy Vadas-tó, Nagy Szik-tó, Szelkó-tó, Nyírteleki-tó, Vajai-tó, Kállósemjéni Nagy Mohos-tó, Ököri-tó.

A talajvíz a Nyírség legnagyobb területén, a felszínhez közeli, 1-3 méter mélyen található, csak kevés helyen húzódik mélyebben, ahol lehet akár 10-16 méter, de ez függ a talaj milyenségétől is.

Élővilága

„A magyar Alföld ősi tájképét, a lápokkal tarkított erdős pusztákat idézi elénk a Nyírség. A százados terebélyes tölgyesek helyét mindinkább akácosok foglalják el, a buckákon a pusztai virágok sokaságát az ekeföldek váltják fel, az egykori lápok, rétek helyén gabona hullámszik. Mégis a Nyírség őrzi hírmondóit a történelemelőtti idők tájképének, a buckaközi mocsarak, fűz- és nyírlápok, ligetes erdők mélye a legtöbbet őrzött meg Alföldünk múltjából, állatot, növényt egyaránt.” (Soó Rezső)

1. ábra: Magyar kökörtcsin (Fotó: Molnár Antal)

A magyar flóratartomány (Pannonicum) alföldi flóraidékébe (Eupannonicum) és a nyírségi flórajárásba (Nyírségense) tartozik. Legnagyobb százalékban közép-európai, pontusi és pontusi-mediterrán elemek alkotják a flórát. Vannak azonban balkáni és kárpáti flóraelemek, illetve az endemizmusok is megtalálhatók. Növekvő százalékban vannak jelen a bevándorolt és kozmopolita fajok. Hiányzik viszont a Kiskunság homokos területeire jellemző boróka (*Juniperus communis*).

Napjainkban a Nyírség 13,5%-a erdő, ami 70 000 ha erdőborítottságot jelent. A természetes állapotú erdők visszaszorultak, feújításuk lehetséges csak. Az erdeink 66%-a kocsányos tölgyes, 14% nemesnyáras, 4% erdei fenyves, 2% feketefenyves.

A Nyírségben jelen van egy kiemelendő endemikus növény, a magyar kökörtcsin (*Pulsatilla pratensis* ssp. *hungarica*) (**1. ábra**) és a debreceni csormolya (*Melampyrum nemorosum* ssp. *debreceniense*). Csak itt fordul elő Magyarországon a mocsári angyalgyökér (*Angelica palustris*) és a szibériai hamuvirág (*Ligularia sibirica*).

A Nyírség területén is jellemzőek a Magyarországon elterjedt állatok, őz, vaddisznó, róka. Kisemlősei a mezei nyúl, ürge, hörcsög, egérfélék, valamint jellemzőek a kistermetű ragadozók, például görényfajok, nyest, hermelin. A vízparti területeken jellemzőek a vízi életmódhoz kötődő állatok: vízimadarak, vidra, hal, – kétéltű és hüllőfajok. Különlegessége a bátorligeti fauna, mely jégkorszaki maradványelemeket (reliktumokat) tartalmaz, pl. elevenszülő gyík.

Hajdúböszörmény-Bodaszőlő

Bodaszőlő község Hajdú-Bihar megyében található Hajdúböszörmény, Debrecen és Hajdúhadház háromszögében, a 35. számú főút mentén. Hajdúböszörménytől 11 km, Debrecentől 19 km, Hajdúhadháztól 23 km távolságra. Közigazgatásilag Hajdúböszörményhez tartozó egység.

Korábban Boda néven szőlőskert-település volt. Ma is jórésztben erdőség veszi körül. Részei: a belső erdő, a hadházi erdő, a Nagy-Rákóczi erdő, valamint nyugat felől a „De Pauli szántóföldek”.

Boda területe 285 katasztrális hold, a Boda erdőé pedig 569 katasztrális hold. (Szőlővel 1801-ben telepítették be.)

A böszörményi és a bodai nép körében mai is él az a hit, mely szerint Boda Katalin adományozta Bodát a böszörményi hajdúknak azért, mert az egyik veszélyes ellenségétől megszabadították, s erőszakosan elvett birtokait visszaadták. Ez az ellenség a Pallagi család volt, akik a nép hite szerint Boda Katalint az úgynevezett de Paulin egy ódon kőpincében egy évig fogva tartották. Mások szerint Boda Katalint a tatárok rabolták el, és ezek kezéből szabadították ki a böszörményi hajdúk.

Boda múltjáról Sillye Gábor volt hajdúkerületi főkapitány, s Hajdú vármegye első főispánja – a hajdúk történetének kiváló ismerője – a következőket írta: „A Pallagi család a Boda Katalinnál zálogban lévő Boda birtokát megbízott ügyvédjük által vissza akarta perelni. Az ügyvéd a hosszas pereskedést szerette volna elkerülni, s felkérte Boda Katalint az egyezkedésre, de ő erre nem volt hajlandó. Boda Katalin felkérte a hajdúkat, hogy őt Boda szabadbirtoklásában védelmezzék meg. Az ügyvédet, aki vele szemben rossz akarattal bírt, a hajdúk segítségével lezáratta abba a majorsági épületbe, amely a mai Csonkatorony felé eső tanyabirtokon állott (a pince az elmúlt évtizedekben még látható volt) és ott tartották egy évig s egy napig. A történetek után Boda Katalin hálából – mind ezen tettükért, mind több más esetben is a hajdúk által iránta tanúsított jóakarattért – birtokát, a mostani Bodát a böszörményi hajdúknak adományozta, akik azt 1660 körül vették birtokba.”

Van olyan felfogás is, mely I. Lipót hosszú uralkodásának (1657–1705) idejére teszi Boda tulajdonának megszerzését, tehát körülbelül abba az időszakra, amikor Zelemért Böszörmény magának igyekezett megszerezni, ide értve Rákóczot (szőlőskert) is, és a körülötte fekvő erdősegeket. A Rákóczi-birtokok megszerzéséről, adományozásáról tudunk. Így nyert De Pauli is birtokot Zeleméren. Az sem valószínűtlen, hogy Boda adományozása Zelemér pusztulása (kb. 1596) utáni három-négy évtizednyi időközbe esik.

A település nem véletlenül kapta a –szőlő elnevezést, hiszen a homokos talaj nem tette lehetővé a mezőgazdasági szántóföldi növénytermesztést vagy erdők telepítését, ezért szőlő ültetvényeket hoztak rajta létre, mintegy kétszáz éve. A tápanyagban szegény talajt szerves trágyával tudták javítani. A szegényebb családok is meg tudták vásárolni a parcellákat hitelre, így ők is szőlőt telepítettek, közé gyümölcsfákat, a jószág és maguk ellátására pedig növényeket termesztettek. Jól kihasználták a gyengébb minőségű termőtalajt. Leírások szerint, a szegénység enyhítése érdekében, a zsellérek kiköltöztek a szőlőföldekre és ott élték az életüket a város helyett.

Így az idő elteltével, olyan nagyra növekedett az ott élők száma, hogy 1962. május 29-én, külterületi lakóhellyé lett nyilvánítva. Napjainkban a lakosság száma körülbelül 1850 fő.

A települést a HUN20033 Debrecen-hajdúböszörményi tölgyesek kódú és elnevezésű, Natura 2000-es, kiemelt jelentőségű természetmegőrzési terület veszi körbe. Egyik része

állami tulajdonban van, a kezelést a Nyírerdő Zrt. végzi, a másik része Hajdúböszörményi Erdőbirtokosság és a Bodaszőlői Erdőbirtokosság kezében van, a fenntartását is ők végzik.

A településre jellemző a jó levegő, a természetközelség. Természeti és kultúrtörténeti értékekben is gazdag, ezért számos nagyszerű lehetőséget biztosít a kikapcsolódni, kirándulni vagy a természetről tanulni vágyók számára.

A tiszai Alföld 37 000 ha kiterjedésű települése, a Hajdúság része. Természetföldrajzi szempontból sokszínűséget mutat, talaja és élőhelyei számos természeti értéknek adnak otthont, bár korántsem annyit, mint a mezőgazdaság térhódítása előtt. Az ősi növénytársulások már csak helyenként, elszigetelve, szétszórva találhatók meg, például a kunhalmokon. Ennek a községnek a környékén két kistájunk található, a Hajdúság és a Nyírség sajátosságai is jelen vannak, ezáltal mozaikossá téve a tájat és a természeti értékeket. A város vízellátását és a vízelvezetést a mesterségesen létrehozott Keleti-főcsatorna végzi. A főcsatorna medre alatt, a Vidi-ér és a Brassó-ér folyik, a város nyugati részén pedig a Kadarcs és a Hortobágy folyó. Kiemelkedő vizes élőhelyként a Tóció-ér, amelynek völgye helyi jelentőségű védett terület és számos élőlénynek –mind növénynek, mind állatnak- nyújt otthont. A Tóció-völgy helyi jelentőségű természetvédelmi terület, illetve része az Európai Unió Natura 2000 ökológiai hálózatának. A Tóció-ér mentén kaszálók és fűzligetek futnak, melyek színezik a tájképet és számos növénytársulás értékes növényfajoknak ad itt otthont. Az ér a kételtű fauna életében is jelentős, hiszen szaporodó- és élőhelyet biztosít.

Az állatok képviselői közül számos faj megtalálja a kedvező életfeltételeit Hajdúböszörmény-Bodaszőlő környékén, hiszen az élőhelyek mozaikossága a jellemző. Kételtűek, hüllők, emlősök és madarak egyaránt élnek itt. A térségben az erdőlakó állatfajok a jellemzőek. Megtalálhatóak apróvadak: nyúl, fácán, róka, borz és nagyvadak: őz, vaddisznó, és elszórva dámszarvas is.

A környék védett természeti területei

Hajdúböszörményi gyöngyvirágos tölgyes erdő

Az erdő elhelyezkedése, fekvése, természetföldrajzi sajátosságai, fontosabb erdőtársulások: A védett terület a Peres erdészkerület, 086/14 helyrajzi számú erdő Hajdúböszörmény 35D és 36C üzemtervi azonosítójú erdőrészleteit foglalja magába. A terület 1981 óta védelem alatt áll, jelenleg Hajdúböszörmény város 3/1996. (I.25) önk. számú határozata alapján helyi jelentőségű védelmet élvez. E mellett a részletek átfedésben vannak a HUHN20033 kódú Debrecen-hajdúböszörményi tölgyesek elnevezésű, kiemelt jelentőségű természet megőrzési NATURA 2000-es területtel. A Böszörményi Gyöngyvirágos-tölgyes a Debrecen-Polgár közötti 35-ös főközlekedési út és a Debrecen-Nyíregyháza közötti 4-es számú főút között

helyezkedik el. Az erdőrészeket a legközelebbi településtől, Bodaszőlőtől, északra kb. 1500 m megtétele után érhetjük el. A védett rész a Hajdúhadházi erdészet működési területének déli határa mentén található. Az erdőtömböt két részre választja az erdőtagok között mesterséges folyosót létrehozó, Hajdúhadház felől érkező, - szocialista időkben Barátság névre keresztelt - gázvezeték kitisztított pásztyája. A két részlet teljes területe 12,5 ha. A védett terület a Dél-Nyírség kistáj nyugati szélén helyezkedik el. A felszínen jelentős kiemelkedések nem találhatóak, egységesen sík. Természetes vízfolyások nincsenek, kisebb mélyedésekben időszakosan felgyűlő szemisztatikus vízfoltok lehetnek. A termőhely KTT klímájú, a talaj fizikai félesége homok, a talajtípus rozsdabarna erdőtalaj, vízhatástól független hidrológiai állapotú. A termőréteg mély-közepesen mély. A védett erdő a környező területen egykoron oly jellemző, de sajnos mára már igen ritkán fellelhető társulásról, a homoki gyöngyvirágos tölgyesről (*Convallario Quercetum roboris*) kapta a nevét. A társulás neve is mutatja, hogy a két jellemző növényfaja a kocsányos tölgy és a gyöngyvirág. Állományalkotó, fő fafaj a kocsányos tölgy. A tölgyes koros, közel 100 év a fák átlagkora, az akácok is 65-70 évesek. A cserjeszint gazdag, változatos. Egybibés galagonya, kökény, veresgyűrű som, mogyoró és fagyal olykor összefüggő állomány alkotja. Az 1996. évi LIII Törvény szerint: „egyedi tájértéknek minősül az adott tájra jellemző természeti érték, képződmény és az emberi tevékenységgel létrehozott tájalkotó elem, amelynek természeti, történelmi, kultúrtörténeti, tudományos vagy esztétikai szempontból a társadalom számára jelentősége van.” Az MSZ 20381 szabványleírás szerint a védett területen biológiai egyedi tájértéket találhatunk. Ezt alkotják a koros, őshonos kocsányos tölgyek, és az általuk létrehozott természetszerű állomány, biotóp, ami számos védett, fajnak nyújt élő- és szaporodó helyet.

A védelem okának meghatározása:

A flóra kiemelt elemei:

- széleslevelű salamonpecsét (*Polygonatum latifolium*)
- gyöngyvirág (*Convallaria majalis*)
- foltos kontyvirág (*Arum maculatum*)
- kis tyúktaréj (*Gagea pusilla*)
- kétlevelű sarkvirág (*Platanthera bifolia*)
- széleslevelű nőszőfű (*Epipactis helleborine*)
- erdei gyömbérgyökér (*Geum urbanum*)

A fauna kiemelt elemei:

- nagy hősincér (*Cerambyx cerdo*)

2. ábra: Zöld küllő, Grafika: Berki Bettina

- nagy szarvasbogár (*Lucanus cervus*)
- fekete harkály (*Dryocopus martius*)
- közép fakopáncs (*Dendrocopos medius*)
- zöld küllő (*Picus viridis*) **(2. ábra)**
- csuszka (*Sitta europaea*)
- fakusz (*Certhia brachydactyla*)
- fülemüle (*Luscinia megarhynchos*)
- énekes rigó (*Turdus philomelos*)
- barátcinege (*Parus palustris*)
- örvös légykapó (*Ficedula albicollis*)
- mogyorós pele (*Musccardinus avellanarius*)

NATURA 2000 jelölőfajok:

- csonkafülű denevér (*Myotis emarginatus*)
- nagy hőscincér (*Cerambyx cerdo*)
- szarvasbogár (*Lucanus cervus*)
- díszes tarkalepke (*Euphydryas maturna*)
- magyar nőszirm (*Iris aphylla* ssp. *hungarica*)
- nyugati piszedenevér (*Barbastella barbastellus*)

Hajdúböszörményi Gyertyános tölgyes erdőrészlet

Az erdő elhelyezkedése, fekvése, természetföldrajzi sajátosságai, fontosabb erdőtársulások: A Hajdúböszörményi Város-erdő gyertyános tölgyese 1986 óta védett. Az erdőrészlet a Peres erdészkerület 086/14 helyrajzi számú erdő Hajdúböszörmény község határú 32A részletében található. Az erdő Hajdúböszörmény város 3/1996. (I.25) önk. számú határozata alapján helyi jelentőségű védett terület. A részlet a HUN20033 kódú Debrecen-hajdúböszörményi tölgyesek elnevezésű, kiemelt jelentőségű természet megőrzési NATURA 2000-es területen belül esik. Az erdőrészlet a 35-ös és a 4-es főút között helyezkedik el, a zárt vadaskertben, a Nagy-tormás tisztás közelében. A területet legkönnyebben északról, a Hajdúhadház-Hajdúböszörmény közötti országút felől lehet elérni, kb. 1,5 km megtétele után. A védett rész területe 16,1 ha, ebből a kiemelt természeti értékek (magyar nőszirm telepek) megóvására 4,5 ha be van kerítve. A védett erdő a Hajdúböszörményi Gyöngyvirágos tölgyestől nem messze, a Dél-Nyírség kistáj nyugati peremén helyezkedik el. A termőhely

klímája KTT, a talaj homok alapkőzetén kialakult, rozsdabarna erdőtalaj mely vízhatástól független. A talaj termőrétege mély. A felszín kisebb mélyedéseiben vízbő időszakban kisebb lappvizek alakulhatnak ki, melyek az erdő vízutánpótlását kiegyensúlyozottabbá tehetik. A részlet fő fafaja a kocsányos tölgy, amely számos egyéb fajjal elegyedik, közte a névadó gyertyánnal (*Quercus robur* - *Carpinetum*). Mellette található az erdőben még vénic szil, mezei juhar, ezüst juhar, hegyi juhar, szürke nyár és magyar kőris is. A cserjeszint gazdag, főképp a bekerített területen. Fő alkotói az egybibés galagonya, kökény, veresgyűrű som, mogyoró, csíkos kecskerágó és a fekete bodza. A részlet biológiai tájértéke az alföldi területen reliktumként fellelhető erdőtüszulás, ami megfelelő élőhelyet teremt a fokozottan védett magyar nőszirmnak.

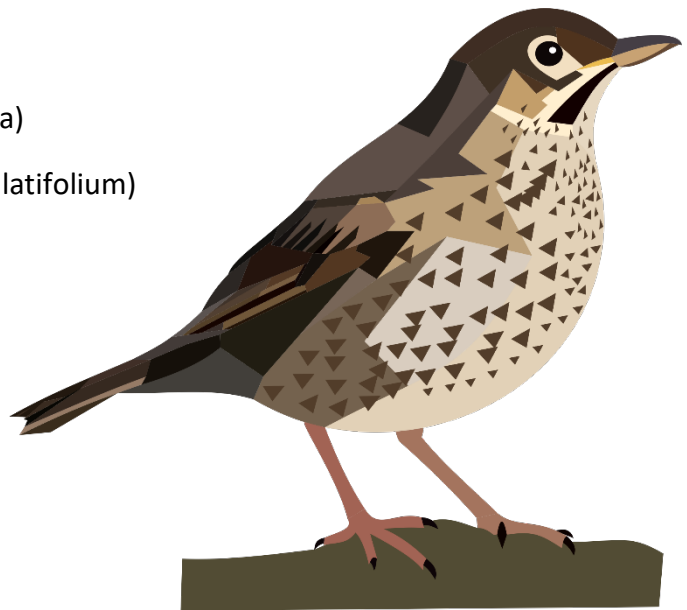
A védelem okának meghatározása:

A flóra kiemelt elemei:

- magyar nőszirm (*Iris aphylla* ssp. *hungarica*)
- széleslevelű salamonpecsét (*Polygonatum latifolium*)
- gyöngyvirág (*Convallaria majalis*)
- foltos kontyvirág (*Arum maculatum*)
- erdei gyömbérgyökér (*Geum urbanum*)
- piros gólyaorr (*Geranium sanguineum*)
- erdei tisztessű (*Stachis sylvatica*)
- bársonyos tüdőfű (*Pulmonaria mollissima*)

A fauna kiemelt elemei:

- nagy hősincér (*Cerambyx cerdo*)
- szarvasbogár (*Lucanus cervus*)
- fekete harkály (*Dryocopus martius*)
- közép fakopáncs (*Dendrocopos medius*)
- zöld küllő (*Picus viridis*)
- hamvas küllő (*Picus canus*)
- csuszka (*Sitta europaea*)
- fakusz (*Certhia brachydactyla*)
- fülemüle (*Luscinia megarhynchos*)
- énekes rigó (*Turdus philomelos*) **(3.ábra)**

3. ábra: Énekes rigó, Grafika: Berki Bettina

- barátcinege (*Parus palustris*)
- örvös légykapó (*Ficedula albicollis*)
- mogorós pele (*Muscardinus avellanarius*)

NATURA 2000 jelölőfajok:

- csonkafülű denevér (*Myotis emerginatus*)
- nagy hősincér (*Cerambyx cerdo*)
- szarvasbogár (*Lucanus cervus*)
- díszes tarkalepke (*Euphydryas maturna*)
- magyar nőszirm (*Iris aphylla ssp. hungarica*)
- nyugati piszedenevér (*Barbastella barbastellus*)

A Debreceni Nagyerdő

A Debreceni Nagyerdő területén különleges védett növényfajok és állatok élnek, nevét hatalmas, 100–150 éves fáiról kapta. Hazánk legelső természetvédelmi területe, az erdőt a 18. században parkká nyilvánították, majd 1939-ben 1. sorszámmal jegyezték be a védett természeti területek törzskönyvébe. Az országos jelentőségű védett természeti terület a Natura 2000 hálózat része (Debrecen-hajdúbozsörményi tölgyesek HUHN20033).

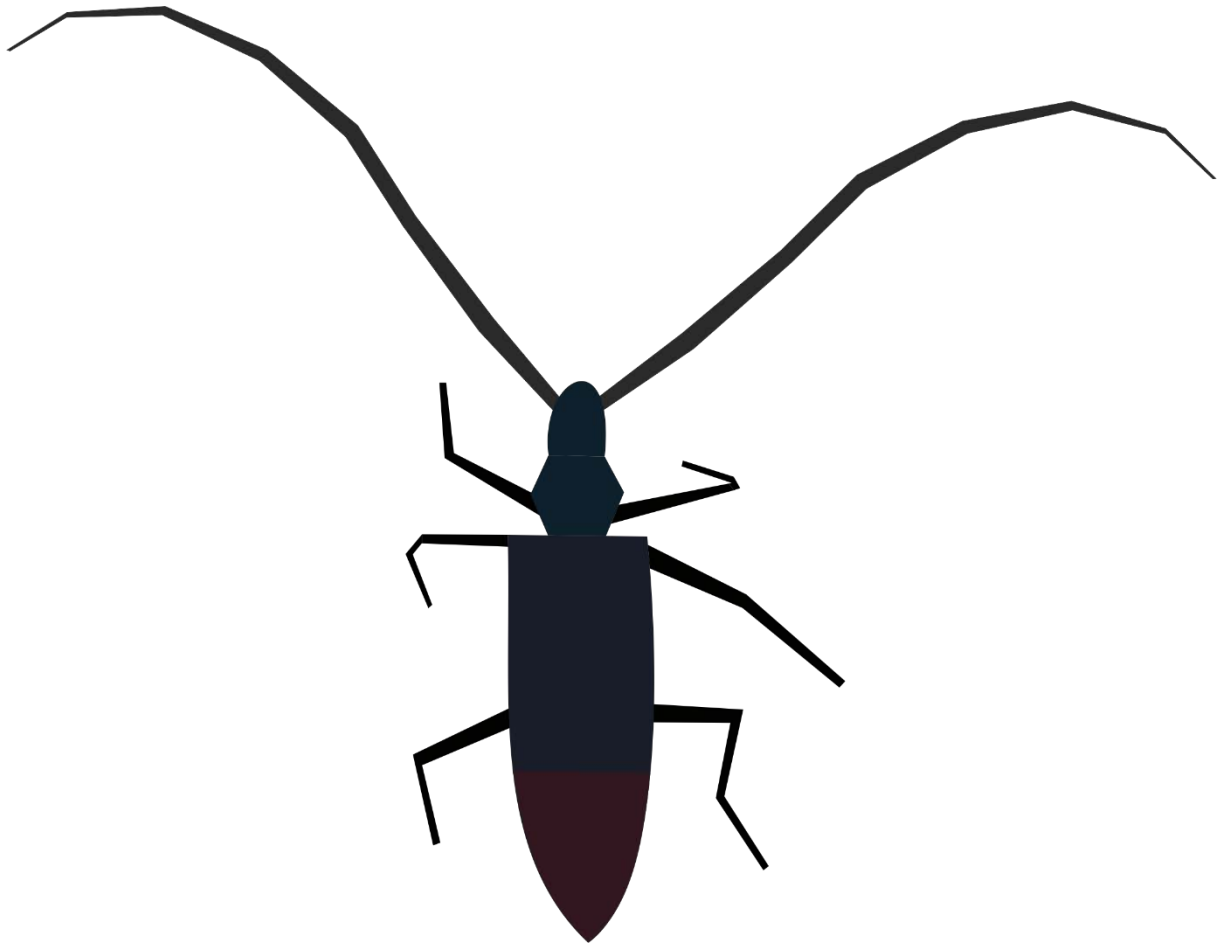
A város közelsége miatt az erdőnek nemcsak erdészeti, természetvédelmi, hanem rekreációs funkciója is jelentős, ezért is javasolta a Nagyerdő Bizottság, hogy az új erdőtervezés során tekintettel kell lenni a természetvédelmi célzatú "emlékerdő", illetve a pihenésre is alkalmas "parkerdő" kialakításának szempontjaira is. A fiatal korosztály természetszeretetre és ismeretre való nevelése döntő lehet a Nagyerdő fennmaradása szempontjából is. Az erdő szélén, az erdészet központjában kapott helyett a Diószegi Sámuel Oktatóközpont. Innen indul a "Gyöngyvirág" és az "Odvas keltike" tanösvény, melyek a legszebb tölgyesfoltokon haladnak keresztül. Ez a város és a szomszédos települések kedvelt kirándulóhelye, ahol szakvezető segítségével ismerkedhetnek meg az erdő élővilágával, és az ezeknek a megőrzése érdekében folyó munkákkal. Belőlük kerülhetnek ki majd a jövő helyes szemlélettel rendelkező természetvédői.

Az erdő az elmúlt évtizedek jelentős átalakító munkálatai (tarvágások, állománycserék, stb.) miatt újra vesztett régi értékeiből. A neves botanikusaink (Rapaics, Máté, Soó) korabeli leírásaiban szereplő növényfajok közül, úgy tűnik, végérvényesen kihalt az egyhajúvirág, a hóvirág, a magyar kökörccsin, a tavaszi kankalin, az erdei szellőrózsa, a széleslevelű nőszőfű és a homoki nőszirm. Legtovább a közönséges borkóró és erdei borkóró, a kétlevelű sarkvirág, a buglyos kocsord és citromkocsord, végül a nagy ezerjófű tengődött, ma már egyiküket sem találni. Az idős tölgyfoltok lágyszárú flórájának napjainkig megmaradt

legérdekesebb fajai még mindig hosszú listába gyűjthetők. A gyöngyvirágos-tölgyest jelzi a közönséges tölgyespáfrány, a nagyvirágú ibolya, a sárga árvacsalán, a télizöld meténg, s a májusban tömegesen nyíló gyöngyvirág. Érdekes foltokat ad a később virító, elmosódott pettyekkel tarkított piszkosfehér keleti kontyvirág, mely két hónap múltán ribiszkepiros terméseivel itt-ott sűrűn színezi az erdő alját. Emellett a bársonyosan sötétlila szirmú fodros gólyaorr, a virágrúgó kakuktorma, a saspáfrány s még néhány inkább középhegységeinkben otthonosak. Itteni előfordulását a nyírségi erdők sajátságos talaja, buckás felszíne, mikroklímája magyarázza.

Más növények feltűnő tömegeikkel, időszakonként váltva egymást, teszik csodálatossá az erdő képét. Március második felében, a hosszú tél után ébredő természet első üde foltjait az égszínkék csillagvirágok nagy csoportjai adják. Április elejére ez a gyönyörű látomás szertefoszlik, s helyén először a bogláros szellőrózsa aranysárga színét látjuk, majd a tavaszszőtte szőnyeg egyre tarkábbá lesz. Aztán mind egy csapásra eltűnik. Júliusban az előbbi képet sok pici, rózsaszínesfehér virágaival és sötétzöld leveleivel egészen más hangulatúvá varázsolja az erdei varázslófű tömege. Később mindent elborít ugyanitt a sárgán virágzó enyves zsálya.

A rovarok tarka seregében számos védett vagy érdekes faj közt érdemes szólni a bennszülött sisakos sáskáról, az imádkozó sáskáról, a nagy hőscincérről(**4.ábra**), a szemes cincérről, a vércincérről, az aranyos bábrablórról és egy eurosibériai elterjedésű, országosan is nagyon ritka troxbogárról.

4. ábra: Nagy hősincér, Grafika: Berki Bettina

A minduntalan más és más arcát mutató erdőt madárvilága teszi teljessé. Nagy Jenő 1937-ben a Nagyerdő 68 fészkelőjéről ír. Ez a szám saját felméréseink szerint 30 év múltán legalább tízzel, majd újabb 20 év elteltével megint ennyivel csökkent.

Az utóbbi évtizedekben elsősorban a ragadozók fogytak meg. Eltűnt a törpesas, a békászó sas, a kék vércse. Hiányzik a barna kánya, holott az 50-es évek végéig rendszeresen 8-10 pár fészkeről is tudtunk. Évek óta nem figyelték meg a kis héját, amely Magyarországon először itt nevelte fiókáit 1957-ben. Elment a holló, az erdei szalonka és a vörös kánya. Sajnos nem látni évtizede már szalakótát sem, és a lappantyú is más tájakra vándorolt.

Nőtt viszont az erdő madárvilágának sora az újabban már rendszeresen költő örvös légykapókkal s fészkel az ökörszem is. Öröndetes, hogy a darázsölyv nem maradt hűtlen a területhez, újra megtelepedett a héja, az egerészölyv, és legalább két évtizede a fekete harkály is ideszokott.

Utóbbi mellett majdnem minden harkályféleség megfigyelhető itt: a zöld küllő és a szürke küllő, a nagy fakopáncs(5. ábra), a közép fakopáncs, a kis fakopáncs és a balkáni fakopáncs, s a rokonságból természetesen a csuszka és a nyaktekercs is.

5. ábra Nagy fakopáncs, Grafika: Berki Bettina

Az emlősök közül a nagyszámú őz mellett említést tehetünk az újra megjelent borzról, a már itt is mutakozó vaddisznóról, a nyestról és a kedves mogyorós peléról.

A Tóció-völgy (HUHN20122) különleges természetmegőrzési terület

Cnidion dubii folyóvölgyeinek mocsárrétjei, síksági pannon löszgyepek kiemelt jelentőségű jelölő élőhelye. A Tóció-völgy különleges természetmegőrzési területté nyilvánításakor az élőhelyvédelmi irányelv 4. cikkének (4) bekezdése alapján a terület természetvédelmi célkitűzései meghatározásra kerültek, valamint kiemelésre kerültek egyes jelölő értékek, amelyeket a kezelés során prioritásként kell kezelték. A terület természetvédelmi célkitűzése a jelölő élőhelyek területcsökkenésének megállítása és a gyepgazdálkodáshoz és a vízgazdálkodáshoz köthető intézkedések révén az állapotuk javítása.

A területen jelentőséggel bíró fajok, a díszes légivadász (Coenagrion ornatum), a vidra (Lutra lutra), vöröshasú unka (Bombina bombina), ürge (Spermophilus citellus), mocsári teknős (Emys orbicularis).

A Hajdúság néhány jellemző élőlénye bővebben

Foltos kontyvirág (*Arum maculatum*)

A kontyvirágfélék (*Araceae*) családjának a képviselője. Április-májusban virágzik, kedvelt élőhelyei az üde gyertyán-és büккеlegyes erdők, szurdok erdők, szárazerdők és karsztbokorerdők. Magassága 15 cm és 50 cm között változik. Leveli hosszúnyelűek, alul szélesednek, tavasszal jelennek meg. A levéllemez hosszúkás, hegyesen csúcsosodó, sötétzöld és fényes felületű. A virágzati kocsány rövidebb, mint a levélnyel, 15-45 cm, tövén allevelek találhatóak. Virágzatában megtalálhatóak a nőivarú és a hímivarú virágok is. Termése élénkvoros színű, majdnem 1 cm átmérőjű, szögletes bogyó, ami június-augusztusban érik

Széleslevelű salamonpecsét (*Polygonatum latifolium*)

A Liliomfélék (*Liliaceae*) családba tartozó növény. A levelek szórt állásúak, rövid nyelűek, tojásdadok, elliptikusak, kihegyezett csúcsúak, színük fényes zöld. A levéllemez fonákján az erek a szárral és a levélnyelével együtt pelyhesek. A virágok levélhónaljiak. A lepel fehér levelei csaknem teljes hosszukban csővé nőttek össze. Termése feketés-kék bogyó. Virágzása május-júniusban történik. 30-60 centiméter magas, kedvelt élőhelyei az üde lomberdők, gyertyános tölgyesek, bükkösök, de szárazabb erdőkben is előfordul .

Kétlevelű sarkvirág (*Platanthera bifolia*)

A kétlevelű sarkvirág, a Kosborfélék (*Orchidaceae*) családjába tartozik. 15-50 cm magas kosborféle. Tőleveleinek tojásdadok vagy hosszúkás- lándzsásak, számuk rendszerint kettő, de ritkán lehet több. Virágzata laza, többé-kevésbé hengeres fűrt, virágai fehérek vagy zöldes-sárgák és illatosak. A mézajak keskeny, előrenyúló. Sarkantyúja hegyes csúcsban végződik, egyenes vagy lefelé görbülő. Gyertyános tölgyesek, tölgyesek, bükkösök, erdei fenyvesek aljnövényzetében lelhető fel, május-július között virágzik .

Széleslevelű nőszőfű (*Epipactis helleborine*)

Szintén a Kosborfélék (*Orchidaceae*) családjába tartozik, tölgyesekben, bükkösökben, fenyvesekben és hegyi réteken megtalálható, 20-80 cm méretű növény. Virágzása júniustól-augusztusig történik

Magyar nőszirm (Iris aphylla L. subsp. hungarica)

A nőszirmfélék (Iridaceae) család tagja. Jellemzően 10-30 cm magas. Levelei fokozatosan szélesednek, kifelé görbülnek, 10-30 mm szélesek. A száron 1-4 virág nyílik. A tövétől gyakran erednek hosszú oldalkocsányok, melyek 1-2 virágot hordoznak. A virág ibolyás-lilásvörös, a külső lepelcimpái 20-30 mm szélesek, szakállasok, a virágzati buroklevelek zöldek, hártvás szélűek, gyakran vöröses árnyalatúak. Termése tok. Védett, endemikus faj. Az endemikus azt jelenti, hogy bennszülött, azaz jelenlegi elterjedési területén alakult ki. Április-május között virágzik élőhelyén, száraz lejtősztyepréteken, sziklagyepekben, sziklafüves lejtőkön, néha pusztai cserjésekben

Közönséges ürge (Spermophilus citellus)(6. ábra)

Magyarországon az egész országban elterjedt, azonban populációi elszigeteltek és elterjedésük mozaikos, foltszerű. Kevés a számára alkalmas élőhely, a rövid fűvű pusztákat kedveli. Előnyben részesíti a sík, nagy kiterjedésű területeket, a kevésbé kötött homokos talajokat, de előfordul a hegyi legelőkön is, ahol kötöttebb a felszín. Az ürge (2. kép) egészen jól tűri az emberi jelenlétet, a zavarást egy bizonyos mértékig. A hazai védelem egyik fontos helyszínei a repterek, mivel a fűvet kaszálják és a csapadékvizet sem hagyják megállni. Ez a kis rágcsáló nappal aktív, az éjszakát az üregek biztonságos járataiban tölti. A járatrendszer a föld alatt húzódik 1 méter mélyen és akár 8 méter hosszú is lehet. A téli időszakban, hibernált állapotban, a járatrendszerében téli álmat alszik. Jellemző hangadása az ürgefütty, ami magas frekvenciájú, szerepe a vészjelzésnél, illetve az anya és kölykei közötti kommunikációban van. Az átlagos egyedsűrűség egy területen 1-150 egyed/ha, de előfordulnak kiemelkedően magas sűrűségű populációk is.

6. ábra: Ürge, Fotó: Molnár Antal

Veszélyeztetettsége az élőhelyeinek beszűkülésével indokolható, illetve alig 150 éve még kártevőként volt számon tartva, rendszeresen kiöntötték őket a járataikból. Számuk drasztikusan lecsökkent, napjainkban visszatelepítési programokkal javítják a számukat.

Nyugati földikutya (Nannospalax leucodon)

Fokozottan védett, gerinces emlős faj. 1974-ben lett védett, az IUCN Vörös Könyvében megtalálható, természetvédelmi értéke 1 000 000 Ft. A Nyírségben megtalálja a számára alkalmas élőhelyet, a löszös, löszös homok- és homoktalajú füves legelőket kedveli. Egész Európában, illetve Kis-Ázsiában elterjedt, élnek populációi a Balkán-félszigeten és Ukrajnában is. Magyarországon kis létszámban maradt fent, azonban Debrecenhez közel előfordul Hajdúhadház, Hajdúbagos, Debrecen-Józsa települések környékén. Ezek kisebb

létszámú állományok, a hajdúhadházi 500-600 példányt, a józsbai élőhely csupán 20-30 példányt számlál. A Földikutyafélék családjába (Spalacidae) tartozik, egész életét a föld alatt tölti, csak nagyon ritka esetben merészkedik a felszínre. 19-27 cm a testhossza, farka és fülkagylója csökevényes, teljesen vak. A járataikat fogukkal és fejükkel ássák, ezzel szétterülő túrásokat létrehozva a felszínen, viszont ezek nem nyitottak. Földalatti növényi szervekkel táplálkoznak.

Kultúrtörténeti értékek

Zeleméri Csonkatorony

A templomrom egy kunhalmon áll.**(7. ábra)**Az állomással szemben, a vasúti sín túloldalán, a zelemér halmon láthatóak az egykori templom maradványai. Az alföld térségében igen gyakori képződmények a zelemérihez hasonló halmok. Györffy István néprajzkutató meghatározása szerint „a kunhalom olyan 5-10 méter magas, 20-50 méter átmérőjű kúp, vagy félgömb alakú képződmény, amely legtöbbször víz mellett, de vízmentes helyen terült el, s nagy százalékban temetkezőhely, sírdomb, őrvagy határhalom volt.”

7. ábra Zeleméri templomrom, Fotó: Koczka András

Többségüket a Kárpát-medencében még a honfoglalás előtt itt élt népek (szkíták, szarmaták, hunok, avarok) hozták létre temetkezési céllal, őrhelyül és szakrális okokból. A XIX. században tévesen a kunok művének tulajdonították őket, innen ered a nevük. A zeleméri halomtól alig kétszáz méterre nyugatra található a Tócsó-patak forrása, amely a közeli – ma már közigazgatásilag Debrecenhez tartozó – Józsa településen keresztül folyik a cívisváros felé.

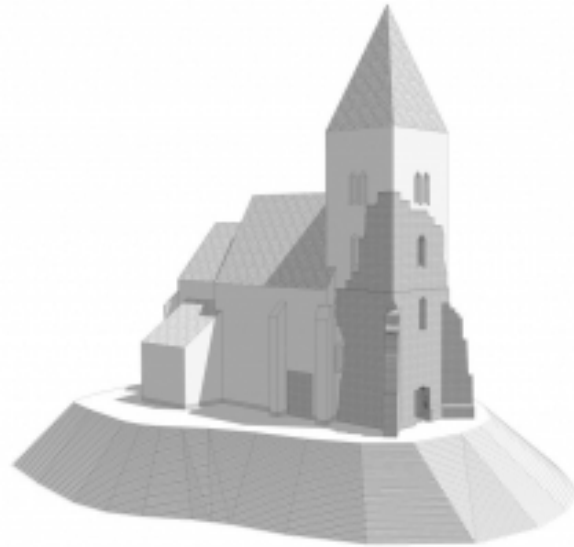
A halom körül szántóföldek terülnek el, a vidék enyhén hullámzó domborzatú. A vasúti sínek határvonalat húznak, a keleti oldalon a vasútállomás épülete, tanyák és a böszörményi erdő található.

Zelemér keletkezése

A középkorban a mai Hajdúböszörmény határában számos falutelepülés létezett: Bagota, Böszörmény, Demeter, Cégény, Csegetelke, Hetvenegyháza, Pród, Salamon, Sárkuta, Süldős, Szilegyháza, Vid és Zelemér. Utóbbi már közvetlenül a honfoglalás után, a X. században állandósult település lehetett, a XI-XII. század fordulója után pedig tényleges faluvá fejlődött.

Szent István király (1000-1038) törvényeiben rendelkezett arról, hogy minden tíz falu építsen egy templomot, ennek következtében épülhetett meg Zelemér első **(8. ábra)**, román kori temploma, mely mindössze 25-30 fő befogadására volt alkalmas, és ahol a hívők állva hallgatták végig a szertartásokat.

8. ábra: A zeleméri templom eredeti kinézete, Forrás: Internet

A Gutkeled nemzetségből származó Zeleméry család

A falu birtokosa valamikor a XII. században – de az is lehet, hogy csak a tatárjárást követően – a Gutkeled nemzetség majádi főágából származó Zeleméry család lett, akik a Báthoryakkal közös őstől származtak és hozzájuk hasonlóan a Dunántúlról települtek át a Tiszántúltra. Arról eltérő véleményeket lehet olvasni, hogy a Zeleméryek vették-e fel a település nevét, vagy éppen fordítva, a település nevéből keletkezett a család neve. Lévai Béla történész álláspontja szerint ez utóbbi történt. Az 1241/42-es tatárjárás során a település elnéptelenedett, a temploma romba dőlt.

A ma is látható templom építése

A XIII. század második felében Zelemér újratelepült, majd 1310-20 körül felépült a halmon a ma már csak romjaiban látható későgótikus, egyhajós, fél nyolcszög alakú támpilléres templom. A templomhajóhoz nyugat felől egy 4,5 x 4,8 méter alapterületű torony csatlakozott, mely valószínűleg őrtoronyként is funkcionált. A templom keleti részén állt a szentély, melyhez észak felől egy sekrestye kapcsolódott. A szentély, a templomhajó és a torony együttes hossza körülbelül 26 méter, a hajó szélessége 6,6 méter volt. Feltételezések szerint a szentély a korábbi – a tatárjárás során romba dőlt – templomból maradhatott meg, mert a régészeti feltárások során kiderült, hogy templom nyugati fele kivételben nem egyezik a keleti résszel, az valószínűleg másik építőmester munkája.

A korabeli okiratok szerint az a terület, ahol napjainkban Bodaszőlő település található, abban az időben bokrokkal, cserjékkel, bozótokkal sűrűn benőtt erdőrészt képezett. 1310-ben sor került a Gutkeled nemzetség birtokaival kapcsolatos osztozkodásra melynek során a többi rokon családhoz hasonlóan a Zeleméryek is megkapták az őket illető birtokrészeket. Az ősi föld, Zelemér, amely akkor már évtizedek óta a család osztatlan tulajdona volt, továbbra is az övék maradt. A Nyírségben azonban további földbirtokokhoz jutottak, így például a Nyírbátortól délnyugatra fekvő Gelse (mai Nyírgelse) erdőpuszta és falu korábban Bátori Bereck és rokonai kezén volt, azonban 1310-ben Bereck és társai átengedték a birtokot Zeleméry Mihály ispánnak és rokonainak.

1323-25 között a Zelemérről dél felől határos Mihálylaka (mai Alsójózsa) birtokának elfoglalása kapcsán Zeleméry Mihály három fiát, Jánost, Tamást és Mihályt Váradra idézték. A gazdag birtokot – melynek nagy erdeje, halastava, legelője, folyóvize és termékeny földje volt – végül Miklós alnádor a Kisvárdán élő, szintén a Gutkeled nemzetségből származó Várday Pelbártnak ítélte, mivel a Várdayak régebből származó és hitelesebb birtokleveleket őriztek Mihálylakára vonatkozóan.

Zelemér pusztulása a török korban

A mohácsi csata utáni időszakban a magyar főurak egyik része a Habsburgokat támogatta, míg másik fele előbb Szapolyai János mellett állt ki, majd Szapolyai 1540-ben bekövetkezett halála után a török szultán támogatását is élvező János Zsigmond oldalára állt, akinek a nevében Izabella anyakirályné és Fráter György egykori pálos szerzetes irányította az Erdély központú területet. Azonban a főurak a haszonért, adományokért sokszor táborot váltottak, ezt tette Zeleméry Miklós is, aki János Zsigmond oldaláról Habsburg Miksa császár mellé állt és seregével Zelemérről elindulva Schwendi Lázárhoz, a német fővezérhez csatlakozott. Az 1564-ben János Zsigmond megsegítésére érkező török hadak egyik vezére Hasszán, a temesvári basa ezért bosszúból a védtelenül hagyott Zelemért kifosztotta és felgyújtotta. Az 1570-es években a korábban elmenekült lakosság visszatért és újra felépítette a falut.

A fentebb említett Zeleméry Miklósnak apja Zeleméry Kamarás János, anyja pedig az egri hős várvédő Dobó István nővére, Dobó Anna volt. Testvére Zeleméry László előbb az egri vár, majd az esztergomi érsekség gondnoka lett, később pedig ő lett Esztergom vármegye főispánja. Még életében zsoldosfordítása is megjelent, 1570-ben bekövetkezett halála után a mai Szlovákia területén található Nyitrafőn helyezték végső nyugalomra, vörösmárvány sírköve megmaradt. 1594-ben a törökökkel szövetséges Gázi Giráj krími tatár kán seregével egész Északkelet-Magyarországot feldúlta, emberek ezreit pusztította el és vitte rabságba. A tatár had Zelemért is csaknem a földdel tette egyenlővé, a falu ezt követően már nem tudott többé újjáéledni.

A Zeleméry család kihalása

Nemsokára a Zeleméry család is kihalt, mivel hiába volt Zeleméry Lászlónak kilenc gyermeke, a felnőttkort nem sokan éltek meg. Zeleméry István nevű unokája 1596-ban a

mezőkeresztesi csatában esett el fiatalon, míg Zeleméry László nevű fiának halálával 1606-ban kihalt a család férfiágon. A Zeleméry család és a közben szintén kihalt ruszakai Dobó család javait – Dobó István fia, Dobó Ferenc 1602-ben halt meg, második feleségével, Kerecsényi Judittal a sárospataki vártemplom kriptájában temették el, ahol most is látható vörösmárvány sírkövük – végül Zeleméry Miklós lánya, Zeleméry Borbála örökölte, aki Lorántffy Mihályhoz ment feleségül. Az ő gyermekük lett aztán az ónodi várban 1600 körül született Lorántffy Zsuzsanna, I. Rákóczi György erdélyi fejedelem híres felesége. A dézsmaszedők 1608-ban még találtak és összeírtak hat adófizető családot Zeleméren, ezek voltak a település utolsó lakói, melynek teljes elnéptelenedése az 1608 és 1627 közötti évekre tehető. 1618-ban Lorántffy Zsuzsanna asszonyi hozományának egy részeként megkapta a később Rákóczi-résznek, vagy Rákóczi-kertnek nevezett területet, mely a zeleméri birtoknak az 1/5-éd tette ki. Ez a rész azonban nem a Bodaszőlőhöz tartozó, mai Lorántffy-kertként ismert terület volt, hanem attól délnyugatra, a mai Alsójózsán feküdt. Az idő múlásával az egykori lakóházak eltűntek Zelemérről és a templomból is egyre kevesebb maradt meg.

Zelemér a XX. században

A valamikor körülbelül harminc méter magas templomtorony mára már csak tizennyolc méter magasan nyúlik az ég felé, míg mellette az északi falnak egy kis darabja áll még dacolva a múlt századokkal.

1907 óta a templomrom műemlék, melynek feltárását 1938-41 között Csiha Antal gimnáziumi tanár végezte, Sőregi Jánosnak, a Déri Múzeum igazgatójának a felügyeletével. Az 1970-es évek elején a halom felszínét benövő akácost és gatz társadalmi munkával kiirtották, oldalában egy rámpát alakítottak ki, ezzel párhuzamosan a templom alapjait ismét feltárták és téglából a felszín felett négy téglasorig felfalazták, így láthatóvá téve az alaprajzot a látogatók számára. A templomtorony megmaradt falait megerősítették, a veszélyes részeket aláfalazták, a hiányokat kipótolták, a falak tetején beton védőréteget alakítottak ki.

A kunhalmon található templomrom és környezete 1981 óta helyi jelentőségű védett természeti terület. A szentély, a hajó és a torony együtt 26 méter hosszú, a hajó 6,6 méter széles volt. 1907-ben lett műemlék, 1972-ben alakították bemutatásra alkalmassá .

A 2014-es felújítás alkalmával a halomra felvezető lépcsősort teljesen újjáépítették, míg a műemlékhez tartozó telket faoszlopokból álló kerítéssel kerítették körbe.

A terület parkosítása során őshonos fákat ültettek, illetve kialakítottak egy növénykertet is. A felújítás során pihenőhelyek és főzőhelyek kerültek kiépítésre, melyek éjszakai kivilágítását korszerű, napelemes led kandeláberek biztosítják. A templomrom falán helyreállították a két műemléki információs táblát is.

Legendák Zelemérrel kapcsolatban

Ma már Zelemér csak a vasútállomásnak, valamint a határnak a neve, mely Hajdúböszörményhez tartozik. Azonban több legenda is él az egykori faluval kapcsolatban, az egyik szép Marica története, mely Galánffy Lajos 1884-ben megjelent elbeszélésében jelent meg elsőként. A XV. században rácok laktak Zelemér környékén, a források szerint itt élt Brankovics György szerb fejedelem is, aki a törökök elől menekült az országba. A monda szerint Zeleméren a templom mellett állt egy vár is a középkorban, melyben egy Vaszil nevezetű gazdag rácz élt lányával, a szép Mariczával. Egy idősödő rácz vezér Daniló, Vaszil barátja, a lány szépségét érkezett megcsodálni. Maricza már el volt jegyezve, ez azonban nem zavarta Danilót, aki egy őszi este, mikor Vaszil a bökönyi határon portyázott, szerelmet vallott a vár bátyyszerű építményének legmagasabb csúcsán énekelő lánynak. Maricza visszautasította Daniló közeledését, a vezér pedig erre vadul rátámadt a védtelen lányra és dulakodni kezdett vele. Maricza érezve vesztét, hogy tisztességét megőrizze, inkább a halált választotta, és magával rántotta a vágtól megvadult vezért a hegyes karókkal, éles kövekkel megrakott mély árokba. Maricza azonnal szörnyet halt, Daniló azonban csak a lábát törte.

Nem sokkal később az öreg Vaszil és Maricza jegyese is megérkeztek, és elszörnyülködtek a látványtól, ami őket fogadta. Szép Maricza holttestét zöld gallyakból rögtönzött nyugágyon vitték a hazatérő munkások a vár dísztermébe, majd a hold fényénél eltemették. Vaszil szörnyű bosszút állt lánya gyilkosán: egy három öles magasságú kihegyezett tölgyfa karóra húzatta rá Danilót elevenen, miközben rózsefát, szalmát, forgácsot rakatott alá, mindezeket pedig leöntötte olajjal, majd meggyújtotta a rögtönzött máglyát, s megsütötte a rác vezért. Másnap az öreg Vaszil leromboltatta az egész várat, elégettette bútorait, beolvasztatta minden aranyát, ezüstjét, leborult utoljára a szép Maricza sírjára, s aztán martalócaival együtt eltűnt a vidékről. A legenda szerint szép Maricza halálának évforduló éjjelén több éven keresztül két magas, fehér árny jelent meg a zeleméri templomtorony aljában, akik nyugtalanul keresni látszottak valamit. A régi öregek azt rebesgették, hogy az öreg Vaszilnak és Maricza jegyesének hazajáró lelkei azok, kik a szép lány sírját keresik. Hasonló történetet mesél el Boda mondája, ahol szintúgy megjelenik egy lány, annak apja, a lány jegyese és a visszautasított férfi, aki aztán meggyilkolja a szép lányt. Legendák keringenek arról is, hogy földalatti alagút kötötte össze Zelemér templomát a böszörményi templommal, esetleg más épületekkel is, ez azonban Lévai Béla történész szerint elképzelhetetlen.

A templomromtól 1,2 kilométerre délnyugatra egy bronzkori erődítés maradványai találhatóak, mely a Tóció-völgyben kialakult késő bronzkori településhálózat központi eleme lehetett. Az őskori erődítést jól védhető helyen alakították ki, a sáncokat úgy képezték ki, hogy felhasználják a természet nyújtotta alakulatokat, ezért a földvárat vízjárta völgyek vették körül három irányból is. Északról a Mély-ér, a keleti oldalán a Tóció-patak (régiben Földvár-fok), délről pedig a Bodzás-völgy határolta, egyedül a nyugati irányba, az akkori országút – Nagy út – felé volt nyitott, ezért a nyugati sánc lehetett a legmagasabb, melynek

délnyugati sarkán a bástyaszerű védő építmény maradványai még napjainkban is elég jól kivehetőek.

A földvár északi sánca 276 méter, keleti sánca 385 méter, nyugati sánca 301 méter hosszú, a sáncok mintegy 6,5 hektár nagyságú területet határolnak le. A földvár területét hosszú évszázadok óta folyamatosan művelik ennek következtében ma már csak erősen erodált állapotban figyelhető meg. A sánc egykori magasságát legjobban kelet felől tapasztalhatjuk meg, itt több mint hat méter magasságra emelkedik a folyó völgye fölé.

Egyes régészek szerint a zeleméri földvár feltehetően a honfoglalás után településközpont lehetett.

Baltazár-kúria

Bodaszőlő

A kései historizáló stílusú, hátsó homlokzatán szecessziós formaelemekkel is díszített kúriát dr. Baltazár Dezső református püspök emeltette bodaszőlői birtokán. Az építkezés 1925-ben zajlott, a házavató ünnepséget augusztus 29-én tartották meg. A kúria mellett majorsági épületeket is emeltek, és kisebb parkot is telepítettek. (Az 1883-as III. katonai felmérés térképe még nem tüntetett fel semmilyen épületet a majorság helyén.) 1927. június 3-án nagybányai Horthy Miklós kormányzó tett látogatást a kúriában.

A Baltazár család egyes források szerint francia eredetű volt. Baltazár Gáspárt 1650 táján vezérkari mérnökként említették Svájcban, fia, Baltazár Kristóf pedig Bécsben működött orvosként. Az ő fia, Baltazár Máté költözött 1699-ben Magyarországra, itt Szarvason nyitott patikát. Fia, Baltazár István református lelkész volt, utána a família három generációja, György, (I.) János és (II.) János a mérnöki pályán futott be karriert. A Hajdúkerület területén, Hajdúszoboszlón Baltazár (I.) János telepedett le 1796-ban.

A püspök apja, Baltazár (II.) János Hajdúböszörmény város főmérnökeként és a Hajdúkerület mérnökeként működött. A napjainkban is látható hajdúböszörményi főtér koncepciójának a kialakítása az ő nevéhez fűződik, sokat tett a hajdúkerületi székváros fejlesztése és rendezése érdekében.

Baltazár Dezső Hajdúböszörményben és a Debreceni Református Kollégiumban végezte tanulmányait, majd gróf Tisza István miniszterelnök geszti birtokán lett házitanító. 1898-ban a doktorátus megszerzése után a kultuszminisztériumba került, majd 1900-tól Hajdúszoboszlón, 1904-től pedig Hajdúböszörményben lett lelképásztor. Hamarosan esperessé nevezték ki, majd megszervezte az Országos Református Lelkészegyesületet, amelynek 1907-ben az elnöke lett. A politikai életbe is bekapcsolódott, szociális kérdésekkel, a papneveléssel, és a közösségi élettel foglalkozott. 1911-ben Baltazár Dezsőt a Tiszántúli Református Egyházkerület püspökévé választották. 1917-től az országos református törvényhozó testület, a zsinat, 1918-tól pedig az országos igazgató testület, az egyetemes konvent elnöke lett. A püspök a debreceni Tisza István Tudományegyetem (a mai Debreceni Egyetem jogelődje) megalapításában is tevékenyen részt vett.

Amikor a Debreceni Református Kollégium pénzvagyona elveszett az I. világháború és az azt követő infláció miatt, Baltazár 1922-ben és 1924-25-ben amerikai adománygyűjtő körutat tett, az ott összegyűlt pénz segítségével sikerült megszilárdítania a kollégium anyagi helyzetét.

Baltazár a bodaszőlői kúriáját főként pihenőhelyként használata, ugyanakkor az épület a Tisztántúl politikai és kulturális életének egyik fontos központja is volt. A püspök bodaszőlői birtokának területe 1935-ben 137 katasztrális holdat tett ki. Baltazár Dezső 1936-ban bekövetkezett halála utána a kúriát gyermekei örökölték.

1945 után nem államosították az épületet, az 1980-as évek elejéig a Baltazár család lakott benne. Ekkor a családnak a leromlott állapotú kúriát el kellett adnia, mivel nem álltak rendelkezésre anyagi erőforrások a felújításához.

Az új tulajdonos eredeti formájában állította helyre az épületet, amelyet napjainkban lakóházként és vadászházként hasznosítanak.

Szabadon álló, részben földszintes, részben egyemeletes, megközelítően L-alaprajzú épület. Egyenes záródású ablakai szalagkereteseek. A kúria főhomlokzata a téglalap alaprajzú, egyemeletes épületrész végén került kialakításra, a földszinten 1+A+1 osztású, az emeleten A+A+A nyílásritmusú, itt a széleken 1-1 ovális ablak nyílik. A középrész elé 4 pilléren nyugvó erkély lép ki, a pilléreket népies jellegű féloszlopok díszítik, amelyek a szélső pilléreken kettőzöttek. Az emelet erkélyét és a földszint teraszát áttört mellvéd díszíti, az erkélyen a „Kor. 12. 9.” felirat olvasható. Az emeletes rész bal oldala 2 tengelyes, itt a jobb oldali nyílást a lépcsőház miatt a félemeleten helyezték el, alatta pinceajtó nyílik. Az emeletes rész jobb oldala 2 osztású. A hátranyúló szárny bal oldala A+2 tengelyes – az ajtót újonnan alakították ki -, a végéhez L-alakban mellékszárny kapcsolódik. A szárny 1+A+A osztású, a vége 1 tengelyes, felette trapézoromzat látható. A hátranyúló szárny jobb oldala 4 tengelyes. A hátsó homlokzat bal szélén rizalit lép ki a fal síkjából, amelyen 5 keskeny ablak nyílik, amelyeket könyöklőpárkány köt össze; a rizalit trapézoromzatában fakorlátos erkélyt alakítottak ki. Az épület egy része alatt pince húzódik.

Gyógynövények a térségben

Nagy csalán (*Urtica dioica*)

Kora tavasszal a legelső vadon termő, gyógynövények egyike a nagy csalán. Változó magasságú, de akár a két méteres magasságot is elérheti kedvező élőhelyen. Lágyszárú, évelő növény. A leveleken és a száron sajátos mirigyszőr, az ún. csalánszőr fejlődik. Ennek feji része törik le és fúródik a bőrbe, hangyasavat juttatva oda. Égető, csípő fájdalmat, bőrpírt, hólyagokat okoz. (csaláncsípés). A szárított levelek már nem tartalmazzák ezt az anyagot. A levelek nyelesek, keresztben állnak a száron. A csalán virága sárga, sárgászöld színű, kis fürtökből áll.

Levelének gyűjtési ideje március-április, gyökérzetét pedig ősszel vagy tavasszal szokás gyűjteni.

A csalán virágzása és egyben pollenszórása június elejétől egészen október végéig tarthat. Felhasználására jellemző, hogy ételként és italként egyaránt hasznosítják. Fiatal levelei ehetőek, kiváló főzeléket készíthetünk belőle, melynek íze hasonlít a spenótra. Vitaminban és nyomelemekben gazdag táplálék, A-vitamint, C-vitamint, vasat, mangánt, káliumot és kalciumot egyaránt tartalmaz. Szárított leveleiből vagy virágjából pedig tea készíthető.

Az egyik legjobb vértisztító növény, feloldja az anyagcseréből származó salakanyagokat, eltávolítja a szervezetből a mérgeket. A vesét fokozottabb vízkiválasztásra serkenti, csökkenti a vér húgysavszintjét, ezért hatékonyan alkalmazható köszvény, ízületi gyulladások, reumatikus megbetegedés kezelésére. A régi módszert, hogy a fájdalmas végtagokat a csalán friss hajtásaival csapkodják meg, ma is alkalmazzák. Lázcsillapításra, vérszegénységre és kiütésekre is használjuk. A gyökereiből készült tea megakadályozza a prosztatata rendellenes növekedését, növeli a vizelet mennyiségét, felére csökkenti a vizeleti ingert, gyorsítja a vizeletáramlást. Vércukorszintet csökkentő tulajdonsága is van. Gyógyteát forrázással készítünk a levélből, főzéssel a gyökérből. Egy csapott evőkanál (3 g) teafüvet 2,5 dl vízzel forrázzon le, 15 perc után szűrje le. Ne használjon fémszűrőt. A középkorban háborús időkben a kendert helyettesítették vele, belőle készítettek fonalat és szövetet.

Fekete bodza (*Sambucus nigra*)

A fekete bodza Európában és Ázsiában őshonos, hazánkban is elterjedt, akár 6 m magasra megnövő cserje vagy fáska. Több éves ágai szürkés színűek, szemölcsösek. Összetett levelei hosszúka, fűrészes szélűek. Virágai aprók, krém fehérek, jellegzetesen illatosak.

Termése éretten fekete színű. Virágából és terméséből lekvár, és szörp is készíthető.

Gyógyászatban felhasználható része a virágzata és a bogyója. Virágzatát május, június környékén, érett bogyóit az augusztus-szeptemberi időszakban gyűjtik.

A bodzateát meghűléses megbetegedések, hurut esetén, izzasztószerként és immunrendszeri

serkentőként használják. Gyermekeknek 6 éves kortól hígítva adható (egy teáskanál teafű 2,5 dl vízhez). Orrdugulás, köhögés esetén inhalálni is lehet teájával, kiválóan tisztítja a légutakat, oldja a lerakódást, köptető hatása van.

Testsúlycsökkentő hatása miatt a bodzát fogyókúra kiegészítésére napi egy-két csészével 3-4 héten keresztül lehet fogyasztani. A tea fogyasztásánál érdemes figyelembe venni az erőteljes vizelethajtó hatást.

A bogyókból készített savanyú lekvár kiváló hashajtó, vizelethajtó. Használják még vértisztításra, köhögéscsillapításra. A leveléből készült tea pedig reumás bántalmakra nagyszerű gyógyír, de lázcsillapításra is ajánlják.

Érdekességek

- A középkori német néphit szerint a bodzában lakott a parasztudvar jó szelleme,
- amely megóvta a családot a tűztől és más bajoktól.
- Európa néhány országában a palacsintatésztába mártott és forró olajban kirántott bodzavirágzat a különleges csemegék közé tartozik.
- Ha a virágját borba áztatják, annak muskotályszerű ízt kölcsönöz.
- A bodza bogójából bort és pálinkát is készítenek.
- A bodzából házilag pezsgő is készíthető.
- A citromból készült limonádé ízesíthető 1-2 darab bodza virággal.

Vérehulló fecskefű (*Chelidonium majus*)

Az évelő gyógynövény, melyet régóta használnak a népi gyógyászatban, leginkább erdőkben, útszélen, árokpartok mentén, nyirkosabb talajokon él.

Magassága 30-80 cm. Elágazó, csöves, szögletes szárán májustól egész nyáron át őszig hozza ernyőben álló sárga virágait. Levelei szárnyasan szeldeltek, a szárnyak csipkésék. A szárból és a gyökértörzsből is narancssárga, sűrű nedv csordul ki.

A gyökérzetét ősszel, a virágát pedig tavasszal, a teljes virágzáskor érdemes begyűjteni.

Külsőleg a bőr kóros elváltozásai (ekcéma, szemölcs, tyúkszem) kezelhető vele. Közvetlenül a bőrre kenve hatékony ellenszere a vírusos szemölcsnek. Ezek az írárok azonban gyakran nem térnek ki arra, hogy ez a különleges lé nyílt sebekre nem alkalmazható, és nem is szabad túl hosszán alkalmazni, hiszen könnyen irritálhatja a bőrt. Szárítva pedig nagy mennyiségben légzésbénító!

Erősen mérgező hatású, így használata különös óvatosságot követel, csak orvosi felügyelet mellett alkalmazható. Túladagolása súlyos zavarokat okoz, akár halálhoz is vezethet.

Terhesség alatt fogyasztani szigorúan tilos, gyermekektől távol tartandó.

Vértisztító és vérképző, fájdalomcsillapító és görcsoldó hatású.

Fehér akác (*Robinia pseudoacacia*)

Észak-Amerikából a homok megkötésére behozott, a hüvelyesek (Fabales) rendjébe és a pillangósvirágúak (Fabaceae) családjába tartozó, 20-25 m magasra is megnövő fa, amely hazánkban is meghonosodott. Levelei páratlanul szárnyaltak. Jelentős mézelő növény. Leginkább az akácméz jut eszünkbe az akácfáról, pedig májusban nyíló hófehér virága értékes gyógynövény is.

Az akácméz az egyik legvilágosabb mézfajta, egyben a legkényesebb is. Külsőleg enyhe égési sebekre, belsőleg székrekedés esetén fogyaszthatjuk. A méz önmagában is gyógyító hatású, köhögéscsillapító teánkba minden esetben tegyünk akácmézet.

Mivel igen aromás, ízjavítónak is keverhetjük más teákba. A kozmetikai ipar szintén

előszeretettel használja. Az akác virágából készült forrázat ezenkívül kiváló nyálkaoldó, görcsoldó, nyugtató, tonizáló. Legfontosabb tulajdonsága, hogy csökkenti a gyomorsavtermelést, ezért eredményesen használható reflux betegségre.

Gyermekláncfű (*Taraxacum officinale*)

Mindenhol megélő, elterjedt évelő növény. Élénk sárga virágzata koratavasztól tőkocsányon virít. Üde zöld levelei jellegzetesen fogazottak. Hatóanyagtartalma a virágzás idején a legnagyobb. A növényt bárhol felsértve keserű ízű fehér tejnedvet ereszt. Fantasztikus alkalmazkodóképességű növény, bárhová is repíti "ejtőernyős" magjait a szél,

kihajt. A növény levelét, föld feletti részét és gyökerét gyógyászati hasznosításra ősszel és tavasszal gyűjtik. A növény ősszel másodvirágzó.

A keserűanyagok serkentik az emésztést, így a gyermekláncfű kiváló étvágygerjesztő és emésztést javító gyógynövényünk, melynek gyulladáscsökkentő hatása is van. Kutatások bizonyították, hogy hatóanyagai epe- és májbántalmak esetén jótékony hatással vannak a szervezetre. Teáját régóta fogyasztják vizelethajtóként és vértisztítóként, mivel fokozzák a máj és a vesék aktivitását.

Csökkenti a vérzsírt, oldja a koleszterint. Szabályozza a bélműködést, megszünteti a székrekedést. A gyökere inulin tartalma miatt cukorbeteg diétájában alkalmazható.

Reumás

panaszok, fájó ízületek esetén ajánlott a gyermekláncfűvel történő borogatás.

A levél ásványi anyagokban és vitaminokban gazdag, saláták részeként nyersen is fogyasztható.

A gyermekláncfűben található tejnedv nagy mennyiségben mérgezési tüneteket okozhat. Alkalmazása ellenjavallt epevezeték-elzáródás, gyomor- és nyombélfekély esetén. Epekő gyógyítására csak orvosi felügyelet mellett használjuk.

Közönséges orbáncfű (*Hypericum perforatum*)

A közönséges orbáncfű honos Európában. Korábbi népies megnevezése Szent János füve, mivel első virágzása általában június 24-re János, illetve Iván napjára esik. Lágú szárú évelő növény. A leveleket a fény felé tartva sok áttetsző pont figyelhető meg rajtuk, amelyek illóolajtartók, szélükön fekete mirigy pontok találhatóak. Népies neve (lyukas levelű fű) is erre utal. Aranysárga virágai 20-25 mm átmérőjűek.

Virágos-leveles hajtását júniustól szeptemberig gyűjtik. Illóolajat, flavonoidokat, tartalmaz. Ismertetőjegye a vörös nedv, amit - ha levelét-virágát megdörzsöljük - a mirigy pontokban felhalmozódó hipericin nevű festékanyagnak köszönhet. A virágból készült

kivonat is ezért vörös színű.

Teáját nyugtalanság, ideges eredetű panaszok, alvászavar, kedélyállapot javítására, gyomorbántalmak, gyomor- és nyombélfekély, epebántalmak kezelésére használják. Fejfájás, puffadás, a menstruáció kezdetén jelentkező enyhébb alhasi görcsök kezelésére. Erős immunerősítő, vírusölő hatása van, a népi gyógyászat herpeszvírusra, valamint hepatitisz B és C vírusra is ajánlja.

Az orbáncolaj hatásosnak bizonyult sebek, zúzódások kezelésében fertőtlenítő, sebösszehúzó, gyulladáscsökkentő, bőrnugtató hatása révén. Zúzódásokat néhány csepp olajjal átítatott kendővel kössünk be. Nyílt sebre tisztítás és fertőtlenítés után orbáncolajos kötést tegyünk, naponta kétszer cseréljük.

Apróbojtorján (Agrimonia eupatoria)

Hazánkban gyakran előforduló, évelő lágy szárú növény. Aranysárga virágai fürtökben fejlődnek, apró termése horgasan kapaszkodik emberre, állatra. Aromadús, nem túl erős illata

tavasszal intenzívebb. Népi neve agármony, patikai párlófű, királyasszony káposztája. Szent Vilmos fűvének is nevezik. 40 cm magas, sövények és utak mentén nő, árnyékos erdőszéleken. Egész Európában, Nyugat-Ázsiában, Észak-Afrikában elterjedt. Összetett levelei gyéren szőrözöttek, fűrészes szélűek. Virágzása júniustól a fagyokig is eltarthat. Gyógytulajdonságai: összehúzó, epeműködést szabályzó és epehajtó, étvágyjavító, vizelethajtó, antibiotikus hatású és gyulladásgátló.

Gyógyászati felhasználásai: belsőleg vastagbélgyulladás, hasmenés esetében alkalmazzák, amikor is négyóránként kell itatni a beteggel teát. Fertőző hasmenésnél is igen hatékony, mivel helyileg úgy hat, mint az antibiotikum. Gyulladásnál mérsékli a gyulladást és egyben a kórokozókra is hat. Gyomorfekélynél is nagyon hatásos.

Közönséges bojtorján (Arctium lappa)

Európa, Ázsia mérsékelt égövi területein őshonos, de az egész világon elterjedt. Útszéleken, folyópartokon, nitrogénben gazdag, megbolygatott talajokon nő, időnként kiterjedt telepeket

alkotva – de zöldségként is termesztik. A sötét, árnyékos helyeket nem viseli el.

Kétnyári növény. Tipikusan 60–150 cm magasra nő. Karószerű gyökere 30–60 cm hosszú, 2–3 ujj vastag, függőlegesen, alig elágazva hatol a talajba; húsos, belül fehér, kívül szürkésbarna, rosszízű, szagtalan. Az első éves egyed gyökere még tömör, húsos – ekkor kell begyűjteni –; a virágot hozó (másodéves) egyedek gyökere szivacsosodik, később üreges, pudvás szerkezetűvé válik. Erősen elágazó, pelyhes, szúrós szárán a barázdált tőlevelek igen nagyra nőnek, az első évben törzszát alkotnak. A szárlevelek szórt állásúak,

nyelesek, szíves formájúak, fonákuk szürkén gyapjas.

Július-szeptember környékén nyíló, 3-4,5 cm hosszú, bíbor vagy rózsaszínű, kizárólag csöves, ötcimpájú virágai vannak.

Felhasználása

Friss hajtása zöldségként használható, elkészíthető főzeléknek, ám csak kevés helyen használják fel.

Szártott gyökerét használják fel. A népi gyógyászat vértisztító orvosságnak használta, vizelethajtó, vesekőhajtó és izzasztószerként. Serkenti az epe elválasztását, reuma és bőrbetegségek kezelésére is felhasználják.

Olajokkal előállított kivonatait bedörzsölő szerként, fürdőolajként használják reumatikus fájdalmak ellen, de hajhullás, korpásodás kezelésére is alkalmazzák. A homeopátiában alkalmazzák reuma, méhelőesés és nedves bőrküütések ellen.

Különböző bőrbajok (sömör, ekcéma, ótvar) ellen öblögetőnek, torokgyulladás ellen gargarizálónak alkalmazzák.

Gyöngyvirág (Convallaria majalis)

Szinte mindenki által ismert, kedvelt májusi virágunk. Kellemes illatú, fehér gyöngyszemekhez hasonlóvirágait szívesen szedik csokorba. Gyógynövény, de mérgező is! 15-25 cm nagyságú, egyenes felálló szárú növény. A levelek száma kettő, ezek tojásdadok, ép szélűek, hosszú nyéllel kapcsolódnak a szár alsó részéhez. Virágai a hosszú, vékony szár végén nyílnak, egy oldalra néző, bókoló fürtben. A virágok fehérek, harang alakúak, illatosak. Termése eleinte zöld, majd éretten piros, gömbölyű bogyó, mely mérgező! Kúszó gyöktörzse segítségével terjed. Májusban virágzik (májusi gyöngyvirág), üde erdőkben.

A népi gyógyászatban a leveléből készült teát szívgyengeség, magas vérnyomás, gutaütés, fejfájás ellen használták. A szesszel készült kivonatokkal pedig fájó testrészeket dörzsöltek be. Gyöktörzsből asztmásoknak is készítettek teát vagy tinktúrát. Ennek ellenére mi inkább ne próbálkozzunk házilag készített gyógyírokkal! E növényt napjainkban a gyógyszeriparban használják fel epilepszia, érlemeszesedés ellen – a már említett problémákon túl. Jó szíverősítő és vizelethajtó. Szívbillentyű-elégtelenség, ödéma esetén is ajánlott. Érdekes, hogy

mérgező gázok ellenszereként is nyilvántartják.

Az illatos virágaiból nyert illóolajokat parfümök, kozmetikai szerek előállításához használják.

Maximum borogatást készítsünk (mivel külsőleg ízületi bántalmaknál alkalmazható, valamint sebek gyógyításánál, s kiemelkedő tulajdonsága, hogy megelőzi a hegképződést): ehhez 1 evőkanál gyógynövényt forrázzunk le 3 dl vízzel, hagyjuk állni 15 percig, majd jöhet a szűrés. Belsőleges fogyasztása viszont semmiképp sem javasolt a mellékhatások miatt!

Az erdőben ne keverjük össze a medvehagymával, mert a gyöngyvirág mérgező!!!

A medvehagyma és a gyöngyvirág levelei nagyon hasonlítanak egymáshoz. Mindkét növény szereti az árnyéket, s élőhelyük is hasonló: árnyas erdőkben érzik jól magukat. A medvehagyma 20-25 cm-re nő. Leveleinek fokhagymaillata van. A levelek 3-4 cm szélesek, ívesen visszahajlíthatók. Ezzel szemben a gyöngyvirág levelei 6-10 cm szélesek, nincsen illatuk, és fényes a felső felületük.

Pipacs (*Papaver rhoeas*)

A pipacs feltűnő és ismert, 30–80 centiméter magas, egyéves növény. Levelei szárnyasan, mélyen szeldeltek, durván fűrészszélű szeletekkel, a szárral és a virágkocsánnyal együtt rásimuló vagy elálló serteszőrösök. A végálló virágok átmérője 5–8 centiméter. Mindegyik virágnak négy lángvörös szirmlevele van, a tövén fekete folttal. Termése fordított tojás alakú, kopasz, többrekeszű, lyukakkal nyíló tok, amit népiesen „borstartónak” neveznek. Szántók szélén, tarlókon, parlagokon terem. A pipacs és a búzavirág a szántókat és a gabonaföldeket májustól-júliusig borítja be, de előfordul, hogy a pipacs augusztusban is bontani kezdi mélyvörös virágait.

Magját sütemények és saláták ízesítésére, salátaolaj készítésére használják. Leveleit nyersen vagy főzve fogyasztják (mint a spenótot), de csak a virágbimbók kifejlődése előtt. Virágszirmait vörös ételfesték készítésére, szirupkészítésre használják. Régen bort is színezték vele.

Gyermekeknél a friss hajtás mérgezési tüneteket okozhat!!!

A pipacsvirág jó köhögéscsillapító és enyhe nyugtató hatású, teáját toroköblítésre használják.

A növény magját, leveleit, kinyílt virágszirmait májustól augusztusig gyűjtik, ami nagy figyelmet igényel: a szirmokat nem szabad összetörni, mert elvesztik a színüket és fekete foltossá válnak. Vékony rétegben kiterítve, napfénymentes helyen szárítják. A szárítás során a szirmok elvesztik élénkpiros színüket és lilás pirosakká válnak.

Vadárvacska (*Viola tricolor*)

A vadárvacska az ibolyafélék családjába tartozó faj. Háromszínű virága miatt szentháromságfűnek is nevezik.

Egész Európában (hazánkban főleg a sík- és dombvidékeken) termő gyógynövény. Ugarokon, parlagokon, mezőkön, erdővágásokban találhatjuk. A Börzsönyben megtalálható növényfaj. Egyéves vagy évelő, lágyszárú növény. Kevésbé elágazó szára 30–40 cm magasra nő meg. Levelei lándzsa alakúak vagy tojásdadok. Virágjának szirmai sárgák, feketék, kékek vagy ibolyaszínűek.

Április-májustól többnyire augusztusig, ritkán októberig virágzik, ez idő alatt a növény

föld feletti része a gyógyászatban használható drogokat tartalmaz. Toktermésében sárga színű, körte alakú magvak fejlődnek.

Betakarítás után árnyékban szárítják, majd forrázással nyerik ki belőle a drogot. 6 kg nyers árvácskából 1 kg szárítmány készíthető. Íze enyhén mentás, de elsősorban nem ezért, hanem dekorativitása miatt időnként gyümölcsételekhez használják.

A forrázat értisztító, enyhe vizelethajtó, enyhe vérnyomáscsökkentő és nyálkaoldó hatású. Külsőleg bedörzsölve vagy borogatásként az ekcéma kezelésére használják.

Több teakeverék alkotóeleme (elsősorban reuma és köszvény ellen).

Vizelethajtó, vértisztító, gyulladáscsökkentő hatású. Húgyúti megbetegedéseknél, fehérfolyás esetén is hatékony. Nyálkaoldó és köptető hatásánál fogva hurutos köhögésre, hörgőgyulladásra is alkalmazható. Csillapítja a lázat is.

Salátaboglárka (*Ranunculus ficaria*)

5–15 cm-es szára elheverő. Hosszú nyelű levelei szív vagy vese alakúak, kopaszok, zsírfényűek, csipkések vagy ép szélűek.

Napsárga, 2–3 cm átmérőjű virágainak három–öt csészelevele van. A szíromlevelek száma 8–12, keskeny elliptikusak, tompák, színük a középsárgától a sötétsárgáig változik (fiatalon élénkebb, később kifakul). A virágban sok porzó- és számos termőlevél fejlődik.

Termése többnyire gömbös, kocsányos, enyhén szőrös aszmag.

Lágy szárú, évelő növény. Március végétől májusig nyílik. Dombvidéki és hegyvidéki nedves réteken, erdőkben, patakok mellett fordul elő, sokszor tömegesen.

Felhasználása

Virágzás előtt szedett fiatal leveleit (amelyek még nem tartalmazzák a bőrt és nyálkahártyát izgató protoanemonint) és virágait is salátának eszik.

A népi gyógyászatban skorbut és krónikus bőrpanaszok ellen alkalmazták, magas C-vitamin tartalma miatt. A megvastagodott gyökerek nedve szemölcs ellen használható. A homeopátia aranyér „kezelésére” használja.

Teáját elégtelen veseműködés esetén is isszák, magas vérnyomás elleni gyógyteákhoz szintén keverik érfal erősítő tulajdonsága miatt (épp ezért ajánlatos az aranyér esetében is egyébként).

Hagymaszagú kányazsombor (*Alliaria petiolata*)

Üde, félszáraz lombos erdők fokhagymaszagú növénye. Aszályos időszakban alig lehet megtalálni, kedvező időjárási körülmények között pedig nagy kiterjedésű virágmezőket alkothat az erdők aljában. Jellegzetes, fokhagymára emlékeztető aromája miatt fűszernövényként szokták alkalmazni saláták ízesítésére.

20–100 cm magasra nő, karcsú szára végig leveles. A levelek szív vagy háromszög alakúak, hosszú nyéllel kapcsolódnak a szárhoz. A szélük fűrészes, levéllemezüik vékony. Fehér, négytagú virágai a szár csúcsán, ernyőre emlékeztető fürtben. Termése hosszú, vékony becő, melyet szívesen fogyaszt a hajnalpír lepke. Nem csak gyógynövény, hanem ehető is. Április-május hónapokban virágzik üde erdőkben, patak völgyekben. Egy növény több ezer magot termel, melyek több méteres körzetben szóródnak szét, a talajban akár öt évig is termékenyek

maradhatnak. Terjedésüket valószínűleg állatok is segítik.

Gyűjtése ősztől a virágzás előtti időszakig. A legfiatalabb leveleket, majd a virágokat, vagy az egéksz virágos hajtáscsúcsot pár levéllel szedjük.

Nyersen a legjobb ízű. Hőre érzékeny C-vitamin tartalma miatt előnyösebb is így fogyasztani. Főzve keserű utóíze lehet és fokhagymás ízét is jórészt elveszíti. Aki főzve is fogyasztja, úgy találja, hogy a főzőlevet egy-kétszer leöntve, a keserű íze megszüntethető vagy csökkenthető. Nyersen salátába, szószokba, tojásos, túrós, hideg ételekbe érdemes keverni. Főzve is változatosan, spenótszerűen, pároltan, rakottasan, töltelékben is készítik. Frissen használjuk, szárítani nem érdemes, mert jellegzetes ízét és illatát szárítás közben elveszíti. A magokat mustármagszerűen, fűszerként lehet használni, de érdemes előtte megkóstolni, mert keserűek lehetnek.

Enyhe emésztésjavító hatással és gyenge antibiotikus jellemzőkkel is rendelkezik. A népi gyógyászat a légutak megbetegedéseire, „vértisztítóként”, sebek borogatására, fogínygyulladás elleni szájvíz készítésére használta fel.

Izzasztó, köptető hatás, asztmatikus panaszokra hat, külsőleges és belsőleg is fertőtlenítő, parazita ellenes hatás, sebgyógyító, vagyis gyógynövényként is használható, gyógyhatású tápláléknövény.

Keleti kontyvirág (*Arum orientale*)

Trópusi növényeket idéző torzsavirágzatát sárgászöld buroklevél veszi körül, ami rovarcsapdaként működik. 10-30 cm magas. A dögszagot árasztó virág elsősorban döglegyeket csalogat magához. A sikamlós buroklevél csúszdaként siklatja le a vigyázatlan rovarokat a virágatlan mélyébe. Fogságuk addig tart, amíg meg nem porozzák a termős virágokat. A fogságba esett rovarok kijutása akkor lehetséges, amikor lehervadnak az akadályt

képező szőrnyúlványok. Ekkor már a porzós virágok is beérnek, így a szabadság felé igyekvő rovarok pollennel megrakva távoznak. A kontyvirág kedveli a tápanyagban gazdag élőhelyeket. Fenyvesekben, bolygatott élőhelyeken is megtalálható.

A keleti kontyvirág furcsa virágját májusban nyitja. Érdekessége, hogy közeli rokonai közé tartozik az elültetés nélkül is virágot hozó csodagumó, és a világ legnagyobb virága, a két méteres virágot hozó titánbuzogány is.

Föld feletti részeikben és gyöktörzseikben gyakran mérgező anyagok vannak. Ezek egy része

sütés, főzés során lebomlik, így fogyasztható válik.

Késő tavasszal és nyár elején a (női) virágok alsó gyűrűje fényes, vörös bogyókból álló csoportot alkotnak. Ezek a bogyók rendkívül mérgezőek!!! Keserű ízük van, irritálják a bőrt, a

száját, a nyelvet, a torkot, duzzanatot és légzési nehézséget okoznak.

Cickafark fajok (*Achillea millefolium*, *Achillea collina*)

A mezei cickafark kámforos illatú, fehér virágú, hazánkban honos, lágy szárú, 50-80 cm magas, évelő növény. Gyöktörzzsel telel át. Többszörösen szeldelt levelei szórt állásúak. Júniustól késő őszig virágzik.

A teljes virágzásban gyűjtött, kizárólag fehér színű virágot tartalmazó, föld feletti, maximum 40 cm-es hajtása, vagy a 2-3 cm-es szárral („csipet”) gyűjtött virágzata adja. 4 kg virágos hajtásból 1 kg száraz herbát.

Kiváló gyulladáscsökkentő, hüvely- és méhgyulladásra, nyálkahártya és fogínygyulladásra használható. Sebösszehúzó, sebgyógyító hatású. Csökkenti a menstruációs vérzést és görcsöket. Hasi fájdalmakra, puffadásra, emésztésjavításra is kiváló. Serkenti az epeváladék termelést. Húgyúti betegségekben, légzőszervi bajoknál nélkülözhetetlen.

Gyomorgörcsök megszüntetéséhez a szokásosnál enyhébb gyógyteát készítünk belőle, egy csapott evőkanál helyett csak egy csapott teáskanál füvet adunk 2,5 dl vízhez. Ebből iszunk egy-egy csészével étkezés előtt naponta kétszer, reggel és este egy héten kétszer. Utána hetente egy csészével egy hónapon keresztül ugyanilyen módon. Ugyanígy kezelhetik a máj- és epebetegségeiket: két héten keresztül minden másnap kell meginni egy csésze teát reggel éhgyomorra.

Migrénes roham esetén igen hatásos meleg teáját kortyolgatni, rendszeres fogyasztásával a kínzó fejfájás megszüntethető. Bőséges, rendszertelen vérzésnél reggelente igyanak meg egy-

egy csészével 2-3 héten keresztül a menzesz előtt és alatt. Légzőszervi megbetegedéseknél inhalálásra lehet használni a cickafarkfüvet: egy liter vízhez egy csapott evőkanál teafüvet adunk és a forró gőz fölé hajolva belélegezzük azt. Inni egy héten át naponta egy csészével kell ilyen esetben.

Petefészek-, méhnyak-, vagy hüvelygyulladás esetén naponta 3 csészével ajánlott inni étkezések előtt. Nem gombás eredetű fertőzéseknél irrigálni is kell vele: 2,5 dl teával naponta

kétfelé osztva, reggel és este. (Gombás eredetű fertőzésnél az irrigátort házilag nem lehet kellőképp fertőtleníteni, ezért ilyenkor nem tanácsos irrigálni). A teát olyan sokáig kell a hüvelyben tartani, ameddig csak lehet (pl. fürdőkádban feltett lábakkal, tamponnal).

Változó korban pástortáskával, palástfűvel, levendulával, citromfűvel, komlóval, galagonyával egyenlő arányban keverve harmonizáló hatású. Ilyenkor lefekvés előtt kell inni

belőle egy csészével. Étvágyjavításra étkezés előtt, emésztés könnyítésére, az epetermelés serkentésére étkezés után igyanak meg egy csészével.

Húgyúti fertőzésnél heti 1 csésze teát igyanak meg étkezés előtt 4 héten keresztül. Ilyenkor fokozottan kell figyelni a megfelelő folyadékbevitelre, a pangó vizelet a baktériumok melegágya. Légzőszervi megbetegedéseknél inhalálásra lehet használni a cickafarkfüvet: egy liter vízhez egy csapott evőkanál teafüvet adunk és a forró gőz fölé hajolva belélegezzük azt. Inni egy héten át naponta egy csészével kell ilyen esetben.

Csombor menta (*Mentha pulegium*)

A menta fajok jellegzetes, kellemes illatú növények, több gyógy-és fűszernövény is akad köztük, mint pl. a borsmenta. A csombor menta erős illóolaja mérgező, nem házi szer! Elágazó szára inkább heverő, mint felálló. Tojásdad levelei keresztben átellenes állásúak, ép szélűek. Apró, lila virágai tömött örvökben nyílnak a levélpárok hónaljában. A növényt megdörzsölve érezhető a mentolos illat. A menták általában vizes-nyirkos élőhelyeket kedvelnek, a csombor menta sem kivétel, viszont jól elboldogul a szikes, kötött talajú legelőkön is. Június-júliusban virágzik. Virágzáskor a növény föld feletti hajtásait gyűjtik.

Gyógyhatása

Bélféregűzésre, rovarriasztó, köptető és köhögéscsillapító, emésztésserkentő. Teája szélhajtó, görcsoldó, bélféregűző, epekiválasztást serkentő hatású. Sárgaság ellen is fogyasztják. Vidéken a friss növényt bolhák ellen a szalmazsákba teszik.

Csombor menta ellenjavallat

Óvatosan használandó, mert a drog erősebb hatásúnak ismert. A növény olaja rossz hírű **MÉRGEZŐ!** hatása miatt. Méhösszehúzódasokat válthat ki, azonban a vetélés előidézéséhez szükséges dózis halálos is lehet.

Fehér mályva (*Althaea officinalis*)

A fehérmályva, egy sokoldalúan felhasználható évelő növény, amely hazánkban honos és más néven orvosi ziliznek is hívják. Megtalálható folyóvizek árterében, hordalékos területein, nedves, mocsaras árokpartokon, illetve szikeseken is. 60-120 cm magas, egyenes, elfásodott szárral.

Virágzási ideje júniustól-augusztusig tart. Fontos: a frissen kiásott gyökeret nagyon gyorsan meg kell szárítani, hogy ne penészedjen meg. A virágot és a hajtást fiatalon szedik.

Gyógyításra a szárított levelet, a virágot, a virágos hajtást és a gyökeret használják.

A fehérmályva bevonatképző és nyálkahártya nyugtató hatású. A mályva gyökerét és levelét a száj és a garat gyulladással megbetegedései, valamint az utóbbiakhoz kapcsolódó száraz köhögés kezelésére használhatják. A népi gyógyászat a levelet bőrgyulladás borogatására

használja, a friss, aprított levelet pedig rovarcsípés ellen.

Fehérmályva alkalmazás módjai: tea, borogatás, tinktúra, fürdő.

Tea: A gyökérből készített teát hidegen készítjük. 3 dl hideg vízbe áztassunk fél órán át 1 teáskanálnyi összeaprított zilizgyökeret, majd szűrjük le. Gargarizálhatunk is vele. Hurut, torokfájás, száraz köhögés, rekedtség esetére javallt.

Borogatás: Pépesített zilizgyökeret rakjunk mullpólyába, és helyezzük a kezelendő bőrfelületre.

Tinktúra: Tinktúraként 1-3 kávéskanállal fogyasszuk napjában háromszor.

Fürdő: A mozgáskorlátozottsággal járó derék-, láb-, és egyéb fájdalmak enyhítésére „lágító” hatásuk miatt, gyógyfürdők alkotórészeiként hasznosították.

Fekete nadálytő (*Symphytum officinale*)

Az érdes levelűek (Boraginaceae) családjába tartozik. Élő növény, megtalálható vízpartok, árokpartok, erdőszélek, nedves rétek közelében.

Egész nyáron át virágzik. Érdes levelei hegyes csúcsban végződnek. Hüvelykujj vastagságú, élő gyökérzete kívül sötétbarna vagy fekete, belül fehér vagy sárga, felvágva rendkívül nyálkás tapintású, valósággal zsíros. Mivel mélyen gyökerezik, alig lehet kiirtani a földből. A gyökereket tavasszal, vagy ősszel kell kiszedni. Friss növényt a virágzás előtt, vagy alatt kell szedni.

Külsőleg paszták, kenőcsök, pakolások formájában használják. A fekete nadálytőből készített, pépes borogatás segíti a csonttörések, húzóadások, zúzódások, ficamok, rándulások gyógyulását - erre utal a növény egyik neve is: forrasztófű. Izom-, ideg- és ínhüvelygyulladásoknál is jól bevált módszer a nadálytő lisztjéből készült péppel történő borogatás. Egyik fő hatóanyaga, az allantoin serkentően hat a vérellátásra, növeli a sejtek regenerációs folyamatait. A gyökér áztatásos eljárással készült kivonata hatásos csontterősítő, csonttörés esetén elősegíti a hegeképződést. Hám- és sejtkepző hatása serkenti a sebgyógyulást. Visszérgyulladásokra szintén kiváló, de ajánlják toroköblítőnek is.

Belsőleg nem ajánlott, mivel a májra toxikus (mérgező) hatású anyagot tartalmaz. A borogatást nyílt sebre nem használjuk! Áldott állapotú nők ne használják a nadálytövet.

Fehér fagyöngy (*Viscum album*)

A fehér fagyöngy Európában, Észak-Ázsiában és Észak-Afrikában honos, félparazita, örökzöld növény. Leginkább alma, körte, nyárfákon található. A tölgyfán termő fagyöngy a fakín, melyet sárga terméséről lehet megismerni. Ez a növény lombhullató és nem gyógynövény.

A fehér fagyöngy a gazdanövényen gömb alakban függ, melynek átmérője akár 3 méteres is lehet. Magassága elérheti az 1 métert, kora a 70 évet. Levele keskeny, ovális,

sárgászöld színű. Virága, mely a levél tövében és az ág végén márciustól májusig nyílik, sárga színű. Termése fehér, borsónyi nagyságú, ragadós, áttetsző bogyó, november-december hónapban érik. Az emberre mérgező, de a cinke, énekes rigó szívesen csipegeti. 1 óriási mag található benne, mely sem vízben, sem földben nem csírázik, csakis a fák ágain. Ragadós tulajdonsága miatt régen madárlépet, ragasztót készítettek belőle. Magas vérnyomásra, érlemeszesedésre és szívritmus-szabályozásra használjuk. Az erek áteresztő képességét javítja, ezáltal jó szédülésre, fülzúgásra, visszérre, javítja a koncentrációs képességet. Vízhajtó hatása is van. Mindenféle seb-, méh-, tüdő- és orrvérzést csillapít. Köhögésre, számarköhögésre, asztmatikus és egyéb görcsökre jó. Nyugtató hatása miatt epilepsziás rohamok megelőzésére, fejfájásra is használjuk. Javítja az immunrendszer működését. A méh izomzatát erősíti, növeli a pete megtapadásának esélyét, a fogamzást. Kismértékben csökkenti a vér cukorszintjét, cukorbetegeknek is ajánlott.

Kakukkfű (Thymus serpyllum)

A vad kakukkfű, mint termesztett rokona, a kerti kakukkfű, igen aromás, jellegzetes illatú, földön elterülő, 5-20 centiméterre növény, apró, kerek levelű növény. Kavicsos, sziklás talajokon, legelőkön, tisztásokon nő Európa nagy részén, Észak-Afrikában és Ázsiában egészen 3000 méter tengerszint feletti magasságig. Halvány rózsaszínű, fehér vagy lilás virágzata a hajtások végén álörvökből álló füzérvirágzat, májustól szeptemberig nyílik. A virág illata lehet akár a szurokfűre emlékeztető, vagy friss citromillatú, kámforos, még akár gombaszagú is. Évelő, lágyszárú félcserje. Szára 1 mm vastag.

Nagyon jó fertőtlenítő gyógytea készíthető belőle, mely megvéd a betegségektől, meghosszabbítja a sejtek életét, erősíti immunrendszerünket. Vérbőséget fokozó hatása javítja a vérkeringést, vérszegénység esetén kiváló. Kezelhető vele köhögés, hörgő- és szájüregi gyulladások.

Orrdugulásra inhalálni kell vele. Nyálkaoldó, köptető hatása is van. Újabban vírusos betegségekre javasolják. A nők növényének is nevezik, mert megszünteti a vérzési rendellenességeket és a görcsöket.

Éjszakai alvópárnában megszünteti az alvási panaszokat. Depresszióra, fáradtságra tonizáló hatása miatt javallt. Étvágyjavító, puffadást szüntető, segíti az emésztést.

Féreghajtásra is használják.

Külsőleg bőrfertőtlenítő, sebgyógyító hatású. Kisgyermekek fürdővizében enyhíti a hasi görcsöket, erősíti az immunrendszert.

Martilapu (Tussilago farfara)

Az őszirózsafélék családjába tartozó, kora tavasszal, még levéltelen állapotban sárgán virító, nagy levelű gyógynövény. A légzőszervi betegségek elsőrangú gyógynövénye. A lúgos agyagos, kavicsos, törmelékes talajt kedveli. Vízpartok, nedves rétek, árokpartok évelő növénye. A hegyekben is előfordul. A tőlevelek szívesek, öblösen karélyosak a fonákukon molyhos szőrzettel. Virágzás ideje: márciustól májusig.

Gyógyhatása:

Belsőleg

A martilapu levél (farfarae folium) forrázata belsőleg befedi és védi a gyulladt nyálkahártyát (bevonószer), csökkenti a köhögési ingert. Légúti gyulladásoknál a hígabb váladékot fellazítja, megkönnyíti a köhögést.

Kis mennyiségben rákkeltő Pirrolizidin alkaloidot tartalmaz, ami miatt májkárosító hatású lehet. Napi dózisa 4-6 g; ebből hideg vagy langyos vizes áztatással készítsünk kivonatot. Egy hónapnál tovább ne alkalmazzuk folyamatosan. Terhesek, szoptató anyák nem fogyaszthatják.

Külsőleg

Fejfájás ellen, duzzadt lábra a kifejlett leveleket a bolyhos oldalával borítható a kezelendő területre, gyakran érdemes cserélni. Külső gyulladásokra, fekélyekre az összezúzott levelek, vagy erős főzetük használható.

Martilapu ellenjavallat: Terhes és szoptató nők, alkoholisták, májbeteg ne használják! Használata ellentmondásos, van, ahol alkalmazzák, másutt betiltották.

Katángkóró (Cichorium intybus)

A mezei katáng vagy vad cikória (Cichorium intybus) a őszirózsafélék (Asteraceae) családjába tartozó növényfaj. Nemesített változata a cikória. Parlagon hagyott területeken és utak mentén elterjedt lágyszárú, évelő növény, amely az 1 m magasságot is elérheti. Tőlevelei öblösen hasogatottak, karéjosan fogasak. Szárlevelei lándzsásak vagy tojásdadok. Szárának felső levelei pillás élűek. Kék, néha rózsaszín vagy fehér virágai vannak. Az egész növény tejnedvet választ ki.

Gyógyhatása

Serkenti az étvágyat és elősegíti az epetermelést. Gyomorfekély kezelésében jótékony hatása van. Kiváló máj- és veseméregtelenítő hatása miatt a mezei katángot főként a máj és a

vese működési zavarainak kezelésére ajánlják. Elősegíti az epe kiválasztást és hatékony bizonyos emésztési zavarok (pl. felfúvódás, böfögés, bélrenyheség, bélgáz képződés)

tüneteinek kezelésében. Kiegészítő kezelésként a köszvény és különböző bőrbetegségek esetén alkalmazzák. A mezei katángnak még tartós kezelés esetén sincs mérgező hatása. Terhesség, szoptatás alatt nem ajánlott.

A gyökér igen sok inulint tartalmaz, emiatt hatásosan csökkenti a vércukor szintjét, a diabétesz során fellépő szomjúságérzetet és a izzadást, valamint csökkenti a nagymértékű vizeletürítést.

Egyik kultúrváltozatát (cultivar. sativum) gyökeréért termesztik, a pótkávényersanyagát adja.

A levélcikória (cultivar. sativum) és az endivia (*Cichorium endivia* L.) salátaként termesztett növény.

Gilisztaűző varádics (*Tanacetum vulgare*)

Az őszirózsa félék családjába tartozó növény. Népi neve a mezei mimóza. Élő, lágyszárú, 1-1,5 m magas. Ártereken, mocsárréteken, nedves szántókon, útszéleken gyakori. Termeszthető. Júliusban, augusztusban virágzik. A fészekvirágzatot a nyár második felében, kinyíláskor, rövid kocsánnyal gyűjtik. Napon vagy zárt, szellős helyen szárítják. Nevéhez híven napjainkig gyakorta használták az ember és a háziállatok bélférgeinek elpusztítására, kiűzésére. Külsőleg ízületi fájdalmak enyhítésére. Főként szárított virágból főzött teája tartalmazza a férgek, rovarok által nem kedvelt illóolajokat, gyantát és keserűanyagot.

Mérgező hatása miatt házi szerként ma már nem ajánlott. A biokertészek elsősorban a hangyák távoltartására alkalmazzák. A szárított növény nem csak az ágyásokból, de a tároló helyekről is elűzi a hangyákat és más rovarokat, így a molyokat is.

Gyepűrózsa (Csipkebogyó (*Rosa canina*))

A csipkerózsa Európában honos, 1-3 m magas tüskés cserje. A rózsafélék (*Rosaceae*) családjába tartozik. Levelei 5-7 levélkéből állnak. A drogot a csipkerózsa egészben szárított áltermése (*Rosae pseudo-fructus*) vagy az aszmagot nem tartalmazó terméshús adja.

A csipkerózsa éretten piros színű és kemény áltermését, a csipkebogyót az első fagyokig, szeptembertől novemberig gyűjtjük, és mag nélkül, szárítva használjuk. A dércsípte csipkebogyók szárításra nem alkalmasak.

Ha magunk gyűjtjük, a termésből a magot és a szőröket akár kézzel is ki lehet kaparni, de vigyázva, mert a szőrök a bőrön irritációt okozhatnak. Ajánlatos kesztyűt húzni hozzá.

Virágszirmait, gyökerét, de leginkább a magtól megfosztott csipkehúst használjuk gyógyító célokra. 2 kg friss csipkebogyóból 1 kg szárazat kapunk.

Enyhe vízhajtó. Szabályozza az erek átteresztőképességét, erősíti az érfalakat, ezáltal gyorsítja a véráramot. Ennél fogva érszűkület, érlemeszesedés megelőzésére, kezelésére

használható. A-, B1-, B2-, P- és K-vitamin is található benne, de természetesen leginkább magas C-vitamin tartalmáról híres. Nem szabad forrázni, hiszen a C-vitamin hő hatására elbomlik. Fontos téli vitaminforrás a nátha megelőzésére.

A csipkehús kedvezően hat a cukorbetegségre, szabályozza a vércukorszintet. Cukorbetegnek étkezés után fogyasszák, mivel segíti a zsír emésztését. Immunerősítő hatása van, különösen ajánljuk stresszoldásra, dohányosoknak pedig azért, mert a dohányzás sok C-vitamint von el a szervezetből. Nyugtatja az idegeket, általános erősítő hatása van. A C-vitamin részt vesz az oxidációs folyamatok szabályozásában, erősíti a vérerek falát, szilárdítja a kötőszövetet, fokozza a szervezet védekezőképességét, ellenállását a fertőzésekkel, betegségekkel szemben. Segíti a csontok erősödését, szilárdságát és a csontképződést.

A csipkemagban csak E-vitamin van, teája epeköoldó hatású, hólyagbántalmak ellen is nagyon jó. Húgyhajtó hatású, vesehomokra és vesekő leválasztásra is használható.

A virág szirmai enyhe hashajtó hatással bírnak, levele hasfogó.

Kökény (*Prunus spinosa*)

A kökény (*Prunus spinosa*) Európában és azon belül Magyarországon is gyakori gyógynövény. Ez a tüskés (tulajdonképpen tövises) cserje a szilva egyik rokona. Hegyoldalak, erdőszélek, cserjések, napfényes erdők növénye. Az 1–4 m magasra is megnövő cserje sötétszürke ágai hegyes tövisekben végződnek. Virágzata apró, fehér, ötszirmú és a lombfakadás előtt nyílik. Bimbójából (kökényvirág), (*flores acaciae nostratis*) vértisztító, fogyást elősegítő teát főznek. (Érdekes népi megfigyelés: A kökény virágzásakor hűvös, szeles, viharos az időjárás.)

Áprilisban szedhetőek a virágai. Száritott virágából készült főzet vízajtó, enyhe hashajtó. Termése apró, kékesfekete, hamvas, csonthéjas vadgyümölcs. C- vitaminban gazdag. Szeptemberben érik. Éretlen termésének húsa erősen fanyar ízű. Akkor érdemes gyűjteni a gyümölcsöt, amikor a dér már megcsípte, (október) ekkorra megpuhul, fanyarságából veszít, és enyhén édes íze lesz.

Gyógyhatása

Vese- és vértisztító, enyhe hashajtó hatású. Teája vizelet- és hashajtó, vértisztító, magas vérnyomást csökkentő, valamint fogyasztó hatású. A termésből készült lekvár hasmenés, bélhurut ellen alkalmazható. Immunrendszer és idegerősítő. Zsírcsökkentő hatású.

Fogyókúra esetén nélkülözhetetlen.

Fájából sétatálcát és golfütőt készítenek.

Kamilla (*Matricaria chamomilla*)

Orvosi székfűnek, szüzek anyjának, pipiskének is hívják. Szántóföldeken, agyagos, szikes talajon, erdei tisztásokon, gabonaföldeken terem. 10-40 cm magas. A virágok fehér színűek.

virágzás végén a virágzati vacok kúpos és belül üreges. Termése szürkésfehér kaszat. Az egész növény jellegzetes illatú Májustói augusztusig leginkább délidőben a virágját kell gyűjteni. Akkor, amikor fehér nyeles virágszirmai vízszintesen állnak (a kamillamező fehér színű). Frissen és szárítva használható.

Általánosan javallt:

- gyulladós bélbetegség, emésztési zavarok, gyomorrontás kezelésére
- menstruációs görcsök enyhítésére
- szájfertőzés és ínygyulladás gyógyítására
- gyulladt szem tisztítására
- menstruációs görcsök enyhítésére
- általános nyugtatásra, relaxálásra
- álmatlanság csökkentésére
- szépségápolásra

Nem túlzás, ha a kamillát mindenre jó gyógynövénynek nevezzük, amely különösen kisgyermekek számára javallható. Bármilyen betegség, mindenekelőtt hasfájások és görcsök esetén kamillateát ajánlatos adni a gyerekeknek. Elsődleges felhasználási területe az emésztőrendszer. Itt hasznosíthatjuk gyulladáscsökkentő, görcsoldó, bélfertőtlenítő hatását.

Segít puffadás, hasmenés, kiütés, gyomorbántalmak és gyomorhurut, továbbá menstruációs zavarok, a menses kimaradása és egyéb altesti panaszok, álmatlanság, mellékhere-gyulladás, láz, fog- és sebfájás esetén.

Szájüreg, fogíny és torokgyulladásnál kamilla tea forrázattal naponta többször érdemes öblögetni. Külsőleg gyulladt szem, kötőhártya-gyulladás, viszkető és nedvedző bőrkiütések borogatására és lemosására, fogfájáskor öblögetésre, sebek lemosására használjuk a kamillát.

A kamilla a bőrön alkalmazva gyulladás gátló hatású. Olyan antibakteriális összetevőket tartalmaz, amelyek elősegítik a fertőzés megszűnését.

A kamilla nagyszerű nyugtató és idegerősítő szer. Nagyon ajánlható meleg pakolásként száraz fűpárnát tenni a fájó testrészeire. A kamillás fürdők és lemosások nyugtatóak, egyáltalán az egész idegrendszerre nagyon jó hatással vannak. Hajápoláshoz is kiváló a kamillafőzet, főképpen a szőkéknek. Kamillás haj mosás után a haj illatos és csillogó lesz.

Mezei zsálya (Salvia Pratensis)

Legelőkön, réteken lelhető fel. Már messziről virítanak sötétkék-lilás virágai, melyekből aromás illat árad. A mezei zsályának a virágját leginkább csak toroköblögetésre vagy zsályaecet előállítására használjuk - egy marék virágot áztatunk natúr ecetben, amelyet hosszabb betegeskedés esetén jótékony és élénkítő bedörzsölésre alkalmazunk. Levelét

gyűjthetjük májusban és júniusban, még a virágzás előtt. Mivel a zsálya száraz, napos időben illóolajokat termel, célszerű napos időben, főként déltájban szedni és árnyékos helyen kell szárítani.

Általánosan javallt:

- vértisztítás
- éjszakai izzadás
- májpanaszok
- légzőszervi betegségek (torok-mandulagyulladás)
- ideggyengeség esetén

A zsályatea, ha többször fogyasztjuk, erősíti az egész testet, megóv a szélütéstől, és nagyon kedvezően hat bénulások esetén. A levendulán kívül ez az egyetlen gyógynövény, amely segít az éjszakai izzadások esetén; kigyógyít abból a betegségből, amely az éjszakai izzadásokat okozza, élénkítő hatása révén megszünteti a nagyfokú gyöngeséget, ami ezzel a betegséggel együtt jár.

Használják görcsök, gerincvelőbántalmak, mirigy-megbetegedések és a végtagreszketés esetén. A felsorolt betegségek esetén napközben két csésze zsályateát kell meginni kortyonként. A tea nagyon jól hat a beteg májra, megszünteti a puffadást és az egyéb panaszokat, amelyek a megzavart májműködéssel függenek össze. Ellazítja az emésztőszervek izomzatát, így elősegítve a könnyebb emésztést és nyugtatja a bélgáz vagy gyomorfájás miatt háborgó emésztőrendszert.

Tisztítja a vért, nyálkátlanítja a légzőszerveket és a gyomrot, étvágygerjesztő hatású. Külsőleg a zsályatea mandulagyulladásra, a torok és a szájüreg gyulladásaira, torokbántalmakra, a fogban lévő gennygócokra különösen javallt. Torokfájásnál meleg tejjel, homloküreg-gyulladásnál citromfűvel keverve igyuk. Sok gyereknél és felnőttél nem került volna sor mandulaműtetre, ha idejében zsályát használtak volna. Ha kivették a mandulákat, amelyek mint a szervezet őrei feltartóztatják és felfalják a kórokozókat, akkor azok közvetlenül a vesékhez jutnak.

Zsurlófű (*Equisetum arvense*)

Évelő, virágtalan növény, mely egész Európában, Észak-Amerikában, Ázsiában és Afrikában is őshonos. 40 cm magasra nő, az agyagos, nedves, árnyékos helyet kedveli, ahol kifejlesztheti föld alatti hajtásait. Gyökértörzse akár 6 méter mélyen is lenyúlik a földbe, ezért szinte kiirthatatlan. Ebből a gyökértörzsből kétféle szárat fejleszt: a kora tavaszi termőszárat, mely 10-25 cm magas, barna színű, toboz alakú, és már márciusban megjelenik. Amint a spóráit elszórta, hamar eltűnik, és helyén kifejlődik a nyári meddőszár, mely halványzöld, elágazó, vékonyka, 20-80 cm magasságig szökkenő ág.

Népies neve kannamosó, mert kavasav tartalma miatt nemesfémből készült tárgyak, edények

súrolására is alkalmas. Szagtalan, íztelen, a fogak alatt csikorog.

Elsősorban veseműködés javítására szolgál, vízhajtó hatása kísérletileg igazolt. Vesekövet, vesehomokot lehet vele elhajtani, mindenféle húgyúti fertőzést megszüntetni.

Szilícium és szerves ásvány tartalma miatt kiváló tonizáló, erősítő hatású. A romák salátaként fogyasztják zsenge termőhajtásait ebből a célból. Csontok, köröm erősítésére is használjuk.

Csontritkulás esetén porrá őrölve kell fogyasztani. Jó vérzéscsillapító orrvérzés, tüdővérzés, bőséges havi vérzés esetén.

Általános tisztítója a szervezetnek, segít a lerakódott zsírok oldásában, ezért fogyasztó hatása

is van. Tüdőbajra is ajánlják. Köszvény, reuma esetén is alkalmazzák. Fogszuvasodást is meg lehet vele előzni.

Terhesség, szoptatás alatt, valamint gyermekeknek 12 éves kor alatt nem ajánlott.

Szívelégtelenségben szenvedőknek, szív- és veseelégtelenségből adódó ödémáknál a fogyasztása nem ajánlott.

Lóhere (*Trifolium repens*)

A *Trifolium* nemzetség a pillangósok családjának igen változatos nemzetsége, mind forma, nagyság és szín tekintetében. A virágok mérete a borsszem és a cseresznye között változik, lehetnek sárga, fehér, lila, rózsaszín vagy bíbor színűek.

Legismertebb here-faj, amit lóhere néven is emlegetnek, és ennek négylevelű változatához kapcsolódik a babona is, miszerint szerencsét hoz. Hajtásai a földön kúsznak, hevernek, levele

és virága emelkedik a föld felé. A levelek összetettek, három tojásdad, ép szélű levélke alkotja

őket, amin néha fehér rajzolat látható. A pillangós virágok tömött szárvégi fejcskében nyílnak, a szár soha nem ágazik el. Fehér színűek, de enyhe rózsaszín árnyalatuk is lehet, a vitorla keskeny. Termése hüvely. Gyakori növény, áprilistól már találkozhatunk vele, szinte egész nyáron át virágozik réteken, utak szélén, kaszálókon.

Öntözés nélkül is növekedik, bár az öntözést meghálálja. Egy évben akár 4-5 növedéket is hoz. Akár frissen kaszálva, akár szárítva kiváló takarmánynövény. Elnyomó növény, érdemes más növénygel együtt vetni.

Ismert még Fehérhere, elnevezése is. Gyepnövény. 4-6 évig évelő, talajtakaró növény. A szerencse egyik szimbóluma 4 levelű lóhereként, mely ritka, azonban előfordul 5 vagy akár 6 levelű lóhere is, de ezek még ritkábbak mint a 4 levelű lóhere.

Legelőkön, kaszálókon, nedves fekvésű területek gyeptakaró növénye.

Hogyan gyűjtsük a Lóhere gyógynövényt?

A növényt frissen vágva és szárítva is felhasználják. Virágát szárítják majd gyógyteákban

alkalmazzák, általában teakeverékekben található meg.

A Lóhere hatóanyagai:

Ösztrogént tartalmaz, alkalmazásával ezért óvatosan kell bánni. Nem javallott szívbeteg, szívinfarktuson átesett betegek valamint nőgyógyászati rákos megbetegedések után.

A Lóhere felhasználása:

Virágából készült teája a máj-, epe-, cukorbeteg és reumás bántalmak esetén fogyasztható.

Fürdője ízületi megbetegedések és reuma esetén segítséget nyújthat.

Alkalmazásában különös figyelmet kell fordítani a vérrögzítő hatása miatt, illetve véredény gyulladást is okozhat.

Vasfű (Verbena officinalis)

Évelő, lágyszárú növény, amely egész Európában őshonos. További magyar elnevezései: orvosi vasfű, vasfű, kakascímer, keserűfű, lakatfű, uborkafű. Gyöktörzse rövid, vízszintesen vagy ferdén helyezkedik el a földben. Ebből nőnek ki a mélyre hatoló orsószerű gyökerek. Levelei átellenesen állnak, a levéllemez érdes, szárnyasan szeldelt vagy háromhasábú, az alsó levelek nyelesek, a felsők ülők.

Szára 30–80 cm magas, felálló, elágazó, négyélű, apró szőrökkel fedett az éleken. Virágzata laza bugában álló állfüzér. A párta színe halványlila, június–júliusban nyílik. Termése négy részre eső makkocská.

Gyógyászati célra a növény virágos, leveles hajtásának felső részét használják. A növény a nyári hónapokban virágzik, gyűjtési ideje július–augusztusra esik.

Felhasználják menstruációs zavarokat enyhítő, tejelválasztást serkentő teakeverékekben. Külsőleg bőrbántalmak kezelésére is javasolt. Továbbá nyálkaoldó, immunerősítő, köhögést csillapító hatású, felső légúti hurutok kezelésére használják. A népi gyógyászatban a légző- és emésztőrendszeri panaszok enyhítésére használták, máj- és epebántalmak esetén is. Jó erősítő, étvágyfokozó hatású.

A verbéna elnevezés a rómaiaktól ered, akik az oltárok díszítésére használták. A druidák beletették a szenteltvízbe, és a varázslók és boszorkányok is széles körben alkalmazták. Különböző szertartások és varázslatok kelléke volt, a nagykövetek pedig szövetségkötés céljából használták.

Érmellék

Az Érmellék mint földrajzi táj

Az Érmellék Románia és Magyarország határán, Hajdú-Bihar, Bihar és Szatmár megyék érintkezésénél terül el. Tulajdonképpen egy 20-25 km széles és 60 km hosszú sáv, amely délnyugat-északkelet irányban húzódik. Tulajdonképpen az Érmellék fogalma néprajzi jellegű, domborzati szempontból több egység alkotja: Ér-síkság (és folyosóvölgy), Dél-kelet

Nyírség, Érhát (Érszöllősi-dombvidék), de szorosan érintkezik a Berettyó-síkkal és a Kraszna-síksággal is. Tulajdonképpen vitatható, hogy a Körösök, vagy a Szamos síkságának a részét képezi-e. Geológiai szempontból a felszín közelében fiatal (negyedkori és holocén) üledékeket találunk (homok, kavics). A pleisztocénben jelentős süllyedő mozgások jellemezték ezt a területet, de ennek a mértéke elmaradt az Ecsedi-láp környékének a süllyedésétől (ahol ez a holocénben is folytatódott). Ez a süllyedés vezetett a Szamos és a Kraszna folyásainak a kaptációjához, közismert, hogy ezek a vízfolyások előzőleg az Ér jelenlegi völgyét használták (Enciclopedia Geografică a României – 1982). A terület talapzatát paleozoikumi kristályos kőzetek alkotják, melyek 3000 m-es mélységben találhatóak (Tenu, 1981). Ezen helyezkednek el a nagyon változatos üledékek melyek koruk alapján a krétától egészen a holocénig változnak. Maga az Ér völgye egy tektonikus árokban húzódik, amely a holocén elejéig az egész Felső-Tiszavidék vízrendszerét megvezette. A kaptáció már a pliocénben beindult, a területe fokozatosan elveszítette a jelentős folyóvizeit és a völgyben tavak sorozata alakult ki. Ezek részleges feltöltődése alakította ki az Érmelléki mocsárvilágot. Az Érmellék közelében két mélységi törésvonal húzódik, az egyik Érmihályfalvától közvetlenül északra, a másik pedig a Berettyó folyását követi (Magyarország Nemzeti Atlasza, 1989). Ezek miatt tekinthető tájegységünk földrengésveszélyes területnek, a rengések ritkák, de meglehetősen erősek lehetnek (akár 6-os erősségűek a Richter-skálán).

Az Ér folyosóvölgye

Az Ér folyosóvölgy egy meglehetősen keskeny területi egység. A Dél-kelet Nyírség és az Érhát közé ékelődik be. A domboktól Érszakácsi–Tasnád–Szántó–Szilágypér–Szalacs–Ottomány–

Asszonyvására–Székelyhíd–Nagykágya–Bihardiószeg települések által kirajzolt vonal választja el. A Délkelet-Nyírség (Érmelléki homokhát, vagy Érmihályfalva–Nagykároly) síkság) irányában a határvonal nem ilyen evidens, de nagyjából a 120 m-es szintvonal tekinthető annak, amely mentén az Ér terasza is található.

A terület lehatárolása keleten a legproblematisabb. A Kraszna és a Berettyó közötti mocsarak

lecsapolása előtt meglehetősen nehéz volt megmondani, hogy a terület vizei melyik vízgyűjtő részét képezik. Napjainkban is komoly fejtörést okoz a román kutatók számára, hogy az Ér folyosóvölgyét melyik nagy egység (Körös-síkság, Szamos síkság) részének tekintsék.

A lecsapolás után a folyosóvölgy vízrajzi szempontból egyértelműen a Berettyóhoz, vagyis a Körös-síksághoz lett csatolva, de észak-keleten szélesebben kapcsolódik a Kraszna-síksághoz

(mely a Szamos síkság része), ráadásul semmilyen konkrét tájjelem nem járul hozzá az ettől történő elválasztáshoz, semmilyen választóvonal nem ismerhető fel közöttük. A Kraszna és az Ér síkság közötti választóvonalnak a két folyó között lévő vízválasztót tekinthetjük, de egyes kutatók pl. Grigore Pop, a Tasnád–Nagykároly vonalát tekinti választóvonalnak. Ez a

vonala azonban egységes területet (valamint vízgyűjtőt és néprajzi tájegységet) szel át. Maga a folyosóvölgy egy folyami feltöltésű lecsapolt ártéri síkság, amelyet a lecsapolás előtt behálózta az „erek”. Az élő vizek áradásokkor gyakran megváltoztatták a medrüket. Szinte az egész terület vizenyős, mocsaras volt. Árvizekkor szinte az egészet víz önthette el, majd annak a lehúzóásával egy időben nagy mennyiségű hordalék rakódott le (Gr. Pop, 2005). Maga a folyosóvölgy délnyugat-északkeleti irányban 65 km hosszú és mindössze 6-7 km széles. Területe 1437 km², amiből 65000 ha-t a tulajdonképpeni nagyvízmeder tesz ki. (Benedek Z., 1996). Hosszanti irányban a völgy lejtése nagyon alacsony, mindössze 0,2‰. Érkávás és Magyarország határa között a magasság 120-ról 100 m-ig csökken, míg a kiszélesedő szatmári részeken a magasság 115 és 135 m között változik. Érhatvan és Bihardiószeg között a 65 kmes távon 18 m a csökkenés. A lecsapolás előtt nem lehetett egyértelműen megállapítani a vízfolyás helyét, az egész egy mocsár volt, ahol a nádasok szabad vízfelületekkel váltakoztak, bizonyos mértékű folyást csak csapadékos időszakok után lehetett felismerni. (Gr. Pop, 2005). A negatív felszínformákat a meánderek, a holtágak és azok a kis (0,5-2,5 m mélységű) mocsármedencék képviselték melyek a lecsapolás után jórészt eltűntek. Az árterület átlagos szintje fölé 2-2,5 m-rel emelkedtek a folyami hordalék-dűnék és „szigetek”. A mocsár természetesen nem volt kedvező a települések számára, azok az árterület két oldalán alakultak ki, ugyancsak itt jöttek létre a közutak és a vasutakat is ide helyezték. Az árterületnek az Érháttal érintkező részén Érszakácsi és Asszonyvására között egy keskeny domblábi hullámos felszínű magas-síkság alakult ki. Tengerszint feletti magassága 140-170 m körüli. A román tájbeosztás ezt Szilágypéri, (Gr. Pop, 2005) vagy Szalacsi-síkságnak nevezi.

A Nyírség (Nagykároly–Érmihályfalvi síkság)

A Nyírség romániai része egy magas síkság, mely az Ér-völgye és a magyar-román államhatár között ékelődik. A Kraszna-völgye és Bihardiószeg között 60 km-es hosszúságban húzódik, szélessége 4 és 15 km között váltakozik. Területe mindössze 650 km², de ugye köztudottan egy sokkal kiterjedtebb (8000 km²) területnek, a magyarországi Nyírségnek a részét képezi, annak a dél-keleti peremén. Erdély és a Partium legkiterjedtebb homoksíkságát képezi. Maga a

homok pleisztocén kori eolikus lerakódás, az észak-északkeleti irányú szelek 0,5-1,5 km hosszú

18-20 m relatív magasságú dűnéket hoztak létre. Az egész tájegység legmagasabb pontja a magyarországi részen lévő 183 m magas Hoportyó, amely egyben a Tisza alföldjének is a legmagasabb pontja. A dűnék között velük párhuzamos mélyedések alakultak ki. Ezekben elnyúlt kis mocsarak, ún. nyírvízláposok jöttek létre, amelyek a hagyományos növényzet és állatvilág utolsó maradványait őrzik (Buka László – Gyarmathy István – Papp László).

A romániai részt két eltérő jellegű területsávra oszthatjuk fel: az egyik közvetlenül a határ mentén húzódó keskeny terület, melyet a román szakirodalom Érkenéz–Csanálos síkság néven

említ, és a másik ettől délre húzódó sáv, melyet Érselénd–Nagykároly síkság néven említenek).

A két alkotó rész hosszában a Csanáros–Mezőfény–Szaniszló–Piskolt–Érkörtvélyes–Érmihályfalva–Érselénd vonal mentén válik el egymástól (Gr. Pop, 2005).

Az Érmihályfalvi-homokhát (Érkenéz–Csanárosi homoksíkság) felső-pleisztocén és holocén kori homokból épül fel, melyen homoktalajok alakultak ki. Az államhatár miatt meglehetősen keskeny síkság területe mindössze 270 km², de ez 40 km hosszan húzódik (átlagosan 7 km-es szélességben). A homokdűnék abszolút magassága 140-160 m, a dűnék közötti mélyedések magassága pedig 120-130 m közötti. A homokot akácerdőkkel kötötték meg, a mocsaras területek pedig leginkább a Füzek patak völgyére jellemzőek. Egyes helyeken földgáz és kőolaj kutak is vannak (pl. Érkörtvélyes, Piskolt, Érmihályfalva).

Az Érmelléki-magassík (Érselénd–Nagykároly síkság) viszonylag élesen elválik az Ér-völgyétől. Egy 5-10 m relatív magasságú emelkedő (terasz) választja el tőle Érselénd–Értarcsa–Gálospetri–Érendréd–Irinny–Pórtelek–Vezend–Mezőterem települések mentén. Területe 400 km². (Gr. Pop, 2005). A terület magassága 120-130 m, de a két végponton magasabb (délnyugat:

150 m, észak-kelet: 163). Ez a löszös területsáv meglehetősen sima, északnyugatról–délkelet felé enyhén lejt. Termékeny talajai vannak (csernozjom, humuszkarbonát, agyagbemosódásos talajok – Gr. Pop, 2005) és szántókat találunk rajta.

Vízhálózat

Vízrajzi szempontból az Érmellék szinte teljesen az Ér vízgyűjtő területével azonosítható, mely a Körösök vízgyűjtőjének a része. Mindössze a Nagykároly–Érmihályfalvi síkság északkeleti

része tartozik a Kraszna, valamint az Érhát déli oldala a Berettyó közvetlen vízgyűjtőjéhez (maga az Ér is a Berettyó mellékfolyója). Az Ér vízgyűjtőterülete 1437 km², ebből 44% Bihar, 56% pedig Szatmár megye területén található (Enciclopedia Geografică a României, 1982).

A folyóvízhálózat időbeni fejlődésében jelentős szerepet játszottak a térségben végbement tektonikus mozgások (Josan, 1991), a folyóvízhálózat ellenben a felszínfejlődésre gyakorolt egyértelmű hatást. Mindenképpen megjegyzendő azonban, hogy a jelenlegi vízhálózat elsősorban

a humán tevékenységek nyomán alakult ki, a lecsapolások és a csatornázásokat követően. Az Ér az Érmellék „fő folyója”. A Szekeresi-erdőben ered (Alsószopor község, Szatmár megye), a Kraszna dombvidékén (ezt a részét Tasnádi-dombvidéknek is hívják). Néhány kilométerrel

a forrás után, Újnémeth falunál már el is éri a síkságot. Itt észak-északnyugat felé halad, majd Érkávásnál dél nyugati irányba fordul. Bihardiószeg alatt éri el az államhatárt, majd

nem sokkal ezután már magyar területen (Pocsajnál) beömlik a Berettyóba. A valamikori több

folyóággal, sok holtággal, vízfoltokkal és nagykiterjedésű mocsárfoltokkal tarkított folyóvizet napjainkban 90 km hosszan gátak közzé szorított csatornába kényszerítették. A Szekeresi erdőből

induló folyó a következő településeket érinti: Újnémet, Krasznamihályfalva, Érszentkirály, Érmindszent, Érkávás, majd a folyosóvölgybe beérve a települések ennek a két oldalán sorakoznak fel: Vezend, Pórtelek, Iriny, Érdengeleg, Érendréd, Érvasad, Gálospetri, Értarcsa, Érkeserű, Csokaly, Bihardiószeg (jobboldalon), valamint Érhatvan, Érszodoró, Újpér, Szilágypér, Szalacs, Ottomány, Adony, Asszonyvására, Kiskereki, Székelyhíd, Nagykágya és Jankafalva.

Az Ér fontosabb mellékfolyói: Kekec (Szakácsi), Csaholy (Szántó), Tasnádi

patak a baloldalon és a Vetésgát, Szalacs-ér, Bogad-ér és a Füzek a Mókával a jobboldalon.

Már a XIX. században felmerült az Érmellék területén a teljes vízrendezés terve. Ez a mocsarak

lecsapolását és a területek mezőgazdasági művelésbe való vonását, továbbá egy komplex öntözőrendszer megvalósítását irányozta elő. Az eredeti tervnek csak kis része valósult meg. Megépítették a fő gyűjtőcsatornát, 91 km hosszúságban, valamint vésztárolókat Illéd, Érendréd, Vasad és Érsemjén közelében.

A lecsapolásnak a pozitívak mellett (árvízvédelem, kiterjedt mezőgazdasági területek művelésbe vonása) számos negatív hatása is jelentkezett. Ezek között bizonyos helyeken a talajvízszint drasztikus csökkenése, a területek kiszáradása, valamint a halászat mint foglalkozás megszűnése említhető meg. A legdrámaiabb azonban természetesen az Érmelléki mocsárvilág

és vele együtt a hagyományos növény és állatvilág eltűnése volt. Napjainkban a vízelvező csatornák feltöltődése, eliszaposodása (eltömődése) és helyenként az újra-mocsarasodás jelensége

figyelhető meg. Végeredményben a természet megpróbálja újra meghódítani ezt a területet (Horváth, 2006).

Az Érmellék tavai az Ér és a főbb mellékfolyók árterületén találhatóak. Nagyobbak a következő települések határövezetében vannak: Szekerestanya, Mezőterem (1990 után részben lecsapolva),

Szentjánospuszta, Érendréd, Gálospetri, Székelyhíd, Érselénd, Bihardiószeg és Vasad.

Ezek a teremi és a székelyhídi kivételével jórészt mesterségesek (Benedek, 2000). Az

Érmihályfalvi-halastó, melyet 1960-ban hoztak létre a kiterjed gyümölcsösök öntözésének céljából

a forradalom után le lett csapolva, az érsemjéni esetében pedig előrehaladott állapotú eutrofizálódás figyelhető meg.

Felszín alatti vizek. A legjelentősebb víztartó réteget a „kék homok” néven emlegetik. A tulajdonképpeni ártérben a talajvíz nagyon közel van a felszínhez (1-3 m), a teraszszintnél viszont ez a mélység 5-10 m körüli. A lecsapolások következtében sok helyen a talajvízszint

nagyon lesüllyedt, ezzel szemben más helyeken éppen ellentétes problémák merülnek fel, és bőséges csapadékok után éppen a magas talajvízszint és a belvíz okoz problémákat (pl.,2006 tavaszán).

A terület egyik kedvező adottsága a mélyben lévő termásvíz. 1000 m-es mélységben Érmihályfalva

alatt a 70°fokos geoizoterma halad át. Termálkutak működnek Nagykárolyban, Tasnádon, Érmihályfalván, Hegyközszentmiklóson, Krasznamihályfalván.

Az Érmellék gerinces faunája

Az ÉNy–DK-irányulású törésvonal, amelynek mentén az Érmellék elnevezést viselő kistáj kialakult, a 250 millió évvel ezelőtt, a földtörténeti kréta időszakban lesüllyedt Herciniái-hegységrendszer feldarabolódása során keletkezett. A területet elöntötte a Pannon-tenger, amelynek üledéke több száz méter vastagságban rakódott rá a kristályos alapközetre. A geológiai újkorban vidékünk keleti peremén megkezdődött a Bükk és Meszes hegységek kiemelkedése, s a tenger vize nyugati irányba fokozatosan visszahúzódott, beltengerré, majd tóvá zsugorodott.

A geológiai negyedkorban a területen egymást váltogatták a glaciális és interglaciális periódusok.

Az utóbbiak során az olvadó jégtakaró vizét a kialakuló ősfolyók, a Tisza, Szamos, Kraszna elődei az Érmellék törésvonala mentén vezették le a Körösök irányába. Nem, a Kraszna vezette le tehát az Ér vizét, hanem éppen fordítva, s ez gyakran mind a mai napig így van, hiszen a Kraszna vize nagy áradások idején még most is át-átcsap az Érbe az Ákos község közelében meglévő, zsilippel ellátott összekötő csatorna mentén.

Az ősfolyók a magukkal sodort iszonyú mennyiségű hordalékot hatalmas méretű törmelékkúpok formájában rakták le a területen, s ez a folyamat addig tartott, míg a Szatmár-beregisíkság fokozatos süllyedésének eredményeként a nagy folyók egymás után hagyták el az Ér mellékét, észak felé törve utat maguknak. A medencében visszamaradt törmelékkúpok kusza

rendszerében az aránylag kis vízhozamú Ér folyócska szabadon kanyargott, s mivel a terület esése is csekély, terjedelmes mocsárvilágot alakított ki, holtágak, morotvák, lápok, tavak beláthatatlan szövevényét, amelyekből szigetszerűen emelkedtek ki a porongok, amelyeket csak áradások idején borított el a víz. A vizes területeken gazdag mocsári növény- és állatvilág alakult ki, míg a szigeteket mocsári tölgyesek, a területet övező teraszokat pedig cseres tölgyesek foglalták el, amelyeknek szintén sajátos, és rendkívül gazdag állatvilága volt. Maga az Érmellék a már említett törésvonal mentén kialakult 50-60 km hosszúságú, 5-10 km szélességű völgyet, s az ezt övező teraszokat, valamint az egész tájegységet kelet felől határoló Érmelléki-dombvidéket foglalja magába. Északon a Kraszna, délen a Berettyó medencéje határolja. Északnyugaton a Nyírség homokbuckái nyúlnak be a területre, míg délnyugaton a lecsapolásig a Nagy-Sárrét mocsárvilágával egyesült.

Egy ilyen változatos, rendkívül gazdag élővilágú terület már a legrégebb idők óta magára

vonta az ember figyelmét. Ha a pattintott kőkorszakból még csak elszórtan kerültek elő leletek,

a csiszolt kőkorszak Körös- és Tisza-kultúrájának időszakából már települések maradványait sikerült a régészeknek megtalálni a medence egész hosszában. Az ezt követő rézkorszak leletei már szegényesebbek, ám annál jelentősebbek a bronzkori emlékek, hiszen erről a vidékről kapta a nevét a nagy területre kiterjedő Ottományi-kultúra, amelynek emberei megtelepedtek az Ér szigetein, s a kísértő teraszokon egyaránt. A Székelyhíd határában lévő Ökörvár-szigeten végzett ásatások során a vaddisznó-, őz-, szarvas-, bölény-maradványok mellett aprópénz nagyságú halpikkelyek tömege került elő, s nem véletlen, hogy a használati eszközök között méretes bronzhorgokat és agyagból égetett hálónehézékeket is találtak a régészek.

Az őskortól folyamatosan lakott terület élővilágát jelentősen megváltoztatta az ember. Először

csak az erdőségeket élte fel, hiszen ezek biztosították számára az építő- és tüzelőanyagot, de kellett a hely a szántóföldeknek, később a gyümölcsösöknek és szőlőskerteknek egyaránt, s

ezt az erdős, bozótos területek felégetésével sikerült elérnie. Ezek a beavatkozások egyelőre csak a szárazulatok, szigetek, teraszok eredeti élővilágát semmisítették meg, a mocsarak érintetlenek maradtak.

A lecsapolások a Tisza völgye általános vízrendezési munkálataival egy időben kezdődtek.⁴

A Nagy-Sárrét lecsapolása és a Berettyó medrének kialakítása 1852-ben indult meg, az Ér medrének kiásása pedig 1859-ben, ám tíz év alatt Pocsajtól, az Ér torkolatától csupán Bihardiószegig jutottak el, amikor is a munkálatok félbeszakadtak.

Az újabb beavatkozások csak az I. Világháborút követően kezdődtek el, amikor a trianoni határok védelmére megkezdték a II. Károlyról elnevezett erődvonal kialakítását. Ehhez Diószeg

és Éradony között kiásták az ú.n. Tankárkot, aminek töltését obekeknek nevezett vasbeton bunkerekkel rakták meg. A II. Világháborút követően az obekeket felrobbantották, a vasbeton

darabokat a környék lakossága hasznosította, lakóházak alapozásához hordta el. A mo csárvilágot még a tankcsapdának kialakított, a határral párhuzamosan futó kanális is csak részben károsította, nem úgy, mint a Ceaușescu-korszak nagy vívmányaként számon tartott teljes lecsapolás. Ennek során egy kb. 90 km hosszúságú főcsatornát, valamint összességében 700 km-t meghaladó hosszúságú mellékcsatorna hálózatot ástak ki, de nem sajnálták az energiát, hogy levezető csatornákat ássanak a legkisebb vízfoltok felszámolására is. Csupán a főcsatorna kialakításához 13,9 millió m³ földet kellett megmozgatni.

Ezzel aztán sikerült is tönkretenni, eltüntetni a hajdani csodálatos vízi világot. Az eredmény siralmas: teret nyert a szárazság, hiszen métereket esett a talajvíz szintje, jó néhány helyen megindult a szikesedés, megkezdődött a gátak közé szorított csatornák feltöltődése. De ami a legfájdalmasabb, az a mérhetetlen természetrombolás, hiszen szinte nyomtalanul eltűnt

a terület ékessége, a pótolhatatlan értékeket rejtő vízi élővilág, aminek messze földön nem volt párja.

A kis esés miatt különösen a nyári kisvizek idején alig van a víznek sodrása, erős a feltöltődés, s ha nem lesz pénz a folyamatos kotrásra, arra is van esély, hogy a terület ismét elmoocsarasodjék.

Esős időben nem ritka, hogy ismét elborítja a víz a régi mocsarak területét.

Az emberi beavatkozás egy másik, első pillantásra pozitív példája, hogy a homokbuckákat beerdősítették, de nem őshonos fajokkal, hanem az észak-amerikai eredetű tájidegen fehér

akáccal, amiből erőszakosan terjeszkedő invazív gyomfaj lett új hazájában.

A lecsapolás előtt a terület vegetációjának legjellegzetesebb képviselői a vízi és mocsári növénytársulások voltak. A mocsarakat a lecsapolás előtt nagy kiterjedésű nádasok és gyékényesek

szegélyezték, ezeknek ma már a maradványai is ritkaságszámba mennek. Az ártéri erdők közül megritkultak a fűzesek, de főleg az égeresek. Csak ritka tanúi maradtak egy-egy hagyásfa

formájában a nem is olyan régen kiterjedt területeket borító mocsári tölgyeseknek is. A mai kor erdei jórészt ültetettek, s legfeljebb az aljnövényzet elemei emlékeztetnek a hajdani erdőségekre.

Az állatvilág lecsapolás előtti állapotáról alig vannak ismereteink. Különösen hiányosak a gerinctelen faunára vonatkozó adatok, de a gerinces fauna többségére vonatkozó tudományos

értékű leírások is hiányoznak. Herman Ottó, a nagy polihisztor is elkerülte vidékünket, amikor

Magyarország halait és népi halászatát kutatva megfordult az Ecsedi-lápon és a Sárreéten is. A lecsapolást közvetlenül megelőző időszakból Bănărescu⁵ közöl néhány adatot a terület halfaunájáról. Hasonlóan kevés az adat a kétéltűekről, míg a terület hullőiről Frivaldszky, majd később Méhely közöl adatokat.

Legtöbb ismerettel az Érmellék madárfaunájáról rendelkezünk, köszönhetően Kovács Jánosnak,

a nyugalomba vonulása után Szalacson megtelepedett Afrika-kutatónak, valamint Dobay László neves zoológusnak, de leginkább Kovács János unokájának, dr. Andrassy Ernőnek.

Ez a tragikus sorsú, 1956-ban meghurcolt érmihályfalvi körorvos végezte a legalaposabb ornitológiai gyűjtőmunkát az Érmelléken. Az erre vonatkozó adatokat Béczy Tamás és Kovács Lajos nagyváradi muzeológus rendszerezte. Kovács Lajos számos gyűjtőutat tett az Érmelléken, rengeteg saját megfigyelési adattal gazdagította a vidék madárvilágára vonatkozó ismereteket.

A gerincesek közül az emlősöket 56 faj képviseli. Sünök, cickányok, vakond képviselik a rovarévoeket. 12 denevérfajt tartanak itt számon, köztük a patkósorrú, denevérek (Rhinolophus)

három fajtát, a hosszúfülű denevért (*Plecotus auritus*), a törpe denevért (*Pipistrellus pipistrellus*)

A mezei nyúl állománya változó, a vadászok mellett az orvadászok is ritkítják, de megszenvedte

a közelmúlt fölös vegyszerezésének káros hatásait is. A rágcsálók közül gyakoriak a mezei egerek, pockok, patkányok, az erdőkben a mókus és a mogyorós pele, s bár ritka, előfordul a földikutya (*Nannopalax leucodon*) is. Szép számmal van még hörcsög és ürge, annak ellenére,

hogyan nem is olyan rég a hörcsögölés még elterjedt népi foglalkozás volt a vidéken. Az Érben, de a mellékvizeiben is terjeszkedik az eredetileg prémjéért telepített észak-amerikai pézsmapocok

(*Ondatra zibethicus*). A ragadozók közül gyakorlatilag eltűnt a farkas, ritka a borz, gyakori viszont a róka. A vidra csak alkalmasszerűen fordul elő. Az erdők megritkulásával a kisragadozók,

nyest, hermelin, menyét, görény és a vadmacska állománya is megcsappant. Terjeszkedőben van a vaddisznó, stabil állománya van az őznek, ám egyre ritkább a szarvas.

A madarak közül Kováts Lajos 207 fajt sorol fel, amelyek közül 17,9% állandó, míg 43,5% a területen költő nyári vendég, 28,9%-ot képviselnek az átvonuló fajok, ami azt jelzi, hogy az Ér völgye rendkívüli fontossággal bír a madárvonulás szempontjából. Az élőhelyek szerinti megoszlás alapján az általa felsorolt fajok 43,6%-a, tehát majdnem fele a mocsári élőhelyekhez kötődik.

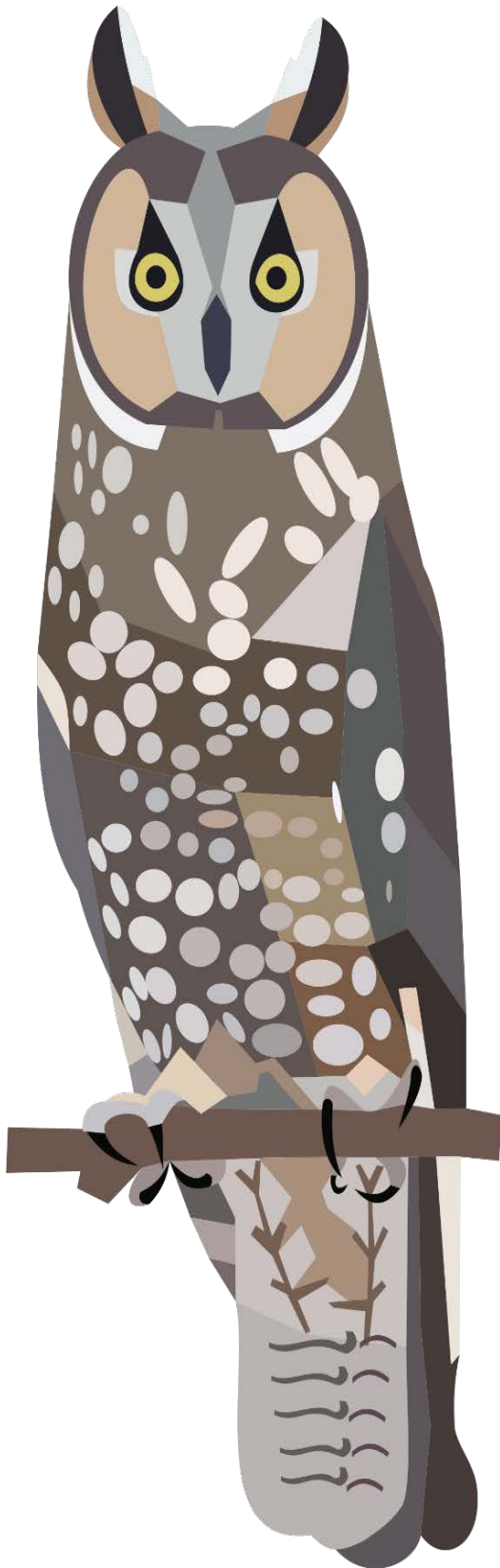
A 132 faj közül, amelyik az Érmelléken költ, vagy a szakirodalom tanúsága szerint költött, az említett szerző úgy találja, hogy 1966 és 1977 között, tehát a mocsárvilág lecsapolásának hatására eltűnt ezek 7,6%-a, eltűnőben van 21,2%, míg csökkenő tendenciát mutat 58,3%. A XIX. században, a nyíresek eltűnésével egy időben tűnt el a nyírfajd (*Lyrurus tetrix*), majd a mezőgazdaság térhódításával a túzok (*Otis tarda*) is elköltözött a területről, bár néha még feltűnik egy-egy kóborló példány.

A mocsarak lecsapolásával megszűnt a fészkelőhelye a batlának, kanalaszgémnek, függő- és barkós cinegének, ezek a fajok ma már alkalmi vendégként sem fordulnak elő a vidéken. Csak

átvonulóként jelentkezik a legtöbb vadliba, lilik és vadkacsa-faj, bár az 1970-es években még tőkés récék (*Anas platyrhynchos*) több százas tömegét láttuk őszi vonuláskor a Gálospetri melletti Hartyásban. A vonuló darvak már le se szállnak, bár valószínűleg költöttek is annak idején az összefüggő nádasokban. Alkalom adtán egy-egy hattyúpár még fészkel a szalacsi halastó nádszegélyében, s feltűnik néhány táplálékot kereső kiskócsag (*Egretta garzetta*) is a környéken.

Mezőgazdasági művelés alá kerültek a nem is olyan rég sirályok és szerkők hadának fészkelő helyet biztosító szigetek, s a számos ismert gémteléből is csak egy maradt meg Székelyhíd mellett, az érolaszi erdő százados tölgyfáin. Nappali ragadozó az egerészölyv (*Buteo buteo*), ami fészkel is a területen. Télen az északról érkező gatyás ölyv (*Buteo lagopus*) is megfigyelhető az út menti fákon, villanyoszlopokon. Gyakori fészkelő a vörös vércse (*Falco*

tinnunculus), a kékvércse (*Falco vespertinus*) viszont ritkaságszámba megy. Az erdők visszaszorulásával a héja (*Accipiter gentilis*) állománya is megfogyatkozott, s a nádasok eltűnésével hasonló sorsra jutottak a rétihéjék is.

A baglyok közül az erdei fülesbagoly (*Asio otus*)(**9.ábra**) jó néhány példánya szokott gyülekezni telente a parkok, templomkertek fáin, s bár kisebb számban, gyöngybagoly (*Tyto alba*) is fészkel a templomtornyokban, s a kuvik (*Athene noctua*) jellegzetes hangját is hallani lehet nyári éjszakákon.

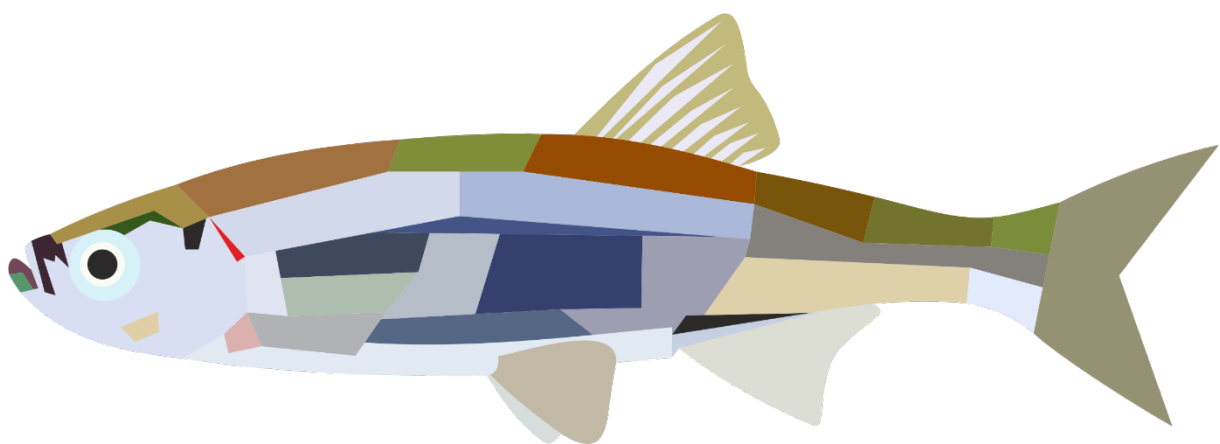
Az Érmellék hüllőfaunája szegényes. Az európaszerte erősen ritkuló mocsári teknős (*Emys orbicularis*) még elég gyakori a folyó egész hosszában, s a megmaradt vizes területeken egyaránt. A gyíkokat a gyakoribb fűggyík (*Lacerta agilis*) és a ritkább, mutatós zöldgyík (*L. viridis*) képviseli, míg a kígyók közül a rézszikló (*Coronella austriaca*) és a víziszikló (*Natrix natrix*) található meg. Farkos kétélűek közül a tarajos gőte (*Triturus cristatus*) és a pettyes gőte (*Lissotriton vulgaris*) még mindig gyakori a környéken. A békák közül elterjedt a levelibéka (*Hyla arborea*), míg a varangyok közül a zöld varangy (*Epiladea viridis*) a gyakoribb, de szaporodási időszakban látszik, hogy a barna varangy (*Bufo bufo*) sem ritka. Általános elterjedésű a sárgahasú unka (*Bombina variegata*), de a dombvidéki szakaszon a vöröshasú unka (*B. bombina*), sőt a két faj hibridje is előfordul. A barna ásóbéka (*Pelobates fuscus*) inkább a lazább talajú területeken található, de rejtőzködő életmódja miatt ritkán kerül szem elé. A mocsaras, nedves területeken még igen gyakori a tavi béka (*Pelophylax ridibunda*) és a kecskébéka (*P. esculenta*), az erdőkben pedig az erdei béka (*Rana dalmatina*). Nagyon megritkult, s néha kerül szem elé az egyik legszebb békafajunk, a szaporodás idején égszínkék nászruhában pompázó mocsári béka (*R. arvalis*). A levelibéka (*Hyla arborea*)

9. ábra Erdei fülesbagoly, Grafika:Berki Bettina

esőkerő koncertje is fel-felharsan még a lombok között.

Az Érmelléken 24 fajt tartanak számon, amelyekből 20 faj őshonos, 4 pedig betelepített idegen eredetű, ezek a razbóra (*Pseudorasbora parva*), ezüstkárász (*Carassius auratus*), törpeharcsa (*Ameiurus nebulosus*) és a naphal (*Lepomis gibbosus*). Már ekkor eltűnt a területről a lesőharcsa (*Silurus glanis*), megjelentek viszont olyan reofil elemek, mint a domolykó (*Leuciscus cephalus*) és halványfoltú küllő (*Gobio albipinnatus*).

A dombvidéki szakaszon olyan, a területről eddig nem ismert halfajokat is találtak, mint a nyúldomolykó (*Leuciscus leuciscus*), homoki küllő (*Gobio kessleri*) és kövicsík (*Barbatula barbatula*). Az egyes fajok egyedszámának általános csökkenése mellett felfedezhető volt a reofil halfajok térhódítása a stagnofil és limnofil fajok kárára. Eltűntek olyan fajok, mint a dévér (*Abramis brama*), széles kárász (*Carassius carassius*), compó (*Tinca tinca*) és vágódurbincs (*Gymnocephalus cernuus*), a síkvidéki szakaszon előkerült viszont a balin (*Aspius aspius*) és a széles durbincs (*Gymnocephalus baloni*), ezek új fajok a térség számára. Az új fajok beáramlása folyamatosan tart. 1997-ben fedeztem fel a fekete törpeharcsa (*Ameiurus melas*) jelenlétét az Érben, ami nem csak az Érmellék, hanem Románia számára is új fajnak bizonyult. Majd 2005-ben a tarka géb (*Proterorhinus marmoratus*) első példányát találták a horgászok. Míg az előző faj észak-amerikai eredetű, s a Magyarországra betelepített állománya kezdett el kelet felé terjeszkedni, addig az utóbbi őshonos Románia területén, hiszen egy ponto-kaspikus fajról van szó, ami a globális felmelegedés hatására indult el a Fekete-tenger partvidékéről fölfelé a Dunán és mellékfolyóin, s a Tisza, Körös, Berettyó közvetítésével jutott el ide. A legnagyobb értéket a terület halai közül a lápi póc (*Umbra krameri*) viseli. Szerencsére a nagy lecsapolási örület elcsitulásával is maradtak olyan területek, ahol ez a halfaj jól érzi magát a vidékünkön. Ugyancsak veszélyeztetett faj a kurta baing (**10. ábra**) (*Leucaspius delineatus*), amely változó számban, de állandóan jelen van a területen. Külön ki kell térnem a hajdan érmelléki specialitásnak számító réti csík (*Misgurnus fossilis*) esetére, ami a lecsapolás előtt akkora tömegben volt jelen a mocsarakban, hogy a halászok egy külön csoportja, a csíkászok fogták és értékesítették ipari mennyiségben, mára viszont csak töredék állományai maradtak fent egy-egy elszigetelt területen.

10. ábra: Kurta baing, Grafika: Berki Bettina

Érsemjén

Érsemjén bemutatása

Érsemjén (Șimian) Románia területén található, Magyarország Hajdú-Bihar megyéjével határos. Behatárolni két magyarországi és két romániai településsel lehet: Nyírábrány és Létavértes, illetve Érmihályfalva és Székelyhid között található. Az Érmellék nevű tájegység nyugati felén helyezkedik el, nyugatról a Nyírség homokbuckái, keletről az Ér völgye „fekete földje” határolja. Területe megközelítőleg 92 km², a lakosság 2480 fő .

Szántó János, egykori református pap feltételezte, hogy a település neve a „semlyes” szóból ered, ami mocsaras, ingoványos, süppedékes területre utal. Azonban valószínűbb, hogy az elnevezés a terület egykori birtokosaira utal, a Balogh-Semjén családra, tehát a név személynévből keletkezett. A település feltehetően a 10-11. században már létezett, először 1332-ben említik. Valószínűsíthető, hogy a tatárjárás után, IV. Béla uralma alatt indult el Érsemjén község fejlődése, azonban csak a 21. században kezdődtek el látványos infrastruktúráis változások. Óvoda, iskola, sportpálya is épült, katolikus és református templom, polgármesteri hivatal, park a falu központjában

Az Érmellék egykor gazdag flórája és faunája az emberi beavatkozásoknak köszönhetően napjainkra már csupán foltokban, egymástól távol maradtak fent. Érsemjén tagja a Bihar megyei helyi akciócsoportnak (HACS) és beletartozik az Ér síksága Natura 2000 területbe. Kételtűek, hüllők, gerinctelenek, emlősök, halak, madarak és számos növény számára biztosít élőhelyet. A területen számos európai jelentőségű madárfaj megtalálható, ragadozó madarak, vizes és pusztai élőhelyek madarai és erdőkben élők is. Többek között barna rétihéja (*Circus aeruginosus*), bakcsó (*Nycticorax nycticorax*), bölömbika (*Botaurus stellaris*), fekete harkály (*Dryocopus martius*), kis őrgébics (*Lanius minor*)

Növényzeti értékek

Magyar kökörcsin (*Pulsatilla pratensis* subsp. *hungarica*)

Fokozottan védett, lágyszárú, 5-30 cm magas növény. Szára selymes szőrökkel borított, felálló, nem elágazó. Tőlevelei szárnyasak és szőrösek, virágzaskor fejlődnek, de elszáradás után is jól felismerhetőek. Bókoló, harang alakú virágjaiból 3-5 darab található a tővön. A virág hat lepellevélből áll, kívül szőrös és lilás színű. A porzók csúcsa a lehajló leplekből kilóg. Csoportos aszmag termése van, virágzása április-májusban történik. Élő növény, termőhelye csupán a Nyírség nyíltabb, mészkerülő homokterületei, és azoknak a peremvidéke

Egyhajúvirág (*Bulbocodium vernum*)

A Zárwatermők (Angiospermatophyta) törzsébe és a Kikericsfélék családjába (Colchiaceae) tartozó, fokozottan védett tavaszi virágunk. Természetvédelmi értéke 250 000 Ft. 5-20 cm

magas, széles, hosszú, lándzsás alakú levelei vannak. Egy darab virága tőálló, színe a sötétlila, rózsaszín és fehér között változhat. Termése éretten sárgásbarna tok. Február közepétől április végéig virágzik. Közép-európai-kontinentális flóraelem, a Nyírségben előfordul. Mészkedvelő, megtalálható nyílt és zárt homoki tölgyesekben, tisztásokon, homokpusztagyepekben, valamint telepített akácokban él. Összekeverhető az őszi kikerics (*Colchicum autumnale*) ritka tavaszi változatával. (BARTHA, 2012)

Tarka sáfrány (*Crocus reticulatus*)

A Zárwatermők törzsébe tartozik, a Nőszirmfélék családjának a képviselője. 1982 óta védett, természetvédelmi értéke 10 000 Ft. Kistermetű 4-10 centiméteres növény, évelő, túlélő képlete a hagymagumó. Keskeny tőlevelei vannak, virága 6 tagú, a lepel színe a fehértől a liláig változhat. Tavasszal virágzik, termése tok. Pontusi-szubmediterrán flóraelem, hazánkban potenciálisan veszélyeztetett. Élőhelye a száraz tölgyesek, homoki gyepesek és ezek helyére telepített akácok, a Nyírségben nagyon ritka.

Ezüstperje (*Corynephorus canescens*)

Jellemzően homokpusztagyepes lakója. A Pázsitfűvek családjába (*Poaceae*) tartozó faj. 10-30 cm magas, évelő fűféle, a levelei szétállóak, merevek és halványzöld színűek. A levélhüvely vöröses színű, a nyelvecske kihegyesedő, a füzérkén két virág található, a toklász tövéből szálla ered és közepén szakállas ízület van, csúcsán megvastagodott, bunkós. Június-júliusban virágzik, szemtermése van

Állattani értékek

Homoki gyík (*Podarcis tauricus*)

6-8 cm hosszú, farka a testméretének kétszeresét is elérheti. A hímek hátán világos csík fut végig, melynek színe nászidőszakban változhat. Ezt a világos csíkot mindkét oldalon egy-egy barna sáv határolja, a hát oldalsó peremén, mindkét barna sáv közepén egy vajsárga, krémszínű, hullámos szélű vonal fut. A test hashoz közeli alsó felén fekete-fehér minta látható. A nőstények mintázata hasonló, csak kevésbé karakteres. Magyarországon a laza szerkezetű, száraz, homokos területeken fordul elő, ahol csekély a növényborítottság a talajon. Melegigényes faj, meleg időben, napsütötte részeken találkozhatunk vele. 1964 óta védett, természetvédelmi értéke 50 000 Ft

Elevenszülő gyík (*Zootoca vivipara*)

2012 óta fokozottan védett hullőnk, természetvédelmi értéke 100 000 Ft. 12-18 cm hosszú a farkával együtt, kistestű, zömök gyík. A hát barna színű, a gerincen sötét színű, barna vagy fekete folytonos vagy szakadozott csík fut. A hát két szélén sötétrel szaggatott világos, sárgás csík húzódik, hasuk sárgás vagy piszkos fehér, esetleg szürkés. A hímek színe élénkebb, fejük

vaskosabb a nőstényekénél. Síkvidékeken, alacsony fekvésű, nedvesebb, alacsony mikroklímájú élőhelyeken fordul elő, lápokban, mocsaras területeken

Gyurgyalag (*Merops apiaster*) (11. ábra)

A Gyurgyalagfélék családjának (Meropidae) egyetlen hazai képviselője. 1982-ben lett fokozottan védett, természetvédelmi értéke 100 000 Ft. A Szalakótaalakúak rendjének (Coraciiformes) madaraira jellemző módon színpompás madár, földbe vájt odvakban fészkel lösz- és homokfalakban. Csőre hosszú, lefelé görbül, csüdje rövid. Fészkelőhelyei a homokkitermelés miatt veszélyeztetettek, illetve a méhészek károsítják, azt gondolva, hogy a méheket nagy mennyiségben elfogyasztja

11. ábra Gyurgyalag, Fotó: Molnár Antal

Parti fecske (*Riparia riparia*)

A Verébalakúak rendjén (Passeriformes) belül, a Fecskefélék családjába (Hirundinidae) családjába tartozik, a legkisebb termetű fecske. A gyurgyalaghoz hasonlóan lösz- és homokfalakba fészkel, a folyók menti szakadt partfalakba készít költőüreget. A telepeit szintén a homokkitermelés veszélye fenyegeti

Kultúrtörténeti értékek

Emlékmúzeum

Kazinczy Ferenc, Fráter Lóránd és Csiha Kálmán emlékére jött létre, a múzeum épülete műemlék értékű. A helyiek által Roxin kúriaként ismert Bossányi kúria oszlopsoros, tornácos épület, a falu központjában áll. 2005 óta Érsemjén önkormányzata a tulajdonosa. 1991-ben csupán egy Kazinczy emlékszoba működött az egykori református fiúiskola épületében,

később helyezték át és bővítették ki. Az emlékházban egykor Kazinczy Ferenc élt, de nem itt született. 1994-ben nyílt meg Fráter Lóránd, egykori huszártiszt munkásságát bemutató kiállítás, a nótaszerzőhöz kapcsolódó dokumentumokkal, írásos emlékekkel, fényképekkel és az ő hangját őrző gramofonlemezekkel. 2004-ben a kiállítást el kellett költöztetni, ekkor került át az egykori Bossányi-kúria patinás épületébe. 2008-ban már ezen az új helyen kapott külön szobát Csiha Kálmán Erdély püspökének életét bemutató kiállítás

Szoborpark

Kazinczy szülőházával szemközti téren lett kialakítva, 1859-ben. Rendeltetése bemutatni a falu híres szülötteit: Kazinczy Ferenc, Fráter Lóránd és Csiha Kálmán mellszobrai tekinthetők meg-

Ökoturisztikai programcsomagok Bodaszőlő és Érsemjén környékén

Bodaszőlő és környéke (1-3-5 napos ökoturisztikai programok)

Bodaszőlői Pihenőház(12.,13. ábra)

Csodálatos környezetben, az erdő szívében várja a Bodaszőlői Pihenőház a kikapcsolódni vágyó vendégeket.

12. ábra Bodaszőlői Pihenőház, Fotó: Bodaszőlőért Egyesület

Az üdülő 32 fő részére nyújt kényelmes elhelyezést. 8 zuhanyzós szoba, melyből egy akadálymentesített, nagy társalgó, valamint felszerelt konyha biztosítja a gondtalan pihenést. Az üdülőház egy vagy többnapos rendezvények, családi események, óvodai, iskolai kirándulások, céges összejövetelek megrendezésére egyaránt kiváló lehetőséget kínál.

Programlehetőségek:

túrázás

erdei állatok megtekintése

látnivalók megtekintése lovas szekérrel

erdő- és vadgazdálkodási bemutató

kézműves foglalkozás

bográcsos ételek kóstolója

Szolgáltatások:

(előzetes egyeztetés szükséges)

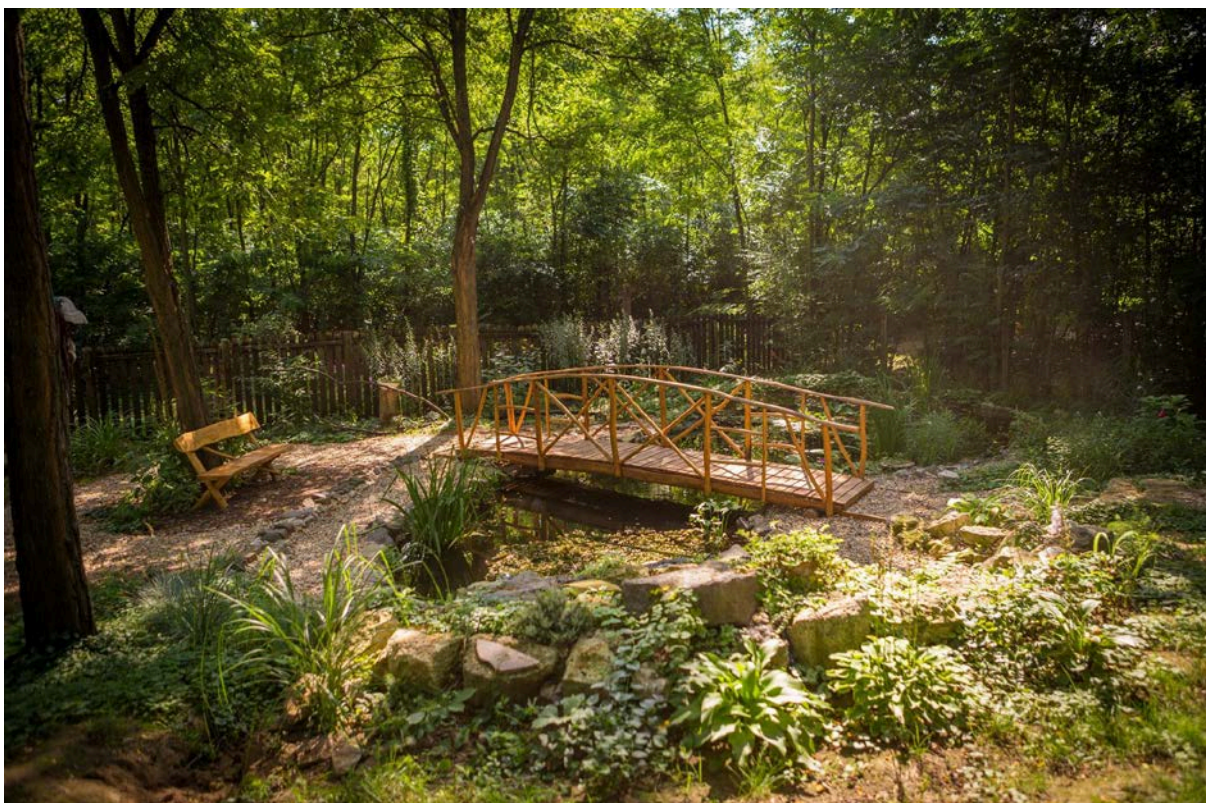
Szekerezés

Agyagedény készítés

Vesszőfonatok készítésének bemutatása

Erdőgazdálkodás és/vagy vadgazdálkodás előadások

Nappali és éjszakai vadmegfigyelés

13. ábra Bodaszőlői Pihenőház dísztava, Fotó: Bodaszőlőért Egyesület

Cím: 4220 Hajdúböszörmény Bodaszőlő

Telefon

+36 52 219 149; +36 20 346 57 76

E-mail

bodaszoloi.pihenohaz@gmail.com

GPS-koordináták

É 47.38' 43.59", K 21. 35' 39.04"

További programlehetőségek a közelben:

(1) VACKOR-TANÖSVÉNY (biciklivel, gyalog)

Az erdő élővilágát bemutató tanösvény , több kihelyezett információs táblával mutatja be az erdei életközösségeket, a védett ragadozó –és énekesmadarokat, és a területen előforduló védett –és gyógynövényeket. A tanösvényen egy kilátó található, amire felkapaszkodva jól belátható a környék és akár ragadozómadarak megfigyelésére is alkalmas. Ezen felül találunk még itt egy pihenő és tűzrakó helyet is, ami kiválóan alkalmas családi kirándulásokhoz, baráti összejövetelekhez. A tanösvény hossza 2 km, szintkülönbség nincs, könnyedén teljesíthető.

Javasolt időszak: az év minden szakában érdemes felkeresni, szabadon látogatható, ingyenes

Megközelítés és távolság: 47.680306, 21.619222

Bodaszőlőtől 19 km-re található, kerékpárral és helyi járatos autóbusszal a Kutasi-erdészház megállóhelyénél leszállva könnyen megközelíthető

(2) GYÖNGYVIRÁGOS-TÖLGYES HELYI JELENTŐSÉGŰ TERMÉSZETVÉDELMI TERÜLET BEJÁRÁSA (gyalog)

A böszörményi Gyöngyvirágos-tölgyes a Debrecen-Polgár közötti 35-ös főközlekedési út és a Debrecen-Nyíregyháza közötti 4-es számú főút között helyezkedik el. Az erdőrészeket a legközelebbi településtől, Bodaszőlőtől, északra kb. 1500 m megtétele után érhetjük el. A védett rész a Hajdúhadházi erdőszet működési területének déli határa mentén található. Az erdőtömböt két részre választja az erdőtagok között mesterséges folyosót létrehozó, Hajdúhadház felől érkező, - szocialista időkben Barátság névre keresztelt - gázvezeték kitisztított pásztyája. A két részlet teljes területe 12,5 ha. A védett terület a Dél-Nyírség kistáj nyugati szélén helyezkedik el. A felszínen jelentős kiemelkedések nem találhatóak, egységesen sík.

Javasolt időszak: az év minden szakában érdemes felkeresni, szabadon látogatható, ingyenes

Megközelítés és távolság: 47.650885, 21.600761

A Bodaszőlői Pihenőháztól mintegy 1,5 km távolságra találhatjuk, gyalogosan és kerékpárral könnyen megközelíthető

(3) TÓCÓ-VÖLGY HELYI JELENTŐSÉGŰ TERMÉSZETVÉDELMI TERÜLET BEJÁRÁSA (lovas kocsival,gyalogosan)

Natura 2000-es különleges természetmegőrzési terület. A Tóció-patak vonalán elterülő védett terület gazdag élővilággal rendelkezik. Túránk során megannyi védett lepkével találkozhatunk az üde réteken, ragadozómadarak és énekesmadarak is szép számmal megtalálhatóak , védett emlőseink közül a közönséges ürge és a nyugati földikutya is megfordul. Június elején pedig a csodás és ritka pompás kosborral, védett orchideafajunkkal találkozhatnak a kilátogatók.

Javasolt időszak: az év minden szakában érdemes felkeresni, szabadon látogatható, ingyenes

Megközelítés és távolság: Kerékpárral és autóbusszal, a Józsai megállónál leszállva, vonattal pedig a Tóció-völgy megállónál . A Bodaszőlői Pihenőháztól 12 km-re található.

(4) GYÓGYNÖVÉNY ISMERETI TÚRA ÉS FOGLALKOZÁS (gyalog)

Előzetes egyeztetés esetén gyógynövényismereti túrákra és foglalkozásokra is lehetőség van Bodaszőlőn. Májustól-októberig szervezünk túrákat, így a kora nyári és az őszi gyógynövényeket is megismerhetik az érdeklődők, másrészt az elő- és az utószezonban azok is ellátogathatnak ebbe a csodálatos környezetbe, akik a nyarat máshol töltötték. A gyógynövényismereti túrán alapos ismeretekkel gazdagodhatunk a gyógynövények világáról, botanikai jellemzőiről, gyűjtéséről, felhasználásáról.

Javasolt időszak: Májustól-októberig

Bővebb információ: info@zoldkor.net

(5) MADÁRVÉDELMI BERENDEZÉSEK (FOGLALKOZÁS, AZ ÜDÜLŐ UDVARÁN)

Előzetes egyeztetés alapján természetvédelmi szakember ismerteti a gyakoribb madárvédelmi berendezéseket, odútípusokat, itatókat, etetőket, az ezekben fészkelő madárfajokat, és a berendezések természetvédelmi jelentőségét. A foglalkozás során megtanulható a madár- és élővilágbarát kert létrehozása és ennek hasznossága.

Javasolt időszak: Májustól-októberig

Bővebb információ: info@zoldkor.net

(6) BEMUTATÓ MADÁRGYŰRŰZÉS (FOGLALKOZÁS, AZ ÜDÜLŐ UDVARÁN)

Madárgyűrűzés szakember segítségével, és az ehhez használt eszközök bemutatása. Megismerhetjük az erőben élő védett énekesmadarak jellemzőit, testfelépítésüket, életmódjukat, táplálkozási szokásaikat és testközelből figyelhetjük meg a madárgyűrűzés menetét. A gyűrűzőszakember ismerteti a madárvonulás kutatásban betöltött szerepét is a tevékenységnek.

Javasolt időszak: Májustól-októberig

Bővebb információ: info@zoldkor.net

(7) MADÁRODÚ-DENEVÉRODÚ ELLENŐRZÉS – KORÁBBAN KIHELYEZETT MŰODÚK FELKERESÉSÉVEL (GYALOG)

Természetvédelmi szakember mutatja be a különböző típusú mesterséges madár-és denevérodúkat. Az érdeklődők megismerhetik az erdő odúlakó élőlényeit, a műodúk természetvédelemben betöltött szerepét.

Javasolt időszak: Áprilistól- Júliusig

Bővebb információ: info@zoldkor.net

(8) AZ ERDŐ VAD- ÉS MADÁRVILÁGA (GYALOG)

A felkészült túravezetők a környékbeli erdők kivételes szerepét és különleges értékeit mutatják be. A túrázók megismerhetik a védett és Natura 2000-es erdő élővilágát és rejtett értékeit.

Javasolt időszak: Márciustól- Októberig

Bővebb információ: info@zoldkor.net

(9) ZELEMÉRI TEMPLOMROM (GYALOG)

A városi erdő jelzett turistaútja vezet Hajdúböszörmény legrégebbi műemlékéhez, a Zeleméri Csonkatoronyhoz, mely a várostól délkeletre, 10,5 km-re, Debrecen és Hajdúböszörmény között található.

Autóbusszala 35. számú főútról elérhető; Bodaszőlő felé létére közelíthető meg, vonattal Debrecenből és Hajdúböszörményből is megközelíthető.

Zelemér középkori templomának romja és az alatta lévő domb – kunhalom –, mint helyi jelentőségű természeti érték, 1981 óta védett.

Javasolt időszak: egész évben

Bővebb információ: info@zoldkor.net

Megközelítés és távolság: 6 km a Bodaszőlői Pihenőháztól, bicikli, gyalog

(10) BALTAZÁR DEZSŐ PÜSPÖK EGYKORI KÚRIÁJÁNAK FELKERESÉSE (GYALOG)

A 19. század körül épülhetett tanyának, amely körül kialakult a majorság. Az első világháború után az épület Baltazár Dezső püspök birtokában volt, ő újíttotta fel és épített hozzá két szárnyat és hozta létre a parkot a kúria körül. A nagyméretű kúria inkább egy kastélyra hasonlít, a környék nemesi és értelmiségi családjai közösségi összejöveteleket, püspöki megbeszéléseket tartottak itt vagy csupán pihenés céljára használták. 1945-ben az államosítások alatt, a Baltazár család kezében maradt, az állapota folyamatosan romlott. A nyolcvanas évek elején, 1982-1986 között felújították és az eredetihez hasonló módon, sok eredeti bútorttal rendezték be, ezzel visszahozva egykori arculatát.

Javasolt időszak: egész évben (előzetes bejelentkezéssel)

Bővebb információ: info@zoldkor.net

Megközelítés és távolság: 15 km a Bodaszőlői Pihenőháztól

(11) LÁTOGATÁS A BELSŐ-ERDEI ERDÉSZHÁZHOZ (VADÁSZHATÓ ERDEI NAGYVADAK BEMUTATÓJA)

(LOVASKOCSIVAL, VAGY BICIKLIVEL)

A program során bemutatásra kerül az erdő, mint a nagyvadak élőhelye (kirándulás és bemutató) és a vadászati-,vadgazdálkodási berendezések.

A programon a következő fajokkal találkozhatunk:

Őz (14. ábra)

Az őz Magyarország teljes területén előfordul. Az alföldi területeken a jelenlegi sűrűséget az 1960-as évek második felében és az 1970-es években érte el. Korábban inkább a domb- és hegyvidéki, erdősültebb területeken éltek nagyobb állományai. Az

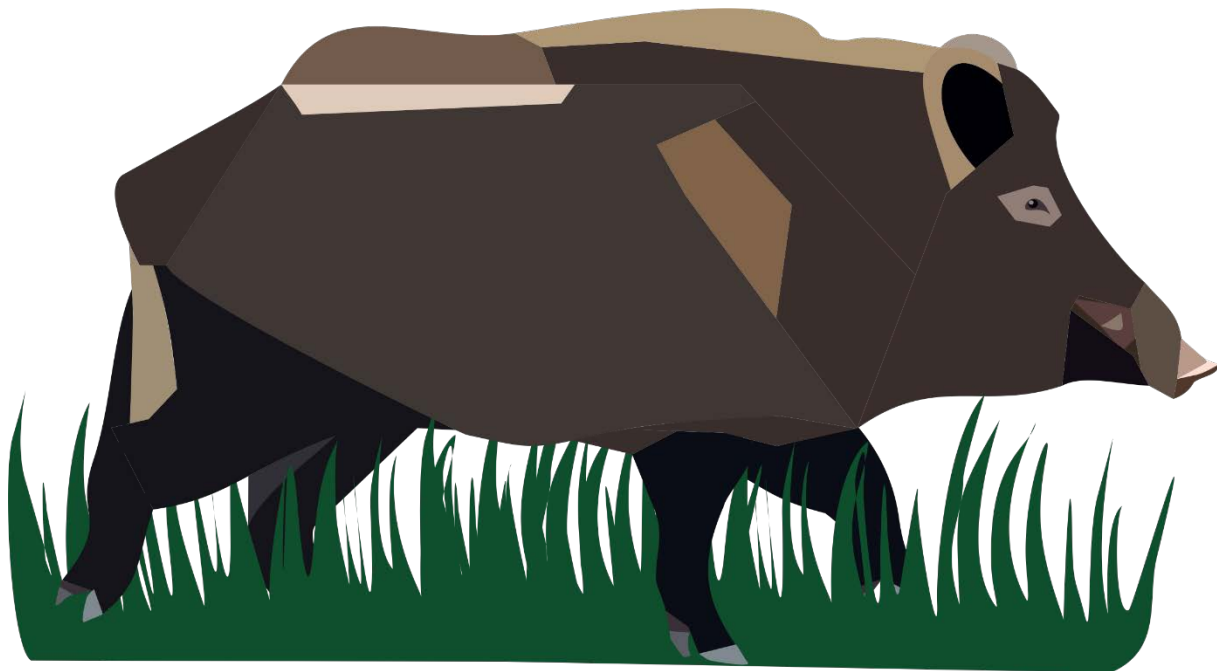
14. ábra: Őz, Grafika: Berki Bettina

európai őz testhossza 95-135 centiméter, farka nagyon rövid, mindössze néhány centiméter, tömege Közép-Európában 15-30 kilogramm. A bakokat kis agancsuk alapján egyértelműen fel lehet ismerni. Meredeken emelkedik ki a homlokból, és az igazi szarvasokénál kevésbé irányul hátra, inkább felfelé. Eltekintve az Európába betelepített muntyákszarvastól és a Kínából idekerült vízióztól, nagyon finom alkatú, kecses testével, vékony, hosszú lábával és hosszú, karcsú nyakával az őz a szarvasfélék legkisebb európai képviselője. Fara felé

enyhén nehezedő teste lehetővé teszi, hogy könnyedén bujkáljon a bozótban és az aljnövényzetben.

Az őz tömege és testméretei, valamint agancsképződése szoros összefüggésben állnak a helyi adottságokkal és a gondozással. Az átlagértékek tehát nem jellemzik egészen jól a tényleges viszonyokat. Amikor az őz megkapja téli bundáját, színezete szembetűnően megváltozik, a vörhenyesbarna nyári bundát szürkésbarnára cseréli fel. Ilyenkor a combok hátulsó felén lévő „tükör” csaknem egészen fehérnek tűnik, míg nyáron sárgásfehér alapszínű. Az állat rövid farkát a tükör szőrzete szinte teljesen eltakarja. Alkalmilag feketés példányok is előfordulnak, fehérek (albínók) nagyon ritkán. A gidák gyerekruhája fehér és fekete foltokkal mintázott, bundájuk később világosvörös-barnás színűre változik. A sutának a bakkal ellentétben nincs agancsa.

Vaddisznó (15. ábra)

15. ábra Vaddisznó, Grafika: Berki Bettina

Testhossza 90-200 centiméter, farka vékony, 15–40 cm hosszú, marmagassága 55-110 centiméter, tömege 50-190 kilogramm (kanok) és 44–160 kg (kocák). A vaddisznók egyes vidékeken még ennél lényegesen súlyosabbak is lehetnek, Oroszországban például elérhetik a 320 kg-ot is. Ezzel szemben a dél-európai vaddisznók alig fele akkorák. Az ismert ökológiai szabályt követik, amely szerint egy-egy faj példányai a melegebb vidéken kisebbek és könnyebbek, mint a hidegebb tájakon. Küllemét és megjelenését tekintve a vaddisznót egyetlen más vadon élő európai állatfajjal nem lehet összetéveszteni. Színezete a csaknem feketétől a barnászörösig és a homoksínűig változik, ezt részben a környéken uralkodó talajsínre lehet visszavezetni, a vaddisznók ugyanis előszeretettel dagonyáznak. A malacok jellegzetes hosszanti csíkokkal mintázottak. A kanok súlya jelentősen felülmúlja a kocákét, de elsősorban mégis az évről évre jobban kiálló szemfogaik (agyaraik) tűnnek fel. Az alsók gyenge ívben felfelé nőnek, míg a felsők felfelé hajlanak, és így ezekkel párhuzamosan helyezkednek el. Félelmetes fegyvert jelentenek, mert az agyarpárok koptatják, fenik egymást, és így egyre élesebbé és hegyesebbé válnak. A vaddisznók jelenlétére utal jellegzetes szaguk is, amelyet jó széllel viszonylag távolról megérezhetünk, de túrásaik ugyancsak elárulják őket.

Európai dámvad

Testhossza 130–165 cm, farokhossza 16–19 cm, marmagassága 75–110 cm, testtömege 60–125 kg (bika) és 30–50 kg (tehén). A dámszarvas hosszúra nyúlt, lapátszerű agancsa jelentősen különbözik minden más szarvasétól. Mindkét nem felnőttkori bundáján vörösesbarna alapon sorokba rendezett fehér pöttyöket találunk. A világos formáktól kezdve a teljesen fehér alakig sokféle változat fordul elő. De sötétbarna állatok is vannak, főleg a vadsparkokban tartott dámszarvasok között. Nyáron a szőrzet vékony és sima. Télen a fejtető, a nyak és a fülek barnásszürkék lesznek; a hát és az oldalak feketések; a szőrzet vastag és durva. A fehér állatok egy évszakban sem változtatják meg színüket, és télen csak hosszabb szőrzetükkel tűnnek ki. Néhány szarvas már fiatal korában is sárgás bundát visel, ritkán fekete példányok is előfordulnak. A fartükör fehérrel és feketével keretezett. A dámszarvas 12-16 évig is élhet. Más szarvasokkal szemben feltűnő a hosszabb farok. A nőstény állatokat könnyű összetéveszteni a pettyes vagy a szikaszarvasokkal.

Javasolt időszak: egész évben (előzetes bejelentkezéssel)

Bővebb információ: info@zoldkor.net

Megközelítés és távolság: 8 km a Bodaszőlői Pihenőháztól

(12) DEBRECENI EGYETEM BOTANIKUS KERTJE (gyalog)

A Debreceni Egyetem főépülete mögött 15,5 hektáron elterülő létesítményben közel 6000 növényfajt tartanak nyilván. A kertben több mint 750 fásszárú fajt tartalmazó arborétum, benne a világon ma ismert négy cédrusfaj, különleges lágyszárú és trópusi gyűjtemények, valamint a Nyírség egyik legértékesebb növénytársulása, az úgynevezett gyöngyvirágos tölgyes nyújt különleges élményt. Messze földön híres a kert kaktusz- és pozsgás-gyűjteménye, mely mintegy 1300 kaktusz- és 1000 egyéb pozsgás fajával Kelet-Közép Európa egyik legnagyobbika.

Nyitva tartás:

Arborétum:

Nyári időszakban (március 21. - október 20.) minden nap 8.00-18.00

Téli időszakban (október 21. - március 20.) minden nap 8.00-16.00

Pálmaház: Egész héten (ünnepeken is) 8.00-15.00

ELÉRHETŐSÉG

Cím

Debrecen, Egyetem tér 1

Telefon

+36 52/512-900/22421

E-mail

botanikuskert@detek.unideb.hu

Web

botkert.unideb.hu

Megközelítés és távolság: 20 km a Bodaszőlői Pihenőháztól

(13) Nagyerdei Kultúrpark

A debreceni Nagyerdő varázslatos fái közé megálmodott intézmény 1958 óta várja vendégeit. A vidéki kertek sorában elsőként alapított állatkert az elmúlt évtizedek alatt szervesen beépült a város és az erdő életébe. Az alapítás kori kicsiny terület bővülésével ma már 17 hektáron mutatja be öt földrész 170 fájának mintegy 900 példányát.

Az állatkertek szerepe az elmúlt évtizedben jelentősen megváltozott, egyre inkább bárkaszerepet töltenek be az élővilág megőrzésében. Megújult és izgalmas feladatoknak igyekszik megfelelni az önálló szakterületté vált zoopedagógia. Kicsik és nagyok számára az önálló „felfedezések” élményét, az állatvilág, a természet titkaiba történő bepillantás közvetlen, személyesen megtapasztalható varázsát is megismerhetik a résztvevők az állatkerti foglalkozásokon, szakvezetések, a zoológiai szaktáborokon, vetélkedőkön és a jeles napok rendezvényein.

Napjaink látogatói az elmúlt évtizedekben épült régi kifutók mellett egy dinamikusan átalakuló kert, új „élőhely”-típusú bemutatóit is láthatják. Ezek a bemutatók már természetközeli környezetben, az állatok természetes viselkedésének megfigyelését is lehetővé teszik, és az ilyen körülmények között élő fajok számára a korábbiaknál lényegesen nagyobb jólétet, jobb közérzetet biztosítanak. A kert különleges értékei közé tartoznak a fehérkezű gibbonok. Jerry és Lenocska elsőként alapítottak az országban eredményesen gyarapodó családot.

A nílusi vízilópar, Linda és Szigfrid lánya, vezérnősténnyé nőtte ki magát az amerikai San Diegó-i Disneylandben. A látogatók kedvencei a feketefejú pókmajmok, a kétujjú lajhárok, és a recés zsiráf. Madarak között Magyarországon csak itt láthatóak a nyerges gólyák és fuvolázómadár. Az állatkert 1961-től összevonva működik a Vidámparkkal, Nagyerdei Kultúrpark néven.

A Vidámpark 21 játéküzemével a régió legnagyobb és legrövidebb intézménye. A Kultúrpark területe 1994-től természetvédelmi oltalom alatt áll és az itt megtalálható 341 növényfajával egyre inkább betölti a növénykerti feladatokat. Az intézmény alapító tagja a

Magyar Állatkertek Szövetségének és 1994-től teljes jogú tagja a kontinens legrangosabb szakmai szervezetének, az Európai Akváriumok és Állatkertek Szövetségének. Kívánom, hogy sétái során visszatérő vendégként is fedezze fel a debreceni Nagyerdőben a nagyvilág ezernyi csodáját és értékét.

Megközelíthetőség: 21 km a Bodaszőlői Pihenőháztól, helyi járat, majd Debrecenből 10, 12, 13, 22, 24 buszokkal és 1-es villamossal

A gépjárművel érkező látogatóinknak a következő parkolási lehetőségeket tudjuk ajánlani:

- az Oláh Gábor utcai parkoló (díjtalan)
- a Nagyerdei körút északi oldalán a Stadion felőli parkoló (díjtalan)
- Ady Endre úti parkoló (hétköznap fizetős, hétvégén és ünnepnapokon díjtalan a parkolás)
- a Pallagi úti parkoló (fizetős)
- Nagyerdei mélygarázs Vigadó tér (fizetős)

Az állatkertbe érkező kirándulóbuszok számára - előzetes bejelentkezést követően - ingyenes parkolási lehetőséget biztosítunk a Nagyerdei Stadion parkolójában.

Házi kedvenceket - állategészségügyi okokból - látogatóink a területre nem hozhatnak be. Ez alól csak az igazolvánnyal rendelkező vakvezető kutyák képeznek kivételt, amennyiben látássérült embert vezetnek.

Cím: 4032 Debrecen, Ady Endre út 1.
Telefonszám: 06 52/310-065; 06 52/413-515
Email: info@zoodebrecen.hu

(14) Erdőpusztai Bemutatóház

A Debreceni Erdőpuszták a várostól keletre, mintegy 10 kilométer távolságban, félkörívben terülnek el. A Diószegi úton a 30-as számú autóbuszról a Panoráma út kereszteződésében leszállva és északi irányba elindulva egy magaslatra érve hirtelen a természetjáró szemébe tűnik a Tóth Dezső által 1982-ben tervezett, az Erdőpuszták természeti arculatához jól illő Tájház, a Bánki pihenőcentrum.

A Bánki pihenőcentrum, mint oktatási központ legfontosabb eleme az Arborétum. Ez valamint a hozzá tartozó tanösvény feladata többcélú. Elsősorban a tájegységünkben eredményesen telepíthető fás szárú növények – lombosfák, cserjék és tűlevelűek-bemutatására szolgál. Az Arborétum növényzete egyben hasznos tapasztalatokat nyújt a szakemberek számára számos nem őshonos növényfajták, exóták, telepíthető fajok igényeire. A létesítmény a látogatóknak nem csupán botanikai, dendrológiai és tájképi élményeket kínál, hanem a bemutatóház kiállításai révén a táj népének életmódjával, gazdálkodási emlékeivel, botanikai, rovar- és madártani ritkaságaival és régészeti leleteivel is alkalom nyílik megismerkedni.

A 15 hektáros fűvészkert elsősorban fagyűjteményből, lombos, fenyő- és cserjefélékből áll, 1978-as kialakításakor 1200 fenyő, lomb és cserje csemetéjét ültették el. Az arborétumot 1989-ben valósították meg, amely a közép-európai flóratérület 16 flóratartományának bemutató helye. Az Arborétum védett környezetének köszönhetően nem csak gondosan ápolt változatos növényzet, hanem gazdag rovar,- madárvilággal, kisebb gerinces állatokkal, emlősökkel, kételtűekkel is találkozhat a látogató.

Javasolt időszak: Márciustól-Októberig

Megközelítés és távolság: 30 km a Bodaszőlői Pihenőháztól, autóbusszal

Nyitva tartás:

Nyári időszámítás szerint 9 órától 18 óráig, téli időszámítás szerint 9 órától 16 óráig.

Belépőjegy:

felnőtt: 500 forint

diák, nyugdíjas: 200 forint

tűzrakóhelyhez
tűzifa: 1300 forint

Cím: 4079 Debrecen, Fancsika tanya 93/A.

Információ: 52-441-118

E - mail tajhaz@nyirerdo.axelero.net

[LÁTOGATÓI ADATLAP](#)

(15) Fancsikai templomrom

A Fancsikai kerület az Árpád-kori Fancsika faluról kapta a nevét, mely Foncs-Fancs személynévből eredeztethető. A környéken történő megtelepedést a XII század elejére teszik. Fancsika falu helyét Zoltai Lajos és Balogh István is kutatta, de teljes bizonyossággal Módy György régész-történész pontosította. Az 1550-es években itt több mint kétszáz lélek

élt, a törökök 1574-ben pusztíthatták el. A falu templomát azon a homokdombon találták meg, amelyet az 1920-as években Templomhegy néven ismertek és magánbirtok volt. A település helyét és kiterjedését Módy György ásátással bizonyította, miszerint az Árpád-kori falu temploma, temetője és belső telkei a Diószegi úttól délre a nagykiterjedésű homokdombon helyezkedtek el.

Az alaprajz, a méretek és az alapozási technika alapján Módy megállapította, hogy a templom már a XII. század közepén állt. Ezt erősítette meg, hogy a már feldúlt sírokból II. Béla (1172-1196) korából származó királyi veretű rézpénz került elő.

Javasolt időszak: Márciustól-Októberig

Megközelítés és távolság: 30 km a Bodaszőlői Pihenőháztól, autóbusszal, vonattal

(16) Nagycserei Kőrises Arborétum

A „Nagycserei Kőrises” arborétum Debrecentől keletre, a 48-as út északi oldalán, Nagycsere településrészről északra található. Az erdő lelkét egy idős tölgy-kőrisszil ligeterdő állomány alkotja, melynek mélyebb, tavasszal vízben álló részein a magyar kőrisszil túlsúlyba. Ez az állomány a Nyírség legszebb ligeterdői közé tartozik. Átfolyik rajta egy nyírvízlecsapoló csatorna, melyen - a vízmegtartás érdekében - Debrecen Önkormányzata egy zsilipet hozott létre. Az arborétum kialakítása 1954-ben kezdődött: Szabó Pál erdőmérnök, a Nagycserei Erdészet néhai erdőművelési műszaki vezetője kezdte el a munkát, amit később Tóth József folytatott. Kezdeményezésére a 38 hektáros természetvédelmi védett területet körülvevő fenyőgyűjteményt - mint védőállományt - az arborétumhoz csatolták. Az erdészek ma is „Szabó Pál emlékerdő” néven ismerik, és egy fából készült emlékmű őrzi az alapító emlékét. Az öreg erdőhöz nyugaton fiatal tölgyesek és nyarasok csatlakoznak.

Az erdő alján jégkori maradványként találkozhatunk a fehér zászpa (*Veratrum album*) kisebb állományaival. Nagy, kanalas levelei redőzöttek. Akár másfél méter magasra is megnövő lágyszárú, virágait vaskos fűrtben hozza. Szálanként fordul elő a szárazabb térszíneken a nagyzezerjófű (*Dictamnus albus*) és az erdei borkóró (*Thalictrum aquilegifolium*). A fiatalabb nyaras aljnövényzetében alig lehet észrevenni egyik zöld virágú orchideánkat, a békakontyot (*Listera ovata*). A terület madárvilága gazdag. Előfordul ragadozó madarunk, a héja a fehér rokonánál jóval rejtettebb életmódot folytató fekete gólya és legnagyobb harkályfajunk, a fekete harkály. A legszebb, idős erdő rész – a károsítások elkerülésének érdekében – bekerítésre került.

Javasolt időszak: Márciustól-Októberig

Megközelítés és távolság: 33 km a Bodaszőlői Pihenőháztól, autóval

(17) Borostyán-tanösvény a Debreceni Nagyerdőn

A Debreceni Erdészet központjának tőszomszédságában 11 állomásból álló tanösvényen tehetünk sétát . Modern, interaktív – esetenként napkollektorral ellátott – táblák segítségével ismerhetik meg a gyerekek a térségre jellemző állatokat, növényeket. A Nagyerdei Erdészeti Erdei Iskola munkatársai mágneses táblák segítségével mutatják be az erdő szintjeit, az ehető és mérgező gombafajokat. A tanösvényen apró- és nagyvadetető, valamint magasles is helyet kapott. A környezettudatosságra nevelést komposztáló és szelektív hulladékgyűjtő segíti.

Javasolt időszak: Márciustól-Októberig

Megközelítés és távolság: 18 km a Bodaszőlői Pihenőháztól, vonattal, autóbusszal

További információ és elérhetőség:

4034	-		Debrecen
Kartács		utca	25.
Telefon:	+36	52	500-430
Fax:	+36	52	500-434
E-mail:	debrecen@nyirerdo.hu		

ÉRSEMJÉN és KÖRNYÉKE ökoturisztikai programajánló

(1) Kazinczy Ferenc emlékház ,Fráter Lóránt egykori kúria épületének felkeresése

Bár az igény már korábban megformálódott egy érsemjéni Kazinczy emlékhely kialakítására, erre csak az 1989 decemberében bekövetkezett rendszerváltást követően nyílt lehetőség. A Kazinczy Ferenc emlékszobát eredetileg 1991-ben hozták létre a falu központjában található, volt református fiúiskola épületében. Hivatalos átadására 1991. augusztus 25-én, a negyedik érsemjéni Kazinczy emlékűnnep alkalmával került sor. (Az első emlékűnnep megrendezésére születésének centenáriumán, 1859-ben, a másodikra mellszobrának avatása kapcsán 1907-ben, míg a harmadik megszervezésére halálának centenáriumán 1931-ben került sor.) Az emlékszoba és a későbbi kiállítások kezelésének szerepét Érsemjén Önkormányzata vállalta fel.

Megemlítendő, hogy Kazinczy személyes tárgyai az anyaországban maradtak, érsemjéni tartózkodásának sajnálatos módon nem maradtak tárgyi emlékei, így a kiállítást Kazinczy életének fontos momentumait bemutató dokumentumok, valamint festmények és grafikák felhasználásával hozták létre.

A kiállítás 1994-ben Fráter Lóránd emlékszobával bővült. Fráter, az egyik legkiválóbb és legismertebb magyar nótaszerző tulajdonképpen huszártiszt volt, de nevét mára már teljesen a nóták világához kötik. Az ő emlékkiállítása is a református fiúiskolába került, a Kazinczy emlékszoba szomszédságába. Kezdetben, a Fráter emlékszoba gyűjteménye igen szerény volt, azonban az évek folyamán, a kutatások elmélyülésével, folyamatosan bővült. A Fráter-kiállítás gerincét is az életéhez köthető dokumentumok, fényképek alkotják, ehhez járulnak hozzá a valószínűleg az 1928-as amerikai koncertkörút alkalmával készült, Fráter nótáit és énekhangját őrző gramofonlemezek. Az emlékszoba északi falára került az eredetileg (1942-ben) Szamosújváron, a huszárlaktanya falán, Fráter Lóránd emlékére elhelyezett emléktábla, mely később eltűnt. 1992-ben talált rá Tolnay Tibor, nagyváradi festőművész, aki a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaságnak adta át. Így 1994. december 4-én sor kerülhetett az emléktábla és az emlékszoba együttes felavatására.

2004-ben az érsemjéni református gyülekezet visszakapta az addig önkormányzati tulajdonban lévő fiúiskola épületét, amely több mint egy évtizeden át adott otthont az emlékszobáknak. Ezért a kiállításoknak új épületet kellett keresni. Szempont volt, hogy az új épület szintén a falu központjában legyen. A választás az akkor nemrégiben elhunyt Moř Augustin házára esett (eredetileg Bossányi-kúria volt), amely amellet, hogy központi fekvésű, egyike a falu legpatinásabb épületeinek. 2004-ben Érsemjén Önkormányzata megvásárolta a műemlék értékű kúriát és megkezdte a felújítási munkálatokat.

Az új székhely átadására 2005 áprilisában került sor. Az alkalomra Csorba Terézia tanárnő, több éves kutatás eredményeit felhasználva, értékes dokumentumokkal bővítette ki a Fráter Lóránd kiállítást, létrehozva egy új emlékszobát is, amelyik a bővebb Fráter család történetével és kiemelkedő személyiségeivel foglalkozik.

Az új székhelyre költözött intézmény kiállításai 2008-ban tovább bővültek, így jött létre a Csiha Kálmán emlékszoba. Az érsemjéni önkormányzat elérte, hogy az emlékház államilag elismert múzeummá váljon. 2009-ben megszerezték a működési engedélyt, fenntartója a helyi önkormányzat lett.

A rendelkezésre álló források alapján valószínűsíthető, hogy az emlékmúzeum épülete a XVIII. század végén épült, első tulajdonosa Bossányi János, Kazinczy anyai nagypapjának a bátyja volt. Utolsó birtokosától, a Mot családtól vásárolta meg az L-alaprajzú, műemlék értékű épületet 2004-ben Érsemjén Önkormányzata.

Az eddigi kutatások szerint Kazinczy 1801 és 1806 között ebben a házban lakott. A "diáriumnak" (naplónak) nevezett egyik munkájában lerajzolta az épület alaprajzát, amely megegyezik a mai emlékház alaprajzával. Ugyanebben a munkájában említi, hogy családi okokból a fenti időszakban az általa lerajzolt házban élt.

Egyes források szerint Kazinczy több ízben is, illetve huzamosabb ideig megszállt itt feleségével, Török Sophie-val együtt. Az első teremben 2 emléktábla került elhelyezésre. Az egyik, fent leírtak szerint korábban eltűnt, majd megtalált tábla Fráter Lóránd emlékét őrzi.

Ugyanebben a teremben látható az egykoron Kazinczy szülőházán 1859-ben elhelyezett gránit emléktábla is, amely előzőleg a református templomban várta, hogy újra nyíltan hirdethesse a nyelvújító semjéni kötődését.

A második teremben Kazinczy magánéletével és munkásságával kapcsolatos íratok, fényképes dokumentumok és egyéb tárgyak tekinthetők meg.

Kazinczy Ferenc 1759-ben született a Bihar vármegyei Érsemjénben középnemesi család sarjaként. Szülei közül édesanyja, Bossányi Zsuzsanna volt érsemjéni. A kis Kazinczy anyai nagypapjánál nevelkedett hétéves koráig, azután Alsóregmecre költözött édesapjához, Kazinczy Józsefhez.

Kazinczyt a magyar irodalomtörténet a hazai nyelvújítás vezéralakjaként, korának nagy irodalomszervezőjeként tartja nyilván. Ő indított elsőként magyar nyelvű irodalmi folyóiratokat. Munkáiban előtérbe került az ízlés nevelése, a választékos stílus, a nyugati irodalmi minták követésének igénye és fontosságának hirdetése. A jelentős nyugati írók műveinek fordítását a magyar nyelv gazdagítása miatt is elsőrendű feladatának tartotta. Ezt a munkásságát egyben a születő magyar nyelvű színjátszás szolgálatába igyekezett állítani, ezzel jelentősen megelőzte kora magyar irodalmi életét. A nyelvújítás jegyében vallotta, hogy az írónak szabadságában áll új szavak alkotása, hogy a nyelvet szebbé, kifejezőbbé tegye, alkalmassá az új ismeretek befogadására. Kiterjedt levelezésével irányítója volt az irodalmi életnek, amíg ezt a szerepet át nem vette tőle a Pesten tömörülő fiatalabb írónemzedék.

Életművéből prózai alkotásai: emlékiratai, útirajzai, valamint levelei bizonyultak a leginkább maradandónak. Mintegy 45 évet átfogó emlékiratában életének eseményeit meséli el, bemutatja szellemi fejlődésének, íróvá érlelődésének fontosabb állomásait. Szemléletesen

megrajzolt helyszínek, alakok, élethelyzetek váltakoznak benne, és közben megelevenedik a századvég kora, társadalmi élete. Börtönéveit, életének ezt a tragikus hat és fél évét külön írta meg. A Fogságom naplója című írásában, amely 19. századi magyar emlékirat-irodalom kiemelkedő alkotása. Kritikusai, ismerői Kazinczy legjelentősebb művének levelezését tartják. Több mint 6000 levele ismeretes, leveleit irodalmi szintű alkotásokként értékelik.

A szülőházat ábrázoló képek szomszédságában láthatóak Kazinczy bányácskai (ma Széphalom) házáról készült ábrázolások is. A ház Kazinczy tervei alapján készült, építését 1790-ben kezdte meg, azonban a birtokbavétel a több mint hatéves raboskodása miatt 1806-ig váratott magára. Az épület ma már szintén nem áll, helyére épült a Kazinczy emlécsarnok Ybl Miklós tervei alapján. Kazinczy a magyar jakobinus mozgalommal való kapcsolata miatt került fogságba, hat és fél évet raboskodott Brünn, Kufstein és Munkács börtöneiben. A kiállításon a fent említett börtönök közül Kufstein váráról látható korabeli ábrázolás, amelyet Kazinczy kor- és pályatársainak portréi vesznek körül.

Tovább haladva a termen, Kazinczy nyelvújítással kapcsolatos munkái közül tekinthető meg néhány kiadvány borítója. Nyelvújító törekvései nemcsak támogatókra találtak, hanem ellenségeket is szereztek számára, nem véletlen, hogy nyelvújítási harcról beszélhetünk. E harc kezdetének a "Tövisék és virágok" (1811) című epigrammakötetének a megjelenését tekintik. Lezárásának éve pedig 1819, ekkor jelent meg ugyanis Kazinczy "Ortológusok és neológusok nálunk és más nemzeteknél" című tanulmánya, amely összefoglalta a vita tanulságait. Más téren is összeütközésbe került néhány kortársával. Ezek egyik leghíresebbike az Árkádia-pör, amely Csokonai sírfeliratának szövege körül robbant ki. Kazinczy az "Árkádiában éltem én is" mondatot szerette volna Csokonai síremlékére vésetni, amelyben a debreceniek sértést láttak, mivel az "árkádia" nemcsak kies, költők számára való vidéket, hanem marhalegelőt is jelentett.

Az emlékszoba az életrajzi adatokon kívül a Kazinczy-kultusz érsemjéni emlékei közül is őriz néhányat. Az első és egyben legjelentősebb emlékünnepre 1859-ben, a következőkre – a fent leírtak szerint – 1907-ben, 1931-ben illetve 1991-ben került sor. A két utóbbiról számos fotó található az emlékház gyűjteményében. Az 1931-es ünnepséggel kapcsolatban a korszaknak a rendezvényen résztvevő, jelentős személyiségeiről láthatunk felvételeket, míg az 1991-es emlékünneppel kapcsolatban ezeken kívül a rendezvény fontosabb momentumait is megörökítették. A korabeli újságok leírásai élettől töltik meg a mozdulatlan képeket.

A kiállításon számos Kazinczy-portré látható, amelyek életének különböző szakaszaiban örökítik meg a magyar irodalom egyik legmerészebb újítóját. Az egyik legszemélyesebb a székyehídi Niederkorn János által megfestett öregkori portré. A falak körüli tárlók Kazinczy-munkáinak újabb kiadásait, a Kazinczyval kapcsolatos életrajzi írásokat, műkritikákat és méltatásokat tartalmazzák.

A kiállítás külön figyelmet szentel Kazinczy legkisebb gyermekének, Kazinczy Lajosnak, aki a 15. aradi vértanúként írta be nevét a magyar történelembe. Mivel valódi sírja ismeretlen, emlékéét Érsemjén központi parkjában, apja mellszobrával szemközt emlékfelfa őrzi.

Fráter Lóránd

A harmadik és negyedik terem a Fráter család történetével kapcsolatos kiállítási tárgyakat, dokumentumokkal alátámasztott történetét követheti nyomon a látogató.

A Fráter család több tagja fontos szerepet játszott Erdély és Magyarország történelmében. Fráter Lóránd 1872-ben született Érsemjénben Fráter Béla és gróf Rhédey Júlia kilencedik gyermekeként. A gimnázium alsó osztályait Lugoson, a felső osztályokat, és zenei tanulmányait Debrecenben végezte. A szülei óhaját követve elvégezte a Ludovika katonai Akadémiát. Fialat tisztként Kassára, majd Marosvásárhelyre került. Szolgált még Kolozsváron és Szamosújváron is. A Nagyvárad című napilap 1930-as évfolyamában a nótáskapitányról a következőket olvashatjuk: „1906-ban mutatkozott be Budapest közönsége előtt (...) Nagyváradon is többször megfordult, 1922-ben a Szigligeti színházban tartott nótáestet. Nagyvárad utját megelőzően az ismert operaénekesnővel, Kőszegi Terézszel fellépett az Egyesült Államok nagyobb városaiban (...) Egy időben székelyhídi képviselő is volt. A parlamentben frappáns közbeszólásairól volt híres.”

Számtalan híres magyar nótája mellett egy daljátékot is írt Akácfavirág címen. Nagy sikerű hangversenyeinek jövedelméből 1907-ben ő emeltetett mellszobrot Kazinczy Ferencnek, amely a református templom előtti téren, a parkban található. Népszerűségének bizonyítékai: Farkas Imre Nótáskapitány című zenés daljátéka, a Fráter Lóránd című filmprodukció Páger Antal címszerepével, és az 1931-ben, Budapesten alakult – ma is működő – Fráter Lóránd Társaság. 1930. március 12-én halt meg Budapesten. Érsemjénben temették el a családi sírboltba. 2009. augusztus 23-án avatták fel Fráter Lóránd szobrát a falu központjában.

Csiha Kálmán

1929-ben, szintén Érsemjénben született a kárpát-medencei magyarság XX-XXI. századi történetének egyik legmeghatározóbb egyházi személyisége, Csiha Kálmán. Az elveiért börtönt is vállaló református lelkipásztor 1990-2000 között Erdély püspöke volt, majd kortárs prófétaként járta a világon szétszóródott magyar közösségeket, hirdetve Isten igéjét, ápolva a magyar érzelmeket. 2007 novemberében hunyt el, földi maradványait Marosvásárhelyen helyezték végső nyugalomra. Néhány hónap múlva szülőfaluja (a Csiha család, különösen Nagyné Csiha Emese hathatós segítségével) emlékszobát rendezett be számára a Bossányi-kúria egykori ebédlőtermében.

Az átadó ünnepségre 2008. augusztus 24-én került sor, a tizedik falunapi rendezvénysorozat részeként. A kiállítás a falakon elhelyezett tablókön keresztül, képekkel illusztrálva, szöveges magyarázatokkal ellátva vezeti végig a látogatót Csiha Kálmán életének fontos momentumain. A falakon elhelyezett tárlók számos személyes kötődésű tárgyat tárnak az érdeklődők elé. A kiállítás eszmei szempontból legbecsesebb darabjai Csiha első lelkészi palástja, díszmagyarja, illetve a Szentírás, melyre a püspöki esküt tette.

A Csiha Kálmán emlékszoba felavatásával Érsemjén mindhárom rendkívüli szülöttének sikerült emléket állítani.

Javasolt időszak: egész évben

Megközelítés és távolság: 1,4km Érsemjén központjától, gyalogosan, kerékpárral

További információ és elérhetőség:

Nyitva tartás: kizárólag előzetes egyeztetés alapján

Cím: 417545, Érsemjén (Șimian), 50. szám, Bihar megye (jud. Bihor)

E-mail: primaria.simian@cjbihor.ro

Telefon: 004 0259 356 172

Web: www.partiumimuzeumok.ro/ersemjen

(2) Tavak és nádasok madárvilága – látogatás a faluszéli halastóhoz

A tó élővilága rendkívül változatos és összetett.

Többféle sodródó szervezet él benne, amit vízvizsgáló vagy hordozható mikroszkóp segítségével megvizsgálhatunk. Egyes növények - mint a békalencse és a békatutaj – a víz felszínén úsznak, és gyakran beborítják a víz felszínét. A nyílt víztől a vízpart felé haladva a hínárnövények között nemcsak lebegő, hanem alámerülő növények is vannak, ezeket összefoglaló néven lebegő hínárnak nevezzük. A víz felszínén úszó fonalas zöld moszatokat a köznyelven békanyálnak nevezzük. A vízben alámerülve lebeg például a húsevő rence és a borzhínár vagy hínáros békaszólló.

A tóra kilátogatva változatos madárvilággal találkozhatunk. Szárcsák, récefélék, gázlómadarak –úgy mint nagy kócsag, szürkegém, fehér gólya- látogatja a víz-és vízparti környezetet.

Gazdag kételtűvilágával is megismerkedhetünk, tavi-kistavi és kecskebékák élnek a kis halastóban.

Javasolt időszak: Márciustól-Októberig

Megközelítés és távolság: 700 m Érsemjén központjától, gyalogosan, kerékpárral

(3) A Kerekerdő élővilága – látogatás a falu határában lévő idős tölgyeshez

A tölgyesek állatvilága, különösen rovarvilága szembetűnően gazdagabb, mint a környező idegenhonos faültetvényeké. Alábbiakban néhány jellegzetes állatcsoportot veszünk sorra, hangsúlyozva, hogy a teljes életközösség hosszú távú életképességéhez sok, itt nem tárgyalt faj is jelentősen hozzájárul.

A pusztai tölgyesekben található emlősök között nem találunk jellegzetes fajt. A vadak közül azonban említenünk kell a hazánkba vadászati céllal betelepített dámvadát (*Dama dama*), mely területünkön igen magas egyedszáma miatt különösen veszélyezteti az erdők természetes felújulását.

A tölgyesek nagyszámú madárfajnak adnak otthont. Az erdők egészsége szempontjából fontos harkályfajok közül a közép fakopáncs (*Dendrocopos medius*) és a balkáni fakopáncs (*Dendrocopos syriacus*) fordul elő, fészkel továbbá a karvalyposzáta (*Sylvia nisoria*) és a kis őrgébics (*Lanius minor*). A pusztai tölgyesek tölgyön élő lepkéi közül fontosak a tölgyfaszender (*Marumba quercus*), az ezüstholtos és bélyeges púposzövő (*Spatialia argentea*, *Dryomonis dodonea*), a nagy tölgyfaaraszó (Boarmia roboraria), a nagy foltosbagoly (*Minucia lunaris*), a fekete övesbagoly (*Catephia alchymista*) és a tölgy zöld sodrólepkéje (*Tortrix viridana*). Az erdőszegélyek cserjéin fejlődik a kardoslepke (*Iphiclides podalirius*) és a nagy éjjeli pávaszem (*Saturnia pyri*).

Az idősebb homoki tölgyesek fontos élőhelyek a száradó ill. korhadó fában fejlődő bogarak számára, mint például a területen Natura 2000 jelölő faj szarvasbogár (*Lucanus cervus*) és a nagy hőscincér (*Cerambyx cerdo*), vagy az orrszarvú bogár (*Oryctes nasicornis*) és a pompás virágbogár (*Potosia aeruginosa*) számára. A száraz fatörzsekben gyakran fészkel a kék fadongó (*Xylocopa violacea*). A pusztai tölgyes élőhelyet biztosít a területen jelölő faj szarvas ganéjtúró (*Bolbelasmus unicornis*) számára is.

A kedvező fényviszonyok, megfelelő vízgazdálkodás miatt jól fejlett cserjeszintben gyakori a fagyal (*Ligustrum vulgare*), az egybibés galagonya (*Crataegus monogyna*), megjelenik a mogyoró (*Corylus avellana*), a csíkos kecskerágó (*Euonymus europaeus*), vagy a kökény (*Prunus spinosa*).

Javasolt időszak: Márciustól-Októberig

Megközelítés és távolság: 1000 m Érsemjén központjától, gyalogosan, kerékpárral

(4) Gyurgyalagok és partifecskék – madárles a faluszéli homokbányában

A magas löszös, homokos partfalakban, homokbányákban fészkelő partifecskék és gyurgyalagok alkalmazkodóképes madarak, nem túl válogatósak, képesek földutak 10-15 cm-es padkájába, vizesárkok, munkagödrök, épületalapok, tömörödött homokdombok függőleges falába mélyíteni költőüregeiket. A két faj számára géppel és kézzel is készíthetőek, felújíthatóak olyan löszös, homokos partoldalak, ahol akár nagyobb kolóniák is megtelepedhetnek.

Az ősi időkben a partifecskék és a gyurgyalagok legjelentősebb fészkelőhelyeit a szabályozatlan folyók szakadásos partfalai jelentették, egyrészt ezek hatalmas kiterjedése miatt, másrészt a folyamatos megújulás, a használt szakaszok évről-évre történő beszakadása, megújulása miatt. A folyószabályozások következtében ezek a természetes élőhelyek egész Európában eltűnőben vannak, az egyik legjelentősebb ilyen maradvány állomány a Felső-Tisza mentén található. A folyóparti fészkelési lehetőségek csökkenésével a partifecskéknek alternatív helyszínekre: dombvidéki löszfalak természetes szakadásaira, homok- és kavicsbányák mesterséges katlanjaiba, vízvezető árkok oldalába, de akár földmunka-falakba váltottak át.

Javasolt időszak: Áprilistól-Szeptemberig

Megközelítés és távolság: 1000 m Érsemjén központjától, gyalogosan, kerékpárral

(5) A homoki gyepek élővilága – látogatás a falu határában lévő gyepe

A homoki gyepek kialakulását a talaj fizikai és kémiai tulajdonságai, valamint vízszolgáltató képessége mellett a homok szél általi mozgása és a buckalejtők szélsőséges mikroklimatikus viszonyai befolyásolják nagymértékben. Legjellemzőbb növénytársulása a meszes talajú homokpusztagyep (*Festucetum vaginatae*), amelynek állományalkotó fajai a magyar vagy homoki csenkesz (*Festuca vaginata*), a homoki kikerics (*Colchicum arenarium*) és a kunkorgó árvalányhaj (*Stipa capillata*). A buckaközi laposokban, magasabb talajvízszintű területeken, tömegesen jelenik meg a szürkekáka (*Holoschoenus romanus*) és a cinegefűz (*Salix repens* ssp. *rosmarinifolia*). A meszes talajú homokpusztagyepekben sok védett vagy védelemre érdemes endemikus növény és állatfaj él. Mivel az ilyen homokterületek elsődleges szervesanyag-termelése roppant csekély, ezért a növényevő életmódú rovarok fajösszetétele is roppant szegényes. Sáskák közül pl. csupán néhány geofil hőháztartású faj él meg itt, amelyek egyúttal igen nagy térigényű, hosszabb távú vándorlásokra is képes állatok, pl. a félsivatagi rokonságú homokszínű sáska (*Sphingonotus coeruleus*) és a mediterrán tengerpartok dűnevidékeire jellemző hosszú lábú homokisáska (*Acrotylus longipes*). A laza, áthévülő homok nyújt megfelelő élőhelyet a sötét színezetű, gyakran fémfényű földi poloskáknak (*Cydnidae*). Közülük jellemzőek a *Sciocoris* és *Emblethis* fajok. A nyílt, kopár

homokfelszínek jellemző rovarai a homokfutrinkák vagy cicindelák. Közülük leggyakoribb az öves cicindela bennszülött homoki alfaja (*Cicindela hybrida magyarica*) és az alföldi homokfutrinka (*C. soluta*). Sok itt az olyan rovarfaj, amelynek eredeti hazája a száraz (eremiális) félsivatagi-sivatagi területeken vannak. Ilyenek pl. bizonyos gyászbogárfélék (*Tenebrionidae*), a kisebb termetű (1–1,5 cm-es) fajok közül: *Gonocephalum pygmaeum*, *G. pusillum* és *Melanimon tibiale*, a nagyobb méretűek (2–2,5 cm) közül pedig a közönséges és a pontusi bűzbogár (*Blaps lethifera*, *B. halophila*). A nyílt homokon számos ragadozó rovarfaj is él. Félsivatagi rokonságúak a hosszúlábú hangyák (*Cataglyphis* spp.), közülük homokon a fényes fekete *C. anescens* fordul elő. Ám a hangyáknak is megvannak a maguk természetes ellenségei, mint amilyenek a recésszárnyúak (*Neuroptera: Planipennia*) közé tartozó hangyalesők (*Myrmeleontidae* család). Legnagyobb termetű fajuk a pusztai hangyaleső (*Acanthaclysis occitanica*), amelynek lárvája magát a laza homokba beásva les zsákmányára. A többi faj lárvája is homoktölcsért készít, amelybe az apróbb rovarok behullanak. Feltűnően vékony, hosszú potrohú, félsivatagi rokonságú faj a kétsávú hangyaleső (*Macronemurus bilineatus*). Kisebb termetű, nyílt homoki gyepekben közönséges faj a kis hangyaleső (*Neuroleon nemausiensis*). A nagyobb méretű fajok közül homokterületeinken nagyon elterjedt és gyakori a négyfoltos hangyaleső (*Formicaleon tetragrammicus*) és a homoki hangyaleső (*Euroleon nostras*). Homokterületeinken számos, sajátos, ún. parazitoid életmódú (*Hymenoptera*) él. Gazdaállataikat nem ölik meg, hanem szúrásukkal megbénítják, majd fészükbe hurcolják. Ivadékuk ezért mindig friss táplálékhoz juthat. Ivadékbölcsőiket gyakran készítik laza homokba. Sok fajuk emellett kifejezetten hőigényes, dél-európai elterjedésű állat; ezek általában homokterületeinkre, nyílt gyeplős homokpusztáinkra jellemzőek. Méhfélék élősködői, esetenként parazitoidok ún. hiperparazitái („élősködők élősködői”) a fémdarazsak (*Chrysididae*). Csőrösdarazsak (*Bembex* spp.) lárváiban élősködik a pompás fémdarázs (*Parnopes grandior*), amely gazdafajainak megritkulásával veszélyeztetetté vált. Szintén kaparódarázs-félének, a méhfarkasnak (*Philanthus triangulum*) az ivadékain élősködik a méhfarkas-fémdarázs (*Hedychrum intermedium*). Bogár- és hártvásszárnyú-lárvák élősködői a törösdarazsak (*Scoliidae*), legnagyobb darazsunk is ide tartozik, az óriás-törösdarázs (*Megascolia flavigrans*). Nőstényének testhossza eléri a 4,5–5 cm-t. Homokos vidékeinken fő gazdaállata az orrszarvúbogár-félékhez tartozó butabogár (*Pentodon idiota*) lárvája. Más, kisebb testű fajok, pl. a sötétszárnyú törösdarázs (*Scolia hirta*) és a négyfoltos törösdarázs (*S. quadripunctata*) lárvái kisebb cserebogárfélék (pl. szipolyok, zöld-cserebogarak) pajorjainak élősködői.

Javasolt időszak: Áprilistól-Szeptemberig

Megközelítés és távolság: 1500 m Érsemjén központjától, gyalogosan, kerékpárral

(6) Kerékpár túra az Érmelléken – 15 km-es biciklitúra a környéken

Érsemjén-Érkörtvélyes távon, 15 km-es biciklitúra. A két település között meg –megállva felfedezhetjük az Érmellék természeti értékeit. Érkörtvélyes az Égetőhegy nevű dűlő környékén talált kő- és bronzkori (i. e. 2000-800) régészeti leletekből látszik, hogy a község már a kőkorszakban is lakott terület volt. A leletek alapján kelták temetkeztek ide, és hunok korabeli leletek is napvilágra kerültek.

Legelőször 1342-ből van adatunk a községről, amiből arra következtethetünk, hogy tatárjárás utáni település. 1396-ban Kurthules vagy Kertveles (w) alakban van említve a község, és hol Szabolcshoz, hol pedig Biharhoz számítják. Egy ideig Nyírkörtvélyesnek is nevezik. A román uralom előtt 1928-ig Szatmár vármegyéhez tartozik, attól kezdve Szilágy vármegyéhez csatolták. Az 1940-es bécsi döntés után Bihar vármegyéhez tartozott.

Javasolt időszak: Áprilistól-Októberig

Megközelítés és távolság: 15 km Érsemjén központjától, kerékpárral

(7) Gyógynövény ismereti túra és foglalkozás (gyalog)

Gyógynövényismereti túrákra és foglalkozásokra is lehetőség van Bodaszőlőn. Májustól-októberig szervezhetünk túrákat, így a kora nyári és az őszi gyógynövényeket is megismerhetik az érdeklődők. A gyógynövényismereti túrán alapos ismeretekkel gazdagodhatunk a gyógynövények világáról, botanikai jellemzőiről, gyűjtéséről, felhasználásáról.

Javasolt időszak: Májustól-októberig

(8) Madárvédelmi berendezések (foglalkozás)

Természetvédelmi szakember mutatja be a különböző típusú mesterséges madárodúkat és madárvédelmi eszközöket, úgymint madáritató, madáretető.

Az érdeklődők megismerhetik az erdő odúlakó élőlényeit, a műodúk természetvédelemben betöltött szerepét.

Javasolt időszak: Májustól-októberig

(9) Bemutató madárgyűrés (foglalkozás)

Madárgyűrés szakember segítségével, és az ehhez használt eszközök bemutatása. Megismerhetjük az erőben élő védett énekesmadarak jellemzőit, testfelépítésüket, életmódjukat, táplálkozási szokásaikat és testközelből figyelhetjük meg a madárgyűrés menetét. A gyűrés szakember ismerteti a madárvonulás kutatásban betöltött szerepét is a tevékenységnek.

Javasolt időszak: Májustól-októberig

(10) Látogatás a Nagykárolyivárkastélyba (autóbusszal)

A Károlyi-várkastély, melyben ma múzeum és könyvtár működik Nagykároly központjában található.

A mai kastély elődjét 1482-ben Károlyi László kezdte el építeni, amikor Mátyás királytól engedélyt kaptak egy kőház építésére.

1592-ben az eddigi négyszögletes épületet Károlyi Mihály erősítette meg a török elleni harcok idején. Az ekkor négyszögletes kőépületet - mely ez idő tájt a végvár szerepét is betöltötte - bástyákkal, lőrészekkel, belső udvarral, valamint külső várfalakkal, mély vizesárokkal, és külső palisztráddal látták el.

1699-ben báró Károlyi Sándor alakította át újra díszesebb formába.

1794-ben gróf Károlyi József a régi várat lebontatta és helyébe Joseph Bitthausen tervei alapján építtetett új kastélyt, barokk stílusban. Az új kastély építése során lemondtak a védőrendszeréről, és a belső tereket a lakók szükségleteihez alakították. A négyszintes épület háromszög alapú, dísztornyokkal, fedett belső udvarral és boltozatos pincével ellátott volt. Nagyméretű fogadótermét festmények és szobrok díszítették.

1894-ben gróf Károlyi István újból átalakította a kastélyt Ybl Miklós tervei alapján; neogótikus-neobarokk stílusú héttornyos, árokkal körülvett lovagvárrá, melyet széles sáncárok vett körül. Az átalakítást Meinig Artúr budapesti műépítő végezte.

A kapualjából előszobába, s abból nagyszabású átriumba juthatunk, melyet a méretek meghagyásával a régi négyszögletes várudvarból alakítottak át. Tágasságára jellemző, hogy "egy négyes fogat könnyen megfordulhatott volna benne". Innen vezet fel a lépcső az emeletre, és részben megmaradt az egykor nyitott boltíves folyosó is, melyből a felső szobák nyílnak. Az "átrium" egyik falán három nagy csúcsíves ablak található, mely az impozáns átriumot megvilágítja.

Mennyezetét magyaros, tulipános mintájú faburkolat díszíti. Lépcsője két vörös márványoszlopon nyugszik, a lépcső és a folyosó karfáját egymás mellé sorakozó, gondosan

esztergályozott orsós lábak alkotják. Két olasz márványkandallóját a család címeréből vett oroszlánok díszítik. Padozata mozaik.

Az épület 1894 évi átalakítása után a kastély szobáinak fabútorzatát angol minta után Kinczel nevű helybeli asztalos, a lakatosmunkákat Ósz János nagykárolyi iparos készítette.

Az átépítések történetét fekete márványtábla hirdeti az épület falán, melyet még Károlyi István építtetett be ide.

A mai épület stílusa egységes eklektikus és szecessziós stílusú, értékét a 18. századi [barokk](#) elemek csak emelik.

A vár egy részében ma múzeum és könyvtár működik.

A kastély parkja

A parkot már [1754](#)-ben említették a leírásokban, "mint szép és híres udvari kert"-et, és a leírások említik a park "teknősbéka-tavát" is. A kertben ekkor velencei kőpadok, hatalmas virágtartók és a kastély egyik sarkánál pedig egy régies hangulatú velencei kút is állt.

[Szirmay Antal](#) leírásában írta a kastély parkjáról: "az épületek nyugati oldalán anglius izlésre épített gyönyörűséges kert vagyon".

A 12 hektáros parkjában több növényritkaság található.

Fái közül egy [1810](#)-ben ültetett platán a legidősebbnek tartott, melyet még gróf Károlyi György ültetett el 7 éves korában.

A park szélén 33 m magas, [1888](#)-ban épült romantikus stílusú viztorony áll, melynek helyén egykor híres sörház volt.

Javasolt időszak: egész évben

Megközelítés és távolság: 40 km Érsemjén központjától, autóbusszal

Bővebb információ:

Látogatási napok (előzetes bejelentkezéssel)

Kedd-Vasárnap : 9.00-17.00

Kapcsolat:

0040-261-861-481

Irodalomjegyzék

- 1) BARTHA D. 2012: Természetvédelmi növénytan. Mezőgazda Kiadó, Budapest. 404 p.
- 2) BERNÁTH J.- BORHIDI A.- FEKETE G.- JAKUCS P.- LÁNG E.- PÓCS T.- PRECSÉNYI I.- SÁNTA A.- SIMON T. 2000: Növényföldrajz, társulástan és ökológia. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- 3) BORSY Z. 1961: A Nyírség természeti földrajza. Akadémia Kiadó, Budapest. 227 p.
- 4) GYARMATHY I.-VENCZEL M. 2010: Határ menti eltűnő szigetek. ZÖLD KÖR-a Föld Barátai Magyarország tagja, Debrecen. 112 p.
- 5) JUHÁSZ L. 2014: Természetvédelmi állattan. Mezőgazda Kiadó, Budapest. 301 p.
- 6) LUPSE G. 2014: Kulturális értékeink. Bihar Megyei Helyi Akciócsoport Magyarország Határa Mentén Egyesület, Bors. 42 p.
- 7) LUPSE G. 2014: Környezeti értékeink és műemlékeink. Bihar Megyei Helyi Akciócsoport Magyarország Határa Mentén Egyesület, Bors. 42 p.
- 8) MOLNÁR A. 2012: Hajdúböszörmény természeti értékei. Középkertért Egyesület,
- 9) SALLAI R. B. 2003: Turizmus és természetvédelem. Pauker Nyomda, Budapest. 18 p.
- 10) OROSZ G. T. 1997: A Tócsó-völgy környezeti állapota és természeti értékei. Magyar Humánökológus Társaság Tiszántúli Képviselőlete, Debrecen. 51-52 p.

Internetes hivatkozások:

1. <http://users.atw.hu/ibbk/nyirsegtf.htm> (Letöltés dátuma: 2019.09.22.)
2. <https://agrobio.hu/uploads/download/5732814815ad4652da61b6.pdf>(Letöltés dátuma: 2019.09.23.)
3. <https://natura.2000.hu/hu> (Letöltés dátuma: 2019.10.15.)
4. http://www.termeszetvedelem.hu/index.php?pg=vf_1748 (Letöltés dátuma: 2019.09.30.)
5. <https://www.hbmo.hu/ertektar/Ertekoldal.aspx?ertekazon=137> (Letöltés dátuma: 2019.10.16.)
6. <http://www.kolcsey.org/magyar-emlekek/partium/ersemjen/> (Letöltés dátuma: 2019.10.17.)
7. <http://www.simian.ro/new/index.php?kozsegrol=0&kultura=0&kozig=0&relig=0&foto=0&lang=hu&content=> (Letöltés dátuma: 2019.10.17.)
8. <http://www.terra.hu/haznov/html/Arum.maculatum.html> (Letöltés dátuma: 2019.10.11.)
9. <http://www.terra.hu/haznov/html/Corynephorus.canescens.html> (Letöltés dátuma: 2019.10.17.)
10. <https://mek.oszk.hu/00500/00544/html/zarva/kocsanyos.htm>(Letöltés dátuma: 2019.10.24.)
11. <https://www.hnp.hu/hu/szervezeti-egyseg/termeszetvedelem/natura2000/fajtar/magyar-kokorcsin> (Letöltés dátuma: 2019.10.1.)
12. <http://www.bodaszolo.hu/> (Letöltés dátuma: 2019.10.10.)

A tanulmány tartalmáért felelős a BODROG EGYESÜLET vezetője, készült a Hajdúk Vidékfejlesztési Egyesületének megbízásából 10 nyomtatott és 3 DVD példányban.

A tanulmány az Európai Unió és Magyarország Kormánya által finanszírozott „A LEADER helyi akciócsoportok együttműködési tevékenységeinek előkészítése és megvalósítása” (VP6-19.3.1-17) című Vidékfejlesztési Operatív Program által támogatott Nyírségi erdők és mezők elnevezésű határ menti konzorciumi projekt keretében került összeállításra.

 100% környezetbarát újrahasznosított papírra nyomtatva

Kézirat lezárva: 2020. január

www.bodrogegyesulet.hu